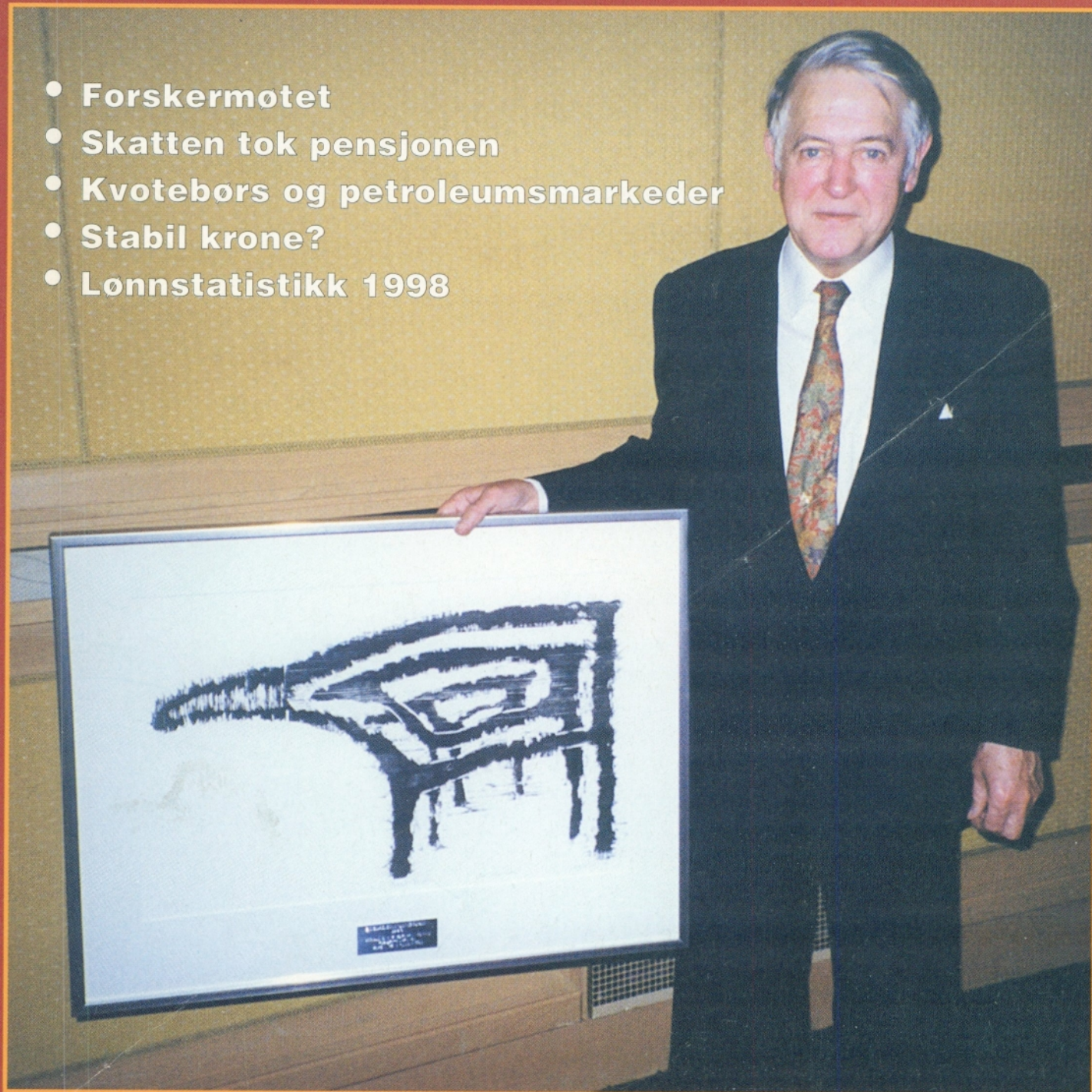

SOSIAL ØKONOMEN

- Forskermøtet
- Skatten tok pensjonen
- Kvotebørs og petroleumsmarkeder
- Stabil krone?
- Lønnstatistikk 1998

Sentralsykehuset i Akershus ligger landlig til i Lørenskog kommune, ca. 2 mil nordøst for Oslo sentrum - med gode kommunikasjonsmidler til byen. Sykehuset har et aktivt og sosialt bedriftsidrettslag som deltar på aktiviteter i inn- og utland. Vi har et velferdstilbud som bl.a. inkluderer utleie av hytter både ved sjøen og i fjellet. Sykehuset har ca. 2500 ansatte. Sykehuset disponerer et større antall personalboliger hvor det er anledning til å søke, og vi har flere egne barnehager. Hos oss vil du finne et positivt, stimulerende og røykfritt miljø.

Spesialkonsulent Leder for budsjettseksjonen

Sentrale arbeids- og ansvarsområder:

- Utarbeidelse av handlingsplan/årsbudsjett
- Koordinere og følge opp budsjettarbeidet
- Utarbeide budsjettforslag for SiA totalt
- Bistå økonomisjef med måneds- og tertialrapportering

Leder for budsjettavdelingen er organisatorisk underlagt økonomisjefen. Stillingen er plassert som spesialkonsulent i lønnsramme 16, lønnstrinn 47-49 (kr. 309.100 - 320.300).

Kvalifikasjoner:

- Økonomisk utdanning på høyskolenivå (Siviløkonom, cand.oecon, DH-kandidat el.l.).

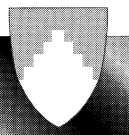
Følgende personlige egenskaper vil bli vektlagt:

- God skriftlig og muntlig framstillingsevne
- Analytiske evner

Også nyutdannede kandidater oppfordres til å søke.

Fra lønnen trekkes 2% pensjonsinnskudd. Søknad merket saksnr. **861** med kopier av vitnemål og attester, som ikke returneres, sendes Sentralsykehuset i Akershus, Personalavdelingen, 1474 Nordbyhagen. **Søknadsfrist snarest.**

For nærmere opplysninger kontakt økonomisjef Thor-Eirik Gulbrandsen, tlf. 67 92 80 21.

I DETTE NUMMER ...

2

EIRIK ROMSTAD:
Det 21. Nasjonale forskermøtet
for økonomer – makt og
konjunkturer

4

KØRN RATTSSØ:
Sosialøkonomprisen 1998

5

KÅRE WILLOCH:
Tale ved en middag for sosial-
økonomiske forskere,
med spesiell vekt på at
Hermod Skånland har fått
årets pris for beste artikkel om
et sosialøkonomisk tema

DEBATT:

7

HERMOD SKÅNLAND:
Solidaritetsalternativet og
pengepolitikk

9

CHARLOTTE KOREN:
Skatten tok pensjonen

12

KARI WÆRNESS:
Hva er hensikten med
sammenliknende studier av
effektiviteten i pleie- og
omsorgssektoren i norske
kommuner?

ARTIKLER:

16

BJART J. HOLTSMARK:
Fra kvotebørsen til petro-
leumsmarkedene

22

KNUT ANTON MØRK:
Stabil krone?

26

ANDERS TARALDSET:
Lønnstatistikk for sosialøkon-
omer 1998

MÅNEDENS BOK:

35

Informasjonsproblem og øko-
nomisk organisering av Gaute
Torsvik (red.)
anmeldt av Tore Nilssen

Forsidebilde:
Hermod Skånland med
Sosialøkonomprisen 1998

SOSIALØKONOMEN
ISSN 0038-1624

Euroen er her – hva med skatt og fordeling?

Ved årsskiftet ble Euroen innført i elleve EU-land. Euroen ble i første omgang notert til 8,75 kroner, men i løpet av snau to uker har kronen styrket seg, og den er nå notert til litt over 8, 50. En viktig årsak til styrkingen skal være økning av råoljeprisen i første del av januar. Siden Norge er en råvarebasert oljeøkonomi, samtidig som Euro-landene er oljeimportører, er det mye som tyder på at kronen ikke bør bindes til Euroen.

Hvis en binder kronen til Euroen, må ubalanser i økonomien taes ut et annet sted enn gjennom valutakursen. Et alternativ er å ta slike variasjoner ut direkte i arbeidsmarkedet, enten gjennom mer fleksible lønninger og eller ved større svingninger i ledigheten. Dette kan komme til å stille store krav til skattepolitikken og til fleksibiliteten i overføringene. Innenfor både EU og EURO-området kan dette være vanskelig. Spesielt da det synes som et nytt stort mål innenfor EU-området er en samordning av skattesystemene mellom EU-landene. Dette kan legge beskrankninger på mulighetene for enkeltland til å drive omfordeling gjennom finanspolitikken.

Mange fordelingsstudier viser at inntektsfordelingen i de nordiske landene Finland, Sverige og Norge er jevnest av de vestlige landene det er naturlig å sammenligne seg med. Fordelingen er mest ujevn i USA, med Irland, Sveits, Italia, Storbritannia og Frankrike på de neste plassene. EU-landet Danmark ligger midt på treet sammen med land som Tyskland, Nederland, Canada og Australia. Det er velkjent at USA har et mer fleksibelt arbeidsmarked enn de Europeiske landene og at store lønnsforskjeller gjør at personer flytter over svært store avstander. På tross av dette er lønnsforskjellene store. Dette skyldes de store produktivitetsforskjeller det er i arbeidsstokken. Arbeidsmarkedet i Europa er i større grad preget av stivheter, og det kan være grunn til å tro at valutastivhet kan trekke i retning av vesentlig større lønnsforskjeller og høyere arbeidsledighetsrater enn i USA hvis en tillater dette.

En interessant nordisk studie gjort nylig stiller spørsmålsteget ved hva som skjer med inntektsfordelingen når arbeidsledigheten øker dramatisk, slik den gjorde i hele den vestlige del av verden på begynnelsen av 90-tallet. Overraskende nok viser denne studien at inntektsfordelingen ikke blir noe særlig skjevare. Det er heller ikke slik at inntektsfordelingen i de land som har den største endringen i ledighet kommer dårligere ut i en sammenligning av inntektsfordelinger. Selv om Finland hadde 20 prosent ledighet på det meste slo dette bare i beskjeden grad ut i fordelingen av inntektene. Dette skyldes blant annet svært ambisiøse inntektsfordelingsmål som kan oppfylles gjennom ekstremt gode støtteordninger til dem som faller utenfor i arbeidsmarkedet. Ordningene er så gode at, hvis en verdsetter den økte «fritiden» som de arbeidsledige oppnår, vil en kunne oppleve at arbeidsledige kommer bedre ut ved å være ledige enn ved å være i arbeid. Nedgangen i arbeidstyrken rammer i såfall først og fremst dem som er i arbeid ved at den totale produksjonen i samfunnet går ned.

Å låse norske kroner til Euroen og ta ut eventuelle ubalanser i økonomien ved å tillate større lønnsforskjeller i arbeidsmarkedet, burde slik sett ikke være et stort problem, hvis en kan opprettholde ambisiøse inntektsfordelingsmål gjennom finanspolitikken. En harmonisering av skattene i Europa kan hindre dette, alternativt hindre oppfyllelse av den andre siden av fordelingspolitikken, nemlig offentlig forsyning av tjenester. Det synes imidlertid som dagens fordelingspolitikk i mange land er overambisiøs når arbeidsledige i velferdsammenheng kan komme bedre ut ved ikke å være i arbeid enn å være i arbeid. Bortfallet av inntekt er forholdsvis lite, mens økningen i fritid er stor. Samtidig kan en løs tilknytningsform til Euroen, hvis den medfører et høyere rentenivå, medføre en overføring fra unge i etableringsfasen til eldre formuende.

Det 21. nasjonale forskermøtet for økonomer – makt og konjunkturer

Det 21. forskermøtet for sosialøkonomer var lagt til Handels-høyskolen BIs lokaler på gamle Schous bryggeri. Om det var de gamle bryggeriåndene som gjorde at stemninga ble jovial og hyggelig vites ikke. Høg faglig kvalitet på mange av de 55 innsendte arbeidene bidrog sannsynligvis meir til den gode atmosfæren på møtet, der det var 101 deltakere fra heile landet.

Makt og konjunkturer sto sentralt på årets forskermøte, der over en fjerdedel av innlegga tok for seg tema som hadde dette eller tilgrensende emner som innfallsvinkel. Plenumssesjonene markerte dette likevel tydeligst der lederen av den nye maktutredninga, Øyvind Østerud, innleda over emnet «Har økonomene noe å bidra med til maktutredningen?» og Jens Stoltenberg snakka om «Økonomisk styring under mindretallsregjering».

I si innledning om maktutredninga meinte Øyvind Østerud at økonomene i første rekke hadde noe å tilføre på problemstillinger knytta til: (1) statsmakta i endring, (2) internasjonalisering (som i pressa ofte omtales som globalisering) og (3) analyser av økonomiske maktforhold. Dette underbygde han ved å dra paralleller til den forrige maktutredninga der disse forholda sto sentralt, om enn med ei anna referanseramme enn det som ville være naturlig i dag. Den forrige maktutredninga var også prega av Hernes si fokusering på forholdet mellom blandings- og forhandlingsøkonomi, og hovedtesa hans om at markedet som «domstol» ikke fungerte på 70-tallet fordi politiske styresmakter fungerte som «appellinstans». I dag kan dette dels framstå med omvendt fortegn, ettersom politikerne (og media) er lett påvirkelige av kortsiktige svingninger i aksje- og valutakurser. Østerud brukte dette til å illustrere at «markedet har slått kraftig tilbake», og etterlyste et bredere institusjonelt perspektiv i de økonomiske analysene som han håpa det ville bli budsjettmessig rom for å gjennomføre.

Kalle Moene, Torger Reve og Agnar Sandmo kommenterte Østeruds innledning. Førstnemnte gikk lengst i å spissformulere kritikken av den tidligere og nåværende maktutredninga, ved å hevde at «tverrfaglighet er en

hersketeknikk for å utelukke økonomer» og at «Hernesmodellen er ei naiv forståelse av hva økonomi er». Den naive økonomimodellen er et dårlig utgangspunkt for å kritisere faget økonomi – det er meir en nok av andre forhold innafor økonomifaget som en kan reise godt grunngitte spørsmål ved. Deretter gikk Moene inn på spørsmål knytta til omfordeling, internasjonalisering og maktforhold i den norske økonomien, samt den aukende byråkratiseringa som han meiner følger av at den makroøkonomiske styringsoptimismen har blitt erstatta av en mikroøkonomisk styringsoptimisme.

Torger Reve tok utgangspunkt i sitt ståsted – «næringslivsøkonomen», og identifiserte noen områder der økonomi som fag kunne bidra. Det første feltet var maktstudier, som er for viktig til at det var forbeholdt statsvitere og sosiologer. Dernest gikk han inn på to viktige endringer som har skjedd de siste åra: (1) forskyvninga fra stat til marked via kooperasjon og demokrati, og (2) forskyvninga fra faktormarked til kompetansemarked via produkt- og kapitalmarkeder.

Agnar Sandmo framsto som mest beskjeden i kritikken sin. Han starta med å hevde at økonomer i liten grad hadde jobba med maktforhold med unnatak av tradisjonelle analyser på markedspekt. Deretter problematiserte han maktomgrepet, spesielt den offisielle makta slik folk flest møter den f.eks. som skattebetalere eller trygdemottakere. Innafor økonomifaget er medianvelgerteoremet det som går lengst i forhold til denne typen makt, om enn med vesentlige utelatelser knytta til deltakelse, en åpen og fri debatt og hva som ligger i et demokrati. Sandmo avslutta med å si at en demokratidebatt kunne ha positiv virkning på økonomer ved å hjelpe oss til å forstå at vi ikke produserer beslutninger men beslutningsunderlag.

I den avsluttende plenums-sesjonen avslørte Jens Stoltenberg at også politikere kan ha betydelig økonomisk innsikt. Samtidig minna han oss om at økonomene ikke må bli så knebla av Frisch si tese om å skille sak og vurdering at vi ikke begir oss inn på felter som krevde vurdering. Ved å foreta vurderinger ville forskningen bli bedre, noe som i neste omgang ville gi bedre vurderinger. Deretter gikk han over til hovedtemaet: makroøkonomisk styring av små åpne oljeøkonomier under mindretallsregjeringer. I likhet med fleire andre pekte Stoltenberg på problema knytta til at det kun var et fåtall som hadde lest meir økonomi enn innledningskapitla i ei innføringsbok i økonomi. Han eksemplifiserte dette med å vise til at når økonomien går godt – skatteinntektene er høge og utbetalingene til de uten arbeid er låge – skal statsbudsjettet være stramt, mens det motsatte er tilfelle under lågkonjunkturer. Der nest påpekte han kontrastene mellom statsbudsjettet og generasjonsregnskapet, mens det første nødvendigvis ikke skal balansere, ofte er det motsatte tilfelle, så må generasjonsregnskapet være i balanse. Denne kontrasten brukte han så til å problematisere over bruken av motkonjunkturpolitikk med å stille de polemiske spørsmåla «når er svingninger kortsiktige» og «hvor lenge er kortsiktig».

Som en matglad representant fra Norges landbrukshøgskole ved årets forskermøte er det ikke til å unngå at jeg også må rette søkelyset på festmiddagen. Her var det imidlertid ikke maten som kom til å få mest oppmerksomhet. Tildelinga av prisen for beste publikasjon til Hermod Skånland sitt poengterte debattinnlegg «En pengepolitikk for Norge – etter Solidaridetsalternativet» i Sosialøkonomen (nr. 7/1998) sto naturlig nok i høgsetet. En populær og høst fortjent tildeling. Kveldens hovedtaler, Kåre Willoch, omtalte også Skånland i meget rosende ordelag. Høgdepunktet var når Willoch, med uvanlig beskjedenhet til han å være, kunne opplyse at den gangen Skånland ble utnemnt til sjef for Norges Bank, så var det en stilling han sjøl kunne tenke seg, men at han fort kom til den erkjennelse at det var best det gikk som det gikk (og han ble Fylkesmann i Oslo/Akershus).

Dette var kvelden for de store taler. Kveldens takk-for-maten tale var nok en elevert forestilling, der den beskjedne bergenser Steinar Strøm, brukte lite tid på maten, noe tid på økonomi og mest tid på å snakke om vin. For de matglade som ved en feiltakelse hadde uteblitt fra årets forskermøte, kan jeg derfor opplyse om at maten var meget bra. Nydelig rødvinssmarinerte reker i avocado, akku-

rat passe stekt (norsk?) lammefilet med tilbehør og en velsmakende dessert, alt ledsaget av en meget liberal skjenkepraksis, bidro til en god stemning ved bordet.

Tilbake til det faglige. Fleire meget gode innlegg over mange forskjellige tema. Kort sagt, mye nytt å lære for de fleste av oss. Om jeg skal rette pekefingeren mot noe, så måtte det være litt kort tid til presentasjon av innlegg og alt for kort tid til diskusjon og kommentarer til innlegga. Dette ble drøfta på årsmøtet i forskeravdelinga. Ulike forslag for å optimalisere tidsbruken ble framsatt. Samtidig var det unison oppslutning om å opprettholde dagens praksis med at forskermøtet også skal være et forum der yngre forskere kan få presentere og motta tilbakemelding på forskningen si.

Stor takk til arrangementskomiteen, i første rekke BIs representanter i komiteen, Solveig Lothe og Christian Riis, samt til Inger Kurås i Sosialøkonomenes forening, for et meget vel gjennomført forskermøte. Jeg har store forventninger til neste års forskermøte i Bergen, og har allerede satt av den første mandagen og tirsdagen etter nyttårshelga.

Eirik Romstad
Norges Landbrukshøgskole

*Vi ønsker alle våre lesere
et riktig godt nytt år*

Sosialøkonomprisen 98

Sosialøkonomprisen deles nå ut for 10. gang. Prisen gis til den artikkel i Sosialøkonomen og Norsk Økonomisk Tidsskrift som «best forener et høyt faglig nivå med en god presentasjonsform». Prisen innebærer først og fremst ære, men omfatter også et grafisk bilde av H.M. Buflod og en sjekk pålydende 10.000 kr. fra De Eldre Herrer's Fond. Bedømmelseskomiteen har i år bestått av professorene Jan Tore Klovland og Victor Norman ved Norges Handelshøyskole og undertegnede ved Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Universitet.

Bedømmelseskomiteen har i siste års publikasjoner funnet spennende fagartikler og mange interessante aktuelle kommentarer og debattinnlegg. Tidsskriftene gav viktige bidrag til den offentlige debatt, spesielt om kontantstøtte, miljøtiltak og valutapolitikk. Det gis honnør til forening og redaksjon for arbeidet med tidsskriftene. Komiteen har valgt en aktuell kommentar om penge- og valutapolitikk som årets prisvinner – Hermod Skånland har skrevet «En pengepolitikk for Norge – etter solidaritetsalternativet» i Sosialøkonomen nr. 7, 1998. Komiteen finner at den kombinerer skarp faglig analyse med elegant formulering, og bidrar til en opprydding i debatten om penge- og valutapolitikk. For ordens skyld vil komiteen gjøre klart at når en pris gis til et innlegg i offentlig debatt, betyr det ikke at innleggets økonomisk-politiske konklusjoner nødvendigvis gis støtte.

Hermod Skånland's aktuelle kommentar er bygd opp som argumentasjon for en økonomisk-politisk løsning for landet. Klarheten i argumentasjonen gjør den lett å følge og dermed lett å være enig i. Det er enda viktigere for komiteen at det er en artikkel som det er lett å være uenig i. Forfatterens vurderinger er eksplisitte og tydelige.

Innholdsmessig legger komiteen vekt på to bidrag. For det første representerer artikkelen en klargjøring av

forutsetninger og virkemåte for solidaritetsalternativet. Evalueringen av solidaritetsalternativet er basert på aktuelle data, historiske erfaringer, og internasjonale mønstre. Det legges vekt på hvordan finanspolitikk og lønnsdannelse skulle støtte opp under valutapolitikken. Videre vises hvordan EU og Norge i de senere år har hatt motsatte konjunkturer, og at EU's pengepolitikk således er lite tilpasset norske stabilitetsbehov. For det andre gjør artikkelen rede for hvordan et nytt regime kan realiseres – både alternative formuleringer av politiske mål, overgangsordninger, lovgrunnlag, og politiske beslutningsmekanismer. Artikkelen gir godt grunnlag for videre debatt om penge- og valutapolitikken.

Når Hermod Skånland får årets sosialøkonompris er det grunn til også å trekke fram forfatterens faglige bi-

drag til offentlig debatt over lang tid. Vi har funnet ca. 20 innlegg i Sosialøkonomen gjennom vel 30 år. Alle er preget av høy faglig kvalitet og elegant form. Alle er aktivt argumenterende for økonomisk-politiske løsninger og viser et sterkt underliggende samfunnsengasjement. Hermod Skånland er derfor et godt forbilde som kan stimulere yngre forskere til å publisere i våre tidsskrifter – noe som også er formålet for prisen.

Jørn Rattsø

Jørn Rasttsø (t.v.) overrekker Hermod Skånland Sosialøkonomprisen for 1998.

KÅRE WILLOCH:

Tale ved en middag for sosialøkonomiske forskere, med spesiell vekt på at Hermod Skånland har fått årets pris for beste artikkel om et sosialøkonomisk tema

I 1852 uttalte daværende danske statsminister, C.A. Bluhme, i Danmarks Folketing om en sak at «saa er det virkelig sandt, men sandt med Modifikation, at(osv.)». Derved ga han opphav til en av våre mest treffende politiske språkblomster, en av de mange gaver fra dansk til norsk, selv motsigende og likevel klarleggende til alle tider, nemlig en *Sannhet med modifikasjoner*.

Det er en slik type sannhet man møter når man hører at *Hermod Skånland* var *nestformann* i Norges Banks direksjon fra 1971-85. Selvfølgelig var han det, for det hadde jo Kongen bestemt. Men sannheten fikk tidlig sin modifikasjon. Skånland ble raskt noe mer enn noen viseformann i denne ærverdige direksjon hadde vært før han. Han ble i stadig høyere grad bankens ansikt utad, lenge før han selv overtok også den formelle ledelse av den.

Som dagens sentralbanksjef kom han jo fra en embetsstilling i Finansdepartementet, der forsiktig tilbakeholdenhet og offisiell respekt for politikernes forutsatte klokskap ligger i både vegger og luft. Men han klarte på en forbilledlig måte overgangen til den mer utadvendte rådgivende og om nødvendig refsende oppgave som en lederstilling i Norges Bank var allerede den gang, og som den måtte bli og virkelig ble stadig mer i hans tid i banken. En sentralbanksjef må ikke være mediesky. Og om det er bra å være lojal av natur, er det viktig å handle utfra en klar erkjennelse av at lojalitetens innretning må være en annen utenfor departementene enn innenfor. Sentralbanksjefens forhold til regjeringen må være fundamentalt forskjellig fra departementsembets-

mannens. Embetsmannen har en del å legge fra seg når han flytter til Norges Bank. Gode forhold til politikere er bra å ha for en sentralbanksjef, men det er *folket* som er de egentlige sjef, og dets interesser som må være den øverste rettesnor. *Bjørnstjerne Bjørnson* ville antakelig ha vært en fryktelig sentralbanksjef. Men han sa noe som sentralbanksjefer må leve efter: «*Dog fred er ej det bedste, men at man noget vil!*»

Alt dette erkjente Hermod Skånland i praksis lenge før han også formelt ble øverste leder i banken i 1985. Det behøver ikke lenger være noen hemmelighet at det i hvert fall fra begynnelsen av 1980-tallet gjerne var ham man henvendte seg til, når den politiske ledelse trengte de faglige råd som han og Norges Banks imponerende apparat kunne gi, og at det i banken var han som oftest tok initiativ overfor regjeringen, til foreldrelandets beste, og regjeringens intellektuelle stimulans.

Det behøver for så vidt heller ikke være noen hemmelighet at da sentralbanksjefstillingen skulle besettes i 1985, hadde statsministeren selv god lyst på oppgaven. Men han hadde hellet med seg, som vanlig. Han syntes ikke det gikk an å forlate den stillingen han hadde, og dessuten, som det avgjørende, at som sentralbanksjef var Skånland et bedre valg. I ettertid kan alle være glade for det. Jeg behøver knapt minne om hvilken konstellasjon mellom regjering og sentralbank man kunne ha fått etter krisen i 1986, hvis Uriasposten ikke hadde gått til Skånland året før.

Det formelle skifte i Norges Bank i 1985 kom midt i et høydepunkt i en av de bølger av hemningsløs økonomisk

lettsindighet som hvert tolvte år skyller gjennom den norske oljealderens politiske miljø, nær sagt over alt utenom det egentlige høyre. *Den første bølgen* kom i 1973, da oljeinntektene ble tatt på forskudd for å finansiere en strøm av reformer som skulle vinne velgerne tilbake til Arbeiderpartiet etter det første nederlaget i EF-striden. *Den andre bølgen* kom i 1985, da oljeinntektene var høye og det samme partiet slo til med alle tiders største overbud, som til utrolig overmål fikk navnet «velgergaranti». *Den tredje bølgen* brøt løs i 1997, da flere enn Carl Ivar trodde at man kunne bruke oljeinntekter som lottopenger, og de kristelige viste sin hjertevarme ved mer timide valgløfter, som likevel nesten kunne måle seg med de som ble lansert under forrige bølge.

Den fjerde bølge vil komme foran valget i 2009, fordi vi da ennå ikke vil ha rukket å tømme alle oljekildene mens prisene var lave. Velmenende politikere vil da igjen forklare at man lever i *en ny tid*, der bare sosialøkonomene ikke forstår at de gamle økonomiske sannheter ikke gjelder lenger, blant annet fordi Norge jo er blitt medlem av ØMU. Akkurat hvorledes man vil klare å forklare at nettopp medlemskap der kan forenes med den nye lettsindighetsbølgen, vet jeg ikke sikkert ennå, men jeg har full tillit til at man vil klare oppgaven. Og hvorfor bølgene kommer ved hvert tredje valg, tror jeg at jeg kan si: Den politiske hukommelse har skrumpet inn fra fortidens mangfoldige generasjoner til nåtidens maksimum et dusin år. Men kanskje vil hukommelsen skrumpe videre? I såfall kan neste lettsindighetsbølge komme allerede i 2005?

Om noen skulle mene at hypotesen om disse tolvårsbølgene er svakt underbygget, kan svaret at den i hvert fall er mindre svakt fundamentert enn Kondratjev's bølgeteori, som likevel blir lagt til grunn i en tilpasset utgave av en av rikets mest fremgangsrike profeter.

Det er i og for seg naturlig at lettsindighetens ledere følger behov for syndebukker når det etter deres eksesser går så galt som noen har advart mot. Standardisert metode er å legge ansvaret på *forgjengerne*, men de kan også skyldes på *sosialøkonomene*. Overbyrderne vil si at økonomene ikke advarte kraftig nok. Man kunne jo ikke høre hva de hadde å si. Men det var fordi man heller ville demonstrere sine *visjoner*, og snakke om uløste oppgaver, sosiale behov og abstrakte verdier, enn å lytte til økonomenes gledesdrepende snakk om måtehold og konkurransevne. Men at akkurat Hermod Skånland skulle bli utsatt for kritikk for at han ikke hadde gjort nok for å hindre den overopphetingen av økonomien som førte til krisen og massearbeidsløsheten i siste del av 1980-årene og begynnelsen av 1990-årene, hører til de sterkere av de paradokser som historien er så rik på, men som det jo blir ryddet opp i etterhvert.

Da Hermod Skånland var fersk sentralbanksjef, og da de forvirrede kravene om *lavere* rente for å begrense utlånsøkningen (!), og om svakere finanspolitikk for å bringe arbeidsløsheten under 30 000, strømmet inn fra Youngstorget og andre steder under den andre lettsindighetsbølgen, gikk det knapt en uke uten at nettopp Hermod Skånland i klare ordelag prøvde å få populistene, som fantes nesten overalt, til å forstå. Men flertallet ville ikke erkjenne virkeligheten før krisen var et faktum, og jakten etter syndebukker blant dem som hadde advart mot den, kunne begynne.

Hermod Skånland var blant dem som tidlig forstod at god økonomisk

styring krever en sterkere sentralbank enn man hadde da han kom inn i den. De fleste, blant dem jeg selv, erkjente dette senere enn han. Det var fordi frykten for en ny *Nicolay Rygg* satt sterkt i mange av vår generasjon, blant annet fordi vår felles lærer *Wilhelm Keilhau* hadde gitt et litt ufullstendig bilde av ansvaret for den fatale paripolitikken i 1920-årene. I ettertid ga man Norges Bank ansvaret for en pengepolitikk som ikke ville ha blitt noe bedre om den folkevalgte styring av den hadde vært sterkere, fordi de folkevalgte ikke forstod hva som foregikk, før etterpå.

Jeg skal ikke gå inn på spørsmålet om den folkevalgte innsikt i pengepolitikken er bedre i dag. Dog må jeg nevne at Carl I. Hagens tanke om at *Stortinget* skal gi instruks om hovedmål for rentepolitikken, kan åpne for en utvikling tilbake til en populisme lik den man fikk se da Gro Harlem Brundtland kunne fremme forslag om at *Stortinget* skulle senke utlånsrentene i *forretningsbankene* og *sparebankene*, da utlånene steg for meget. Slike krav kan nok vekke folkelig beundring, men neppe fremme folkets velferd.

Men om Skånlands tanker om en sterkere rolle for Norges Banks egentlig aldri har fått *formell* sanksjon, ble de jo i betydelig grad til virkelighet i hans funksjonstid. Også denne utviklingen rommer et av historiens paradokser. Under en regjering av et parti som, hvis det hadde forstått sin egen ideologi, sterkere enn noen skulle ha hevdet de politiske organers plikt til overstyring av pengepolitikken, ble det fra 1987 nødvendig å gi Norges Bank større faktisk myndighet over pengepolitikken enn noen gang tidligere etter krigen, for å gi vår valuta større troverdighet enn det vi kaller bananrepublikkens.

Det er en lykke for norsk samfunnsdebatt, og derved for samfunnet

i det hele, at Hermod Skånland fortsetter å bidra utfra sin rikdom av erfaring, med en kombinasjon av innsikt og formuleringsevne som gjør at han blir hørt. Hans refleksjon av politikkenes løftemakere bør hugges inn i en stentavle som plasseres i Stortinget: Slik talte Hermod: Det er galt å gi lettsindige valgløfter. Men det er enda galler å prøve å oppfylle dem! Piet Hein skrev engang noen linjer som kan bli stående som hans utkast til Hermod Skånlands politiske testamente:

*Brutte løfter stor malheur,
mange mennesker voldte.
En lærdom derav burde bli,
at et løfte skal man ikke gi,
før efter man har holdt det!*

Også etter Skånlands tid i Norges Bank har banken måttet trekke triste konsekvenser av mangel på idealisme i det politiske system, forsterket ved den meningsløst store innflytelse som politikkenes svakhet gir til de sterke og kortsynte organisasjonene. At vi tidlig i 1997 igjen skulle møte kravet om en rentenedsettelse etter at alle andre enn LO, NHO, regjeringen og stortingsflertallet kunne se at økonomien allerede var overopphet, gir jo ytterligere grunn til pessimisme med hensyn til evnen til å lære av erfaring. At dette kravet bygget på en tro på at man kunne oppveie virkningene av billigere penger med en stram finanspolitikk, i tider med rikelige oljeinntekter, bekrefter hvor politisk naive organisasjonstopper kan være. Et mangepartisystem kan rett og slett ikke stå mot fristelsene til sterk økning av de offentlige utgifter når inntektene er gode. Derfor får man i en råvarebasert økonomi som vår, med et svakt politisk system, hverken stabil kronekurs eller stabil kjøpekraft, uten at Norges Bank hevder og videreutvikler den selvstendighet, som både Hermod Skånland og Kjell Storvik maktet å styrke.

HERMOD SKÅNLAND:

Solidaritetsalternativ og pengepolitikk

Da jeg i sommer skrev min artikkel om pengepolitikken, pekte lønnsøkingen mot 6 pst, og det var nokså klart at 1998 ville bli det fjerde år på rad med svekkelse av vårt relative kostnadsnivå. Jeg trodde derfor det var å slå inn åpne dører å peke på at Solidaritetsalternativet hadde sviktet og var for så vidt i tvil om det hadde noen hensikt å la artikkelen trykke. Før jeg hadde fått den av gårde, hadde Norges Bank latt krona flyte, og det gjorde ikke min tvil mindre. Imidlertid hadde jeg noen tanker om overgangen til inflasjonsmål og om legale og institusjonelle spørsmål under et slikt system som jeg tenkte det kunne være verdt å bringe videre. For sammenhengens skyld ble det da nødvendig å ta med en del stoff som i og for seg skulle være noså godt kjent.

Jeg er derfor takknemlig for innleggene både fra Ådne Cappelen og Stein Reegård i Sosialøkonomen nr. 9/98 for å ha vist at kanskje heller ikke den tilbakeskuende del av artikkelen var helt overflødig. Med mitt utgangspunkt var det heller ingen grunn til å foreta en systematisk avveining mellom systemenes fordeler og ulemper. Der har jeg lite å tilføye hva som hittil er sagt, f.eks. i Christensen og Qvigstad (1997).

Cappelen har utvilsomt rett i at verken oljeinvesteringer eller offentlige investeringer har vært godt tilpasset konjunktursituasjonen, men planleggingshorisonten for disse er så lang at det kan man i praksis ikke vente at de vil være. Nettopp derfor er det behov for å bruke pengepolitikken, som heller ikke virker umiddelbart, men der man likevel har muligheter for gripe inn tidligere og beslutningsapparatet er enklere.

Selv med den betydning disse etterspørselskomponentene hadde, var veksten i private fastlandsinveste-

ringer og privat forbruk minst like utslagsgivende. Her må det nødvendigvis ha betydd mye at Solidaritetsalternativet bandt oss til å føre en pengepolitikk tilpasset tyske forhold og med utenlandsk finansiering av kredittilgangen. Denne impulsen blir helt oversett av Cappelen.

Man kan selvsagt beklage at «storingsflertallet ikke har ønsket å føre en stram finanspolitikk», i alle fall ikke etter 1996. Men dette bør først og fremst fortelle oss at det ikke er realistisk å basere en stabiliseringsstrategi på en stram finanspolitikk år etter år. Politikere blir stilt til ansvar også på andre områder enn sine makroøkonomiske prestasjoner. Derfor må ikke økonomer operere med finanspolitikken som virkemiddel lenger enn det er politisk dekning for det, såvel i Stortinget som i befolkningen.

Politisk er det langt lettere å utjevne svingninger når dette innebærer en stimulerende finanspolitikk for å dempe tilbakeslag. Men både erfaring og Langtidsprogrammets «sprekkalternativ» viser at denne linjen, som Cappelen synes å legge til grunn, er uhyre kostbar og på lang sikt nokså lettsindig. Når det dessuten er virkningen av en feilslått pengepolitikk som skal rettes opp, slik vi nå for tredje gang står overfor, understrekes behovet for en omlegging av pengepolitikken.

Etter det som har hendt utover høsten er det vel blitt enda mindre sannsynlig at man vender tilbake til fastkurspolitikken i dens tidligere form. I Nasjonalbudsjettet (s.22-24) har Finansdepartementet selv vist den langvarige stagnasjon dette vil føre oss inn i når man legger MODAG's lønnsatferd til grunn i stedet for ønsketenkningen om at «lønnsveksten bringes klart ned i 1999 og blir deretter om lag som hos våre handelspartnere». Selv om man i departementet og SSB, med tilslutning av LO og

NHO, tror det er mulig å påføre folket en slik belastning, vil markedet reagere mer humant og regne med at denne politikken sprekker.

Etter hva som har hendt siden 1992, senest i Asia, har fastkurspolitikk generelt liten tillit i markedet, og stadig flere er tvunget ut av den. At Danmark holder stand, har nok sammenheng med at både regjeringen og Nationalbanken ser for seg en tidlig tilslutning til ØMU, og at de derfor vil ha nokså ubegrenset støtte fra Den europeiske sentralbank for sin politikk.

Vi kan ikke bli medlem av ØMU, og jeg anser antydningen om å la euro bli tvungent betalingsmiddel her i landet som svært lite nærliggende. Det er vel også tvilsomt at det vil være adgang til det etter Grunnlovens paragraf 75 c når vi ikke selv deltar i Den europeiske sentralbank.

I 1994 var det mange gode grunner som talte for medlemskap, men for meg var ikke ØMU ett av dem. Slik det var naturlig å vurdere det den gang, var det imidlertid noe vi kunne leve med, særlig siden vi hadde historisk tradisjon for å føre fastkurspolitikk i alle fall. Men når vi nå ikke ble medlem, er det ingen grunn til å fortsette og forsterke bindingen på dette området. For Canada er USA en like viktig økonomisk partner som EU er for oss, men jeg har aldri hørt canadierne av den grunn tenke på å erstatte sin egen dollar med den amerikanske. Og Irland har hatt gode erfaringer med å løsrive seg fra britiske pund, selv om deres økonomiske forbindelser med Storbritannia fortsatt er sterke.

Når fastkurspolitikken ikke lenger lar seg videreføre, har det mindre hensikt å fortsette diskusjonen om de to systemers fordeler og ulemper. Men fortsatt vil det være bruk for inntektspolitikk, særlig for å bringe strukturledigheten ned under de 5

prosent som man tidligere har anslått den til. Under en slik ny inntektspolitikk er det viktig, som Cappelen sier, at man tar i bruk både finans- og pengepolitikken for å oppnå størst mulig realøkonomisk stabilitet. Dette vil nok over tid også gi best kursstabilitet, men vi må holde fast ved at målet ligger i realøkonomien, mens prisstabiliteten er en forutsetning og en rimelig kursstabilitet forhåpentlig er et resultat.

Det er mot denne bakgrunn jeg i min artikkel tok opp spørsmålet om hvordan også finanspolitikken kunne knyttes til et inflasjonsmål og om avsvarfsfordelingen mellom de politiske myndigheter og sentralbanken. Det var dette jeg anså som det vesentlige og som noe nytt i forhold til den diskusjon som tidligere har vært ført. Disse spørsmålene går verken Cappelen eller Reegård inn på. Cappelen omtaler tvert i mot «penge- og finanspolitikken» som om de kunne dekkes under en hatt. Mener han med det å gå tilbake til situasjonen i 1985 – 86

da renten ble fastsatt av Finansdepartementet og hvor rentøkninger i realiteten krevde et flertall i Stortinget? Det vil neppe skape tillit i markedet og vil derfor måtte betales med høyere rente. Eller skal rentøkninger forutsette samtykke fra partene i arbeidslivet? Det vil neppe koste oss mindre.

Diskusjonen om fastkurspolitikk eller inflasjonsmål dreier seg i realiteten om hvor vidt vi skal bruke pengepolitikk for stabiliseringsformål eller ikke. Under Solidaritetsalternativet har den vært lammet, og prisstabiliseringen, som i andre land er sentralbankens ansvarområde, har vært overlatt til partene i arbeidslivet, i første rekke LO. Men LO, i likhet med andre organisasjoner, er skapt for helt andre formål og har ikke et beslutningssystem som gjør det mulig å løse oppgaven. Det er det bare en sentralbank som kan ha.

Den ærligste og mest forståelige begrunnelse for fastkurspolitikken har vår finansminister gitt, nemlig at

det er «betenkelig» å gi Norges Bank så stor innflytelse. Dette synspunktet kan ikke bare feies til side, og derfor drøftet jeg i min artikkel muligheter for en bredere deltakelse og bedre innsyn i sentralbankens virksomhet. For selv om man vil reise innvendinger mot at så mye innflytelse legges til sentralbanken, vil det være til stor skade at folk skal betale høye renter og at flere skal miste jobbene sine i en ustabil økonomi, fordi vi ikke klarer å løse et forvaltningsmessig problem.

Som økonomer har vi gjennom årene ervervet oss en viss ferdighet i å sette symboler inn i økonomiske modeller. Vi burde interessere oss mer for hvordan disse symboler kan realiseres gjennom et institusjonelt apparat som arbeider ut fra sine egne forutsetninger.

REFERANSE:

Anne Berit Christiansen og Jan Fredrik Qvigstad (1997), Choosing a Monetary Policy Target. Oslo, Universitetsforlaget.

Abonnement

Abonnement løper til oppsigelse foreligger

CHARLOTTE KOREN:

Skatten tok pensjonen*

Det finnes fattige pensjonister i velstandssamfunnet vårt. I sommer ble minstepensjonen økt med 1000 kroner måneden, et krafttak for å bedre økonomien for lavinntektsgruppene. Men allerede da forslaget om større minstepensjon ble lansert, ble det påpekt at minstepensjonister er så mangt. Mange av dem har både inntekter og formue eller ektefelle med inntekter og formue. Å dele ut en tusenlapp til alle, var et lite målrettet virkemiddel hvis det var de fattige som skulle hjelpes. Men nei, penger til alle minstepensjonister var et valg-løfte som ikke skulle brytes.

Jeg skal i denne kommentaren vise hvordan økningen av minstepensjonen likevel ble behovsprøvet i praksis. Det ble oppnådd på et snedig vis gjennom beskatningen, ved hjelp av ugjennomtrengelige skatteordninger, med uheldige fordelingsvirkninger, og helt uten debatt.

Figur 1 viser hvordan folketrygdens pensjoner er satt sammen av grunnpensjon, tilleggspensjon og særtillegg. Tilleggspensjonen avhenger av tidligere poengopptjening, og derved tidligere arbeidsinntekt, på et innfløkt vis hvor inntektsprofilen over hele livet har betydning. Da minstepensjonene skulle økes med 1000 kroner, ble dette gjort på den måten at satsen for særtillegget ble økt. Dette er vist med stiplet linje. Særtillegget avkortes som vist på figuren mot eventuell tilleggspensjon.

Denne særtilleggsøkningen var forresten bare ett skritt i en utvikling mot et stadig mer *omfordelende* pensjonssystem. Da folketrygden ble innført i 1967, utgjorde minimumspensjonen ca 20 prosent av maksimumspensjonen. Senere ble særtillegget innført og økt en rekke ganger. I 1991 ble det innført lavere opptjeningstak

og lavere tilleggspensjonsprosent, det året var forholdstallet kommet opp i 34 prosent. Fra 1998 utgjør minstepensjonen 44 prosent av maksimumspensjonen.

HVEM BLIR MINSTEPENSJONISTER?

Hvem er minstepensjonistene i folketrygden? De faller stort sett i tre grupper. Den ene er de som ble født i begynnelsen av dette århundret og ikke hadde fått tid til å tjene opp tilleggspensjon før pensjonsalder. Denne typen minstepensjonister er i ferd med å dø ut. Den andre gruppen er folk som har falt ut av arbeidslivet. Om trent 5 prosent av årskullene med menn som nå pensjoneres, har hatt så liten inntektsopptjening at de bare får minstepensjon. Den siste, og største, gruppen er gifte kvinner (etter hvert blir de skilt eller enker) som har vært hjemme med omsorgsoppgaver i hele eller deler av sin yrkesaktive alder.

Ved utgangen av 1997 var det 290 000 minstepensjonister – alders-

pensjonister, uførepensjonister og etterlattepensjonister i Norge, av disse var 147 000 ikke-gifte (Kilde: Rikstrygdeverket). Det var 11 prosent av de mannlige og hele 46 prosent av de kvinnelige pensjonistene som hadde minstepensjon.

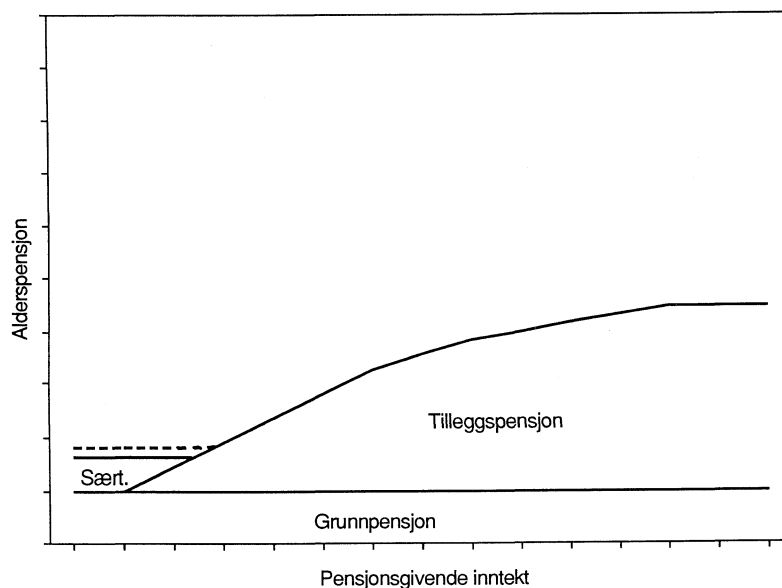
PENSJONSØKNINGEN 1998

Særtilleggsprosenten ble altså økt passende mye 1. mai 1998. I St.prp.1 (1998-99) Folketrygden (s 116) står det tilforlættelig: «med 1000 kroner pr måned for enslige og med om lag 940 kroner pr måned for gifte pensjonister og visse grupper samboende pensjonister». Jeg vet ikke hvor det ble av de siste 60 kronene.

Pensjonistene ble litt sure da de oppdaget at de 1000 kronene – 12 000 kroner på årsbasis – også inkluderte den årlige oppjusteringen av grunnbeløpet. Pensjonene blir jo oppjustert år om annet, for eksempel i 1997 økte minstepensjonene til enslige med 3 340 kroner, uten at dette var lansert som noe kjempeløft. Pen-

Fig. 1

Forholdet mellom inntekt og pensjon

* Basert på foredrag holdt i Nordisk Skattvitenskaplige forskningsråds seminar i Helsinki november 1998.

sjonen ville uansett økt i takt med grunnbeløpet, og G økte med hele 5,7 pst fra 1997 til 1998. Den regulære oppjusteringen innebærer i seg selv en vekst i pensjonen på ca 330 kroner måneden for enslige pensjonister. Men la gå, de var lovet 1000 kroner, ikke 1000 kroner på toppen av annen økning. For pensjonister med høye pensjoner, for eksempel 170 000 kroner, utgjorde forresten en 5,7 prosents økning vel 800 kroner måneden.

Ved hver økning av særtillegget vil en del folk med små tilleggspensjoner rett over minstepensjonen bli minstepensjonister. De fleste minstepensjonistene har nå både tilleggspensjon og særtillegg. Nasjonalbudsjett 1999 opplyser at tallet på alderspensjonister med minstepensjon økte fra 228 800 til 265 400, altså i alt med nesten 40 000. Blant uførepensjonistene økte det med 9 100 og etterlatte med 400.

MINSTEPENSJONISTER HAR INNTEKTER OG FORMUE

Nesten alle minstepensjonister har inntekt i tillegg til folketrygden. Ifølge Statistisk sentralbyrås Inntektsstatistikk for pensjonister 1995, hadde den gjennomsnittlige minste-

pensjonisten dette året en yrkesinntekt på 4 364 kroner, kapitalinntekt på 5 675 kroner og overføringer utenom folketrygdens pensjon, som for eksempel tjenstepensjon, på 9 038 kroner. Gjennomsnittstall gir et ufullstendig bilde, figur 2 (tall hentet fra Statistisk ukehefte nr 34 1997) viser fordelingen av tilleggssinntekter.

Figuren viser andelen av henholdsvis enslige og ektepar som har tilleggssinntekter i ulike inntektsintervaller. Så og si alle har noe! Men tilleggssinntektene til *enslige* minstepensjonister er gjennomgående små. Hele 70 prosent av de enslige har mindre enn 20 000 kroner i tillegg til minstepensjonen, men samtidig har en rimelig stor andel av enslige minstepensjonister, 16 prosent, inntekter over 40 000 kroner i tillegg til trygden. For ekteparene er historien en annen. Ekteparene er en mer heterogen gruppe enn de enslige, og minstepensjonistens ektefelle kan være yrkesaktiv eller pensjonist med høy pensjon. Ektepar som bare har småinntekter ved siden av pensjonen, er en sjeldenhet. For 65 prosent av ekteparene hvor det er minst en minstepensjonist, er tilleggssinntekten til trygden over 20 000 kroner, for de fleste langt over dette beløpet.

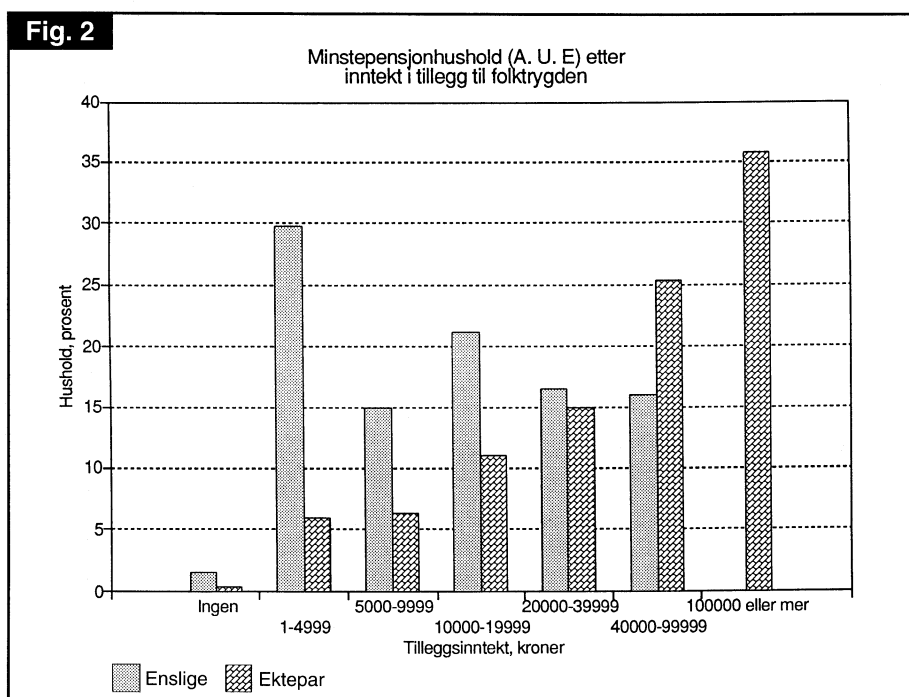
Minstepensjonistene har også formue, gjennomsnittlig nettoformue for enslige var 179 000 kroner i 1995. Bankinnskudd er den største formuesposten, og over 95 prosent av minstepensjonistene har penger på bok. De fleste bare små beløp, innskudd under 25 000 kroner, men omtrent 20 prosent av husholdninger med minstepensjonist har mellom 100 000 og 200 000 kroner i banken. Av ekteparene der minst en er minstepensjonist, har 40 prosent mer enn 200 000 kroner i banken. (Statistisk ukehefte 34, 1997)

SKATTEREDUKSJONS-REGELEN

Pensjonister med små inntekter kommer inn under en egen skattereduksjonsregel som har til hensikt å holde minstepensjonene skattefrie. Denne regelen virker slik: Pensjonister med inntekt under visse fribeløp skal ikke betale skatt, og for pensjonister med høyere inntekt skal skatten ikke utgjøre mer enn 55 prosent av nettoinntekten utover fribeløpet. Til beregningsgrunnlaget, nettoinntekten, legges 3 prosent av nettoformue over 200 000 kroner. Hensikten er at de som bare har minstepensjon – pluss litt til – å leve av, ikke skal betale skatt.

I nasjonalbudsjettet for 1998 ble fribeløpene økt med fire prosent, i overkant av den generelle inflasjonsjustering. At minstepensjonene skulle øke med 12 000 kroner, gjorde lite inntrykk. Dette førte i praksis til at skattereduksjonsregelen strammes kraftig inn fra 1997 til 1998. Heller ikke i nasjonalbudsjettet finner vi særlige opplysninger i klartekst om dette. Det justeres litt mellom ektepar og enslige, men det er det. Innstramningen er usynlig, for i oversiktene over ulike satser i budsjettet fremkommer det som noen prosenters oppjustering.

Så mens minstepensjonene er økt med 8 000 kroner i 1998 (fra mai), med 12 000 kroner i 1999, og sikkert vil bli regulert noe videre opp i den vanlige reguleringen til neste vår, har grensene for fribeløp langt fra holdt følge. Sammenligner man gjennomsnittlig minstepensjon for året og fri-

beløpene, er utviklingen ikke helt lett å forstå, for fribeløpene gjelder nettoinntekt – tillagt 3 prosent av eventuell nettoformue over visse grenser – og pensjonen blir redusert med særfradrag og minstepensjon, som har variert over tid og er dessuten er forskjellige for enslige og ektepar.

Tabell 1 Skattefrie merinntekter i tillegg til minstepensjon, kroner pr år

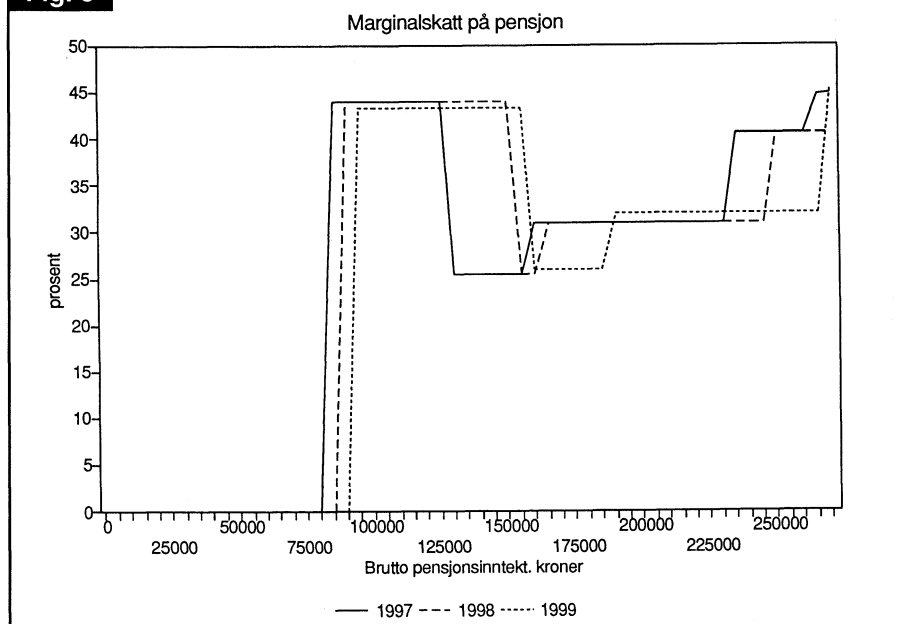
	Enslige	Ektepar
1997	15 430	14 868
1998	9 700	3 100
1999	9 600	9 600

Da er det lettere å se på de skattefrie tilleggsinntektene, vist i tabell 1. Pensjonister har tidligere kunnet ha en inntekt i tillegg til minstepensjonen på om lag 15 000 kroner før de begynte å betale skatt. For inneværende år er skattefri tilleggsinntekt redusert til 9 700 kroner for enslige, 3 100 kroner for ektepar. For 1999 kan tilleggsinntekten for enslige bli redusert ytterligere, det kommer an på utviklingen i minstepensjon. Jeg har her regnet med en vekst på 5 prosent.

Sammenligner vi disse skattefrie tilleggsinntektene med opplysningene om minstepensjonistenes inntekter og formuer, ser vi at flertallet har inntekts- og formuesnivå som fører til at inntektsøkninger beskattes hardt. Mange minstepensjonister vil oppdage at store deler (43,5 prosent) av de 1000 kronene tas tilbake som økt skatt. Disponibel pensjon vil øke med 565 kroner, og av dette skal omtrent 200 dekke inflasjonen. Det var den tusenlappen.

Pensjonister med inntekter mellom 120 000 og 150 000 får sterkt økt marginalsatt, til dels til 55 prosent. Dette står i kontrast til skatten for pensjonister med toppensjon fra folketrygden, omtrent 170 000 kroner. For dem er marginalsatten 32 prosent, og når skatten på deres grunnbeløpsjusterte pensjonsøkning er betalt, sitter de igjen med en økning i disponibel inntekt på omtrent 550 kroner, de og.

Fig. 3

Figur 3 viser enslig pensjonisters marginalsatt på pensjonsinntekt for årene 1997, 1998 og 1999. Vi ser hvordan fribeløpene har økt, men ikke i forhold til økningen i pensjonen. Vi ser også at området med høy marginalsatt har strukket seg ut betraktelig.

Svært mange pensjonister har inntekter i området med den høye marginalsatten. I Nasjonalbudsjettet anslås at i 1999 vil ca 10 prosent av alle pensjonistene ha så lave inntekter at de vil være helt skattefrie. Ca 40 prosent vil ha en inntekt som skattes marginalt med 55 prosent (på grunn av minstepensjonen blir dette 43,5 prosent av bruttopensjonene). Omtrent halvparten av pensjonistene har så høye inntekter/formuer at de skattelegges etter ordinære skattesatser.

KONKLUSJON

Det var lett og synlig å dele ut 1000 kroner til alle. For de fleste vil effekten på disponibel inntekt være langt lavere. Det skyldes beskatningen, som er så innfløkt at ingen forstår den, og som derfor kunne strammes inn uten noen debatt.

Økonomene er opptatt av at man i skatte- og overføringssystemet må ta hensyn til fordeling, arbeidsincentiver, og annen adferdstilpasning. Når

det gjelder det siste, kan vi neppe bekymre oss for at alderspensjonistene vil forte seg å bli gamle for å snike seg til en pensjon. Når det gjelder arbeidsincentiver, er det heller ikke mye pensjonistene kan gjøre. Pensjonen blir utmålt etter en innfløkt formel der arbeidsinntekter gjennom hele livet teller med, og det er for sent å tilpasse poengopptjeningen om marginalsatten på pensjon plutselig skulle endres. Det går altså bra å skattelegge pensjonister, vi risikerer ikke at de vrir seg unna. Et viktigere poeng, synes jeg, er hvordan i alle dager pensjonistene kan vite hva slags beskatning de står overfor. Hvordan kan de planlegge, hvordan kan de forutsi sin økonomiske situasjon, når skattevirkningene ligger så fordekte i systemet?

Man kan lure på om denne ugjenomtrenteligheten i regelverket opprettholdes fordi den gir mulighet for å finne økonomiske løsninger på politiske løfter. Eller er det fordi det gir skatteekspertene en arena til å tumle med magiske beregningsformler og spissfindigheter som bare de og deres er innviet i? Jeg skulle ønske meg en strategi for å bryte disse millimeterberegningene og intrikate beregningsrutinene og heller gjøre skatten forutsigbar for menigmann. Det ville øke politikernes troverdighet.

KARI WÆRNESS:

Hva er hensikten med sammenliknende studier av effektiviteten i pleie- og omsorgssektoren i norske kommuner?

I Sosialøkonomen nr. 8 1998 presenterer Espen Erlandsen resultatene fra en landsomfattende studie av effektivitet, kvalitet og organisering i pleie- og omsorgssektoren i norske kommuner. Vi får vite at denne analysen «setter for første gang søkelyset på pleie- og omsorgssektoren i en landsomfattende undersøkelse, med kommune som enhet og med data både for tjenesteproduksjon, brukertilfredshet og organisering. Resultatene av effektivitetsberegningene med DEA viser stor spredning, med en tendens til lavere effektivitet i små kommuner. Produksjonsøkningspotensialet er beregnet til 21%» (s.25).

Forfatteren er svært forsiktig med hensyn til å trekke politikk-implikasjoner av analysen. Han begrunner dette bl.a. ved å vise til hvor komplisert det er å måle effekter av pleie- og omsorgstjenester på helse og livskvalitet, og til forskning som har kritisert de kvalitetsindikatorer som er vanlige i analyser av forholdet mellom brukertilfredshet og kvalitet. Begrunnelsen for å fortsette denne typen effektivitetsanalyser til tross for alle problemene som er forbundet med dem, synes å være «de såvidt store variasjoner i effektivitet» som tilsier «en videre kartlegging av hva som kan forklare at dette er nødvendig, særlig tatt i betraktning at samfunnet bruker opp mot 30 mrd kroner på pleie og omsorg» (s.25).

Som sosiolog har jeg i omtrent 20 år vært opptatt av å studere ulike sider av utviklingen innen pleie- og omsorgssektoren. Jeg har hovedsakelig hatt basis i et «bottom-up» per-

spektiv, og det empiriske grunnlaget for min forskning har vært flere ulike typer data fra personalgrupper og brukere. Ut fra min innsikt om denne problematikken tillater jeg meg å spørre om det har noen hensikt å utføre den typen effektivitetsanalyser som Erlandsen dokumenterer, annet enn som rent akademiske øvelser. Det er noen grunnleggende forhold ved pleie- og omsorgstjenesten som jeg mener denne og andre analyser av samme type ikke greier å fange opp på en tilstrekkelig adekvat måte. Det betyr at resultatene i beste fall, om de ikke brukes som grunnlag for budsjettildeling, er verdiløse. Om de brukes, kan det i verste fall føre til en dårligere omsorgstjeneste uten at planleggerne behøver å være klar over at det er det som skjer.

Min hensikt med dette innlegget er ikke å argumentere for at vi ikke trenger økonomisk forskning i denne sektoren. I stedet vil jeg spørre om en heller bør basere økonomisk forskning i denne sektoren på modeller og forutsetninger som andre faggrupper med godt kjennskap til sektoren ikke opplever som å gjøre vold på noen av de vesentligste sider ved sektorens hverdagsvirkelighet.

Et av de vesentligste trekk ved den kommunale pleie- og omsorgstjenesten er at den i hovedsak yter hjelp til mennesker som vi ikke kan forvente blir mer selvhjulpne, men heller mer hjelpetrengende over tid. I en viss forstand kan vi snakke om denne tjenesten som «en resultatløs omsorg». Eller det kan kanskje også være slik

at en god omsorgstjeneste fører til at flere mennesker lever lenger med større hjelpebehov enn de ellers ville gjort, og dermed trekker enda mer på ressursene enn om omsorgen hadde vært dårligere. Når en person «utskrives» fra pleie- og omsorgstjenesten, er det vanligvis ikke fordi hun er blitt selvhjulpne, men fordi hun kommer på sykehus, dør, eller i noen tilfeller igjen kan få dekket sitt dekket sitt hjelpebehov i den private sfære, det vil som oftest si fra nære familiemedlemmer. «Korttidsrehabilitering» som en del av denne tjenesten betyr antagelig som oftest at de samme personer får flere slike opphold og mellom disse oppholdene greier seg i eget hjem, ofte med hjelp fra den hjemmebaserte omsorgen. På bakgrunn av disse karakteristika ved denne tjenesten spør jeg om det i det hele tatt er meningsfullt å forsøke å måle resultater i forhold til ressursbruk.

Erlandsen definerer «produkter» som antall brukere i ulike aldersgrupper, og han gir for såvidt fornuftige begrunnelser for denne inndelingen. Men det som ikke drøftes, er betydningen av at antall brukere er bestemt av etterspørsel, i den forstand at det i de fleste tilfeller er brukeren eller hennes pårørende som må ta initiativ til å søke om hjelp. Pleie- og omsorgstjenesten vurderer så behovet på bakgrunn av denne etterspørselen og avslår eller tildeler hjelp av et visst omfang og for et visst tidsrom på bakgrunn av faglig skjønn og tilgjengelige ressurser. Selv om vi ikke har noen fullstendig innsikt i hvordan

tilbøyeligheten til å søke hjelp varierer mellom kommuner, kjenner vi noen indikatorer som sier noe om etterspørselspresset. Vi vet f.eks. at eldre som bor i en-personhushold langt oftere etterspør hjelp enn eldre som bor i flerpersonhushold. Videre er det antagelig også nødvendig å yte relativt mer hjelp hver gang til de aleneboende. Likheter/ulikheter mellom kommunene m.h.t. husholdstørrelse og spesielt andelen en-personhushold er derfor en viktig faktor å ta i betraktning for å kunne forstå og forklare ulikt press på pleie- og omsorgstjenestene i kommunene. Likeledes kan vi tenke oss at forskjellige topografiske forhold og ulik tilgang til private tjenester har betydning for etterspørselen etter pleie- og omsorgstjenester. Tilgjengelighet til og service fra nærbutikker vil f.eks. kunne ha stor betydning for når gamle mennesker opplever seg å være så skrøpelig at de ikke mestrer å handle selv og dermed etterspør hjelp til dette fra den offentlige omsorgstjenesten.

De fleste brukere i pleie- og omsorgstjenesten får lite direkte hjelp, målt i antall timer. Den aller største delen av døgnet og uka må de hjelpetrengende klare seg selv. Selv om det varierer mellom kommunene hvor «generøs» en ser seg i stand til å være i relasjon til ulike hjelpebehov, er det antagelig i forhold til de flestes vurderinger snakk om en knapt tilmålt og ingen overflødig eller «luksuriøs» hjelp. At en i noen kommuner må nøye seg med å tildele hjelp til å dusje hver 14. dag, bør vel ikke føre til at en i andre kommuner bør vurdere en ukentlig dusj for hjelpetrengende mennesker som unødvendig generøs hjelp?

I en surveyundersøkelse blant omsorgsarbeiderne i et utvalg norske kommuner i 1994 oppgir mer enn 70 % at det er en slitsom side ved arbeidet at behovet for hjelp er større enn det de kan tilby (Næss og Wørness, 1996). Flere mindre undersøkelser viser at brukere kan la være å klage på manglende hjelp fordi de stiller seg solidarisk med sine hjelpere som de opplever har det svært så travelt (se f.eks. Vabø, 1998). Eldre mennes-

ker i dagens Norge uttrykker i liten grad misnøye med *innholdet* av hjelpen i den offentlige omsorgstjenesten. Når de klager, er det som oftest over at de får for *lite* hjelp. Og det er det lett å holde med dem i når en har fulgt denne virksomheten på nært hold. Samtidig vet vi at de fleste jobbene i denne sektoren er hva Abrahamsen (1986) har karakterisert som «harde yrker i myk sektor». Lønnsnivået er lavt og få arbeidstakere greier å jobbe fram til pensjonsalder, selv når de jobber deltid. Er 30 milliarder virkelig en høy kostnad for denne tjenesten? Kan vi få mer og bedre omsorg ut av disse pengene ved å organisere noe annerledes, eller burde vi gå inn for at det ble alminnelig akseptert at langt flere penger gikk til denne virksomheten, fordi den i det lange løp betyr så mye, om ikke for alles, så i alle fall for de flestes, velferd?

Den måten Erlandsen diskuterer effektivitet på i forhold til denne tjenesten, gir lett et inntrykk av at her bruker vi for mye penger. Dermed blir oppfatningen lett at det er mulig å få mer omsorg ut av det samme beløpet. Dette er en oppfatning som antagelig svært få av de som kjenner sektoren innenfra, inkludert forskere, kan slutte seg til. Et spørsmål som da reiser seg er om det er mulig å få til et nærmere samarbeid mellom økonomer og andre forskere på området som kan bidra til at økonomiske analysemodeller på dette området kan oppleves som relevante også for ikke-økonomer?

I Erlandsens artikkel er det i alle fall funn som jeg finner svært interessante og som det ville vært svært interessant å gå videre inn på enn det han gjør. Det gjelder hans funn om sammenhengen mellom effektivitetsmål og brukertilfredshet. Her finner han ingen generell signifikant sammenheng med de mål han har brukt, og peker på at en årsak kan være at sammenhengen mellom de to variablene er mer komplisert enn den han har undersøkt. Han peker videre på at det er en klar tendens til at folk i mindre kommuner er mer fornøyd med tjenesten, uten å drøfte dette nær-

mere. Regresjonskoeffisientene for kommunestørrelse er både klart signifikante og har den høyeste tallverdien i den modellen han har brukt. Med Erlandsens mål for effektivitet er de mindre kommunene også mindre effektive enn de større, både ved at gjennomsnittlig effektivitet er lavere og ved at andelen av produksjonen som foregår i de «beste» kommunene er mindre. Den sammenhengen mellom effektivitet og brukertilfredshet som her synes å kunne gå via kommunestørrelse, er et funn som det ut fra sosiologisk kunnskap om denne sektoren kunne være meget interessant å analysere videre.

Erlandsen viser til sosialpsykologen Britt Slagsvolds studie når han hevder at kvalitetsmål i offentlig eldreomsorg er blitt kritisert (Slagsvold, 1995). Hvis han hadde gått mer inn i innholdet i Slagsvolds studie, hadde han kunnet fortalt oss at det ikke bare er irrelevansen som er det problematiske ved slike mål, men også at de i praksis kan bidra til skape det hun kaller kvasi-kvalitet, som noen ganger betyr å gjøre vondt verre, eller omsorgen dårligere. Det er altså god grunn til å forkaste disse målene og søke etter alternative måter å vurdere kvalitet på.

En viktig forutsetning for et nærmere samarbeid mellom sosiologer og økonomer i forskning om offentlig omsorg, burde være at økonomene hjelper til med å få en større forståelse for sammenhenger og forskjeller mellom samfunnsøkonomisk effektivitet og effektive offentlige budsjetter. At offentlige pleie- og omsorgsbudsjetter bidrar til at den familiære og uformelle omsorgen blir mindre belastende og antagelig forebygger store helsebelastninger hos nære pårørende til sterkt hjelpetrengende mennesker, er et forhold som sjelden blir tatt i betraktning. Kanskje økonomer og sosiologer i fellesskap kunne finne fram til meningsfylte måter å beregne denne gevinsten av offentlige omsorgstjenester på?

Et annet felt som skulle ligge vel til rette for et slikt samarbeid er å komme til større klarhet i hvilke indirekte kostnader i form av administra-

sjon, transport, regelverkshåndtering, kontrolltiltak etc. ulike organisasjonsmodeller i pleie- og omsorgstjenesten medfører. Med andre ord skulle vi gjerne vite noe mer om hvor stor andel av tiden som er direkte omsorgstid i forhold til det som går med til alt det indirekte arbeidet i ulike omsorgsbyråkratier. Det kunne f.eks. være interessant å vite om det egentlig lønner seg å revurdere hjemmehjelpsklienters hjelpebehov så ofte som det gjøres i mange kommuner, gitt den arbeidsinnsatsen slike revurderinger medfører, eller om det kan lønne seg med noe mindre byråkrati på dette området. Kanskje øko-

nomer også kunne være med på å synliggjøre den økonomiske betydningen av trygghet, lojalitet og tillit mellom klienter og pårørende på den ene siden og omsorgspersonalet på den andre? Ut fra min innsikt i denne tjenesten er jeg ganske sikker på at hvordan tjenestene organiseres, har betydning for i hvilken grad slike forhold mellom hjelpeapparat og befolkning kan utvikles. Og jeg **tror** at mistillit, utrygghet og mangel på lojalitet er samfunnsøkonomisk kostbart. Kanskje økonomer kunne finne ut noe om i hvilken grad min tro kan bekreftes eller avkreftes gjennom harde fakta?

REFERANSER:

- Abrahamsen, B. (1986): *Harde yrker i myk sektor*. ISF-arbeidsnotat 86:3. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Næss, og Wærness, K. (1996): *Bedre omsorg? Kommunal eldreomsorg 1980-1995*. Bergen: SEFOS.
- Slagsvold, B. (1995): *Mål eller mening. Om å måle kvalitet i aldersinstitusjoner*. NGI-rapport nr.1. Oslo. Norsk Gerontologisk Institutt.
- Vabø, Mia (1998): *Hva er nok? Om behovsfortolkninger i hjemmetjenesten*. NOVA-rapport 8/98. Oslo: NOVA.

Professor Wilhelm Keilhau's Minnefond

Fondet har vesentlig gitt støtte til dekning av trykkingsutgifter ved utgivelse av økonomiske forskningsavhandlinger samt til reise- og oppholdsutgifter ved *aktiv* deltagelse ved økonomisk faglige kongresser eller forskningsprosjekter. Dette vil fortsatt være hovedretningslinjen for fondets virksomhet.

Fondet kan også gi støtte til forskere som ønsker å utvide sine kunnskaper på et spesielt felt innen den økonomiske teori og av den grunn ønsker et kortvarig opphold ved en forskningsinstitusjon som har spesiell kompetanse innen dette felt.

Professor Wilhelm Keilhau's Minnefond er et «siste utvei fond» på den måten at det er først når andre former for støtte ikke er tilgjengelig eller ikke er tilstrekkelig at støtte fra fondet kan bli aktuelt.

Skriftlig søknad sendes til

Høegh Invest A/S

Postboks 2596 Solli,

0203 Oslo

Telefon 22 86 97 00

Odd Aukrust trer ut av styret i Keilhau's Minnefond

Da Odd Aukrust ved siste generalforsamling i Statsøkonomisk Forening ikke ønsket å bli gjenvalgt som foreningens representant til styret i Professor Wilhelm Keilhau's Minnefond, var det en epoke i fondets historie som tok slutt. Han hadde da vært medlem av fondets styre helt siden starten i 1955.

Keilhau's Minnefond ble opprettet etter professor Keilhau's død basert på en gave fra skipsreder Leif Høegh. Ifølge fondets statutter skal styret, foruten den til enhver tid sittende formann i Statsøkonomisk Forening, bestå av et medlem oppnevnt av Nærings- og handelsdepartementet og et medlem oppnevnt av generalforsamlingen i Statsøkonomisk Forening. Det er denne sistnevnte styreplass Odd Aukrust har fylt i 43 år. Ingen av de andre styremedlemmene fra starten i 1955 har fungert tilnærmeelsesvis så lenge.

Det er gode grunner til at Odd Aukrust gjennom mere enn 40 år er blitt gjenvalgt til styret i Keilhau's Minnefond. Ikke bare har han vist en usedvanlig evne til fornyelse og til alltid å være aktuell. Han har også på en sjelden måte forenet de to typer innsikt som er vesentlige for at styret skal kunne oppfylle sin oppgave: For det første en dyp innsikt i samfunnsøkonomiens virkemåte og i de utviklingstendenser som påvirker finansmarkedene i det korte og i det noe lengre perspektiv. Derfor kunne han gi solide bidrag til styrets diskusjoner om strategier for investering av fondets midler. Hans evne til å trekke ut essensen av generelle diskusjoner om den økonomiske utvikling og på det grunnlag å antyde enkle operative strategier for finansielle investeringer, var beundringsverdig.

Odd Aukrust var samtidig også særlig godt skikket til å ta hånd om fondsstyrets andre hovedoppgave, nemlig

å ta stilling til søknader om bidrag fra fondet innenfor rammen av de begrensninger fondets statutter setter. Det krever bred innsikt i økonomisk forskning generelt såvel som kjennskap til norske forskningsmiljøer. Det sier seg selv at Odd Aukrust med sin sentrale stilling i norsk empirisk økonomisk forskning og sin kunnskap om og kontakt med universitetsmiljøer og andre forskningsmiljøer i inn- og utland hadde en nærmest ideell bakgrunn for disse oppgaver.

I Odd Aukrusts tid som medlem av styret i Keilhau's Minnefond har fondets forvaltningskapital utviklet seg fra en beskjedne start på kr. 100.000,- i 1955 til kr. 5.150.834,- ved avslutningen av siste regnskapsår – riktignok med tilskudd av ytterligere gaver på vel kr. 750.000,- fra Leif Høegh & Co. I samme tidsrom har fondet gitt bidrag på ialt kr. 2.277.625,- til norsk økonomisk forskning og tilknyttede formål.

Helt siden fondet ble opprettet har ansvaret for gjennomføringen av forvaltningen ligget hos finansforvaltningen i rederiet Leif Høegh & Co. Fondets historie er derfor også historien om hva klassisk konservativ finansforvaltning kan gi av resultater, når den gjennomføres konsekvent og profesjonelt.

Til å avløse Odd Aukrust som medlem av fondets styre er valgt Egil Bakke. For øvrig består styret av professor Per Meinich, som er oppnevnt av Nærings- og handelsdepartementet og Sigmund Kjos som formann i Statsøkonomisk Forening, og med Westye Høegh som varamann.

Odd Aukrust fortjener stor takk for den innsats han gjennom mere enn 40 år har gjort som medlem av styret i Professor Wilhelm Keilhau's Minnefond. Styrets arbeid går videre uten ham, men hans rike kunnskaper, hans sikre vurderingsevne og lune vidd vil bli savnet.

BJART J. HOLTSMARK:*

Fra kvotebørsen til petroleums-markedene

Kyoto-protokollen tallfester grenser for de enkelte industrilandenenes utslipp av klimagasser i perioden 2008-2012, men åpner for en viss grad av overføring av forpliktelser mellom landene. Om noen år kan derfor et nytt internasjonalt marked for rettigheter til å slippe ut klimagasser oppstå. Mye tyder på at markedet vil bli preget av at de tidligere kommando-økonomiene i øst selger kvoter til vestlige land. USA ligger an til å bli en dominerende kjøper. I denne artikkelen skal vi skissere hvordan et internasjonalt kvotemarked kan komme til å se ut, og vise hvordan dette markedet blir gjensidig koplet til energimarkedene.

1 NOEN HOVEDTREKK VED KYOTO-PROTOKOLLEN

Klimakonvensjonen fra 1992 inneholdt kun en oppfordring til industrilandene om å begrense utslippene av drivhusgasser, men ingen bindende forpliktelser. Etter at Klimakonvensjonen ble vedtatt i Rio i 1992 har det vært ført forhandlinger mellom de over 160 partslandene til konvensjonen med sikte på å få i stand en mer forpliktende avtale om å begrense industrilandenenes utslipp av klimagasser. På det tredje partsmøtet til Klimakonvensjonen, som fant sted i Kyoto i desember 1997, oppnådde man enighet om en protokoll under Klimakonvensjonen, den såkalte Kyoto-protokollen.¹ Denne protokollen tallfester grenser for industrilandenenes utslipp av klimagasser i perioden 2008-2012. Disse grensene blir juridisk bindende om protokollen blir ratifisert av minst 55 land hvorav det må være industriland som sto for til sammen minst 55 prosent av industrilandenenes utslipp av CO₂ i 1990. U-landene ble ikke pålagt noen forpliktelser i Kyoto-protokollen. Protokollen sier imidlertid at man senest i 2005 skal starte forhandlinger om nye forpliktelser for perioden etter 2012. Allerede nå har blant annet Argentina signalisert at de vil kunne påta seg kvantifiserte forpliktelser. I neste runde kan man altså se for seg at i hvert fall en del u-land også får kvoter. At kvotene gjøres omsettelige kan være et agn som kan få flere u-land på banen.

Protokollen etablerte også den såkalte grønne utviklingsmekanismen (Clean Development Mechanism – CDM), som gir mulighet for industriland til å øke sin utslippskvote ved å finansiere utslippsreduksjoner i u-land. Hvordan denne mekanismen i praksis skal fungere, er et av de viktigste temaene for de pågående forhandlingene mellom partene.

I tillegg til CO₂ inkluderer avtalen drivhusgassene metan (CH₄), lystgass (N₂O), og de industrielle gassene HFK, PFK og SF₆.² Samtidig er såkalte sluk inkludert i avtalen ved at det er en passus om at nettoendringer i naturens opptak av klimagasser som følge av direkte menneskeskapte tiltak, for eksempel tilvekst av skog etter 1990, kan anvendes i beregninger av nasjonalt utslippsnivå.

* Mange takk til Asbjørn Torvanger og Per Schreiner for verdifulle forslag til forbedringer av et tidligere utkast og til Norges Forskningsråd, forskningsprogrammet PETROPOL for finansiell støtte.

¹ Kyoto-protokollen, med norske kommentarer og forklaringer, er tilgjengelig på CICEROs hjemmeside <http://www.cicero.uio.no>.

² HFK og PFK er egentlig to grupper av gasser.

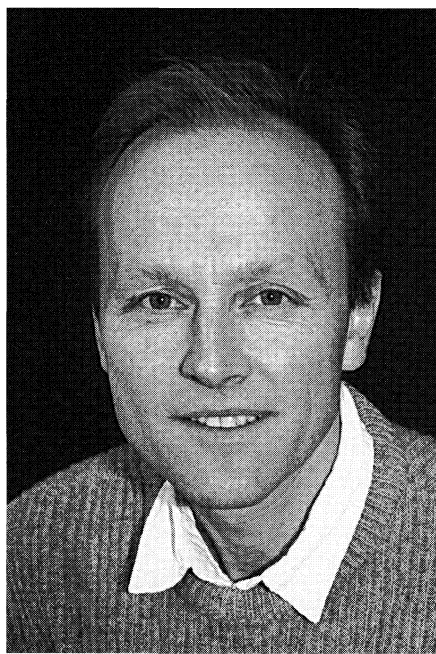
Det er samlede utslipp i 1990 som danner utgangspunkt for utslippskvotene.³ Kyoto-protokollens samlede utslippskvoter ligger omlag fem prosent under utslippsnivået i industrilandene i 1990. De prosentvise kutene er imidlertid ikke like. Norge, Island og Australia får kvoter som er større enn 1990-utslippene, mens de andre OECD-landene, med unntak av New Zealand, får kvoter som er mindre. I protokollen har alle EU-land fått en kvote som er åtte prosent lavere enn deres 1990-utslipp. I samsvar med artikkel 4 i protokollen har EU-landene blitt enige om å reallokere utslippsrettighetene seg imellom.⁴ Etter denne reallokeringen vil derfor for eksempel Tyskland få en kvote som er 21 prosent lavere enn 1990-utslippene.

Det er selvsagt et problem at en rekke industriland ennå ikke har rapportert sine utslipp i 1990 (eller 1995) av alle de seks gassene som er inkludert i protokollen. Dermed kan man faktisk ikke med nøyaktighet fastslå størrelsen på utslippskvotene for alle landenes vedkommende. Selv om protokollen ikke sier det eksplisitt, er det gassenes oppvarmingsvirkning i hundre år etter utslipps-tidspunktet som skal danne utgangspunkt for hvordan de skal vektas mot hverandre.⁵

En av grunnene til at Norge fikk en såpass romslig kvote, var at vår elektrisitetsforsyning utelukkende er basert på vannkraft. At Russland og Ukraina fikk kvoter som er like store som 1990-utslippene har blitt kritisert. Her snakker man om land som i dag har utslipp minst 30% under 1990-utslippene. Det er derfor tvilsomt om disse landene selv i et bussiness-as-usual scenario (BAU) vil ha utslipp som er like store som kvotene. Disse landene vil med andre ord sannsynligvis kunne selge såkalt «varm luft» i et kvotemarked, det vil si eksportere utslippsrettigheter som ikke motsvares av utslippskutt i selgerlandet. På den annen side vet man ikke om man i det hele tatt ville fått noen avtale dersom det var mindre romslige kvoter til disse landene.

2 EN AVTALE UTEN VIRKNING?

Utslippsreduksjonene som kommer ut av Kyoto-protokollen er små i forhold til klimaproblemet karakter. Utslippene i u-landene vil kunne fortsette å vokse uten restriksjoner og opphopningen av klimagasser i atmosfæren fortsetter i hvert fall i første omgang i nesten like høyt tempo som før også om Kyoto-protokollen blir etterlevet av alle industrilandene. Kyoto-protokollen er imidlertid bare et første skritt for å løse et svært langsiktig problem. Nye skritt er allerede planlagt.

*Bjart J. Holtsmark,
cand. oecon fra
Universitetet i Oslo, 1996,
er forsker ved Cicero.*

Man skal dessuten ikke nødvendigvis se seg blind på den absolutte størrelsen på utslippsforpliktelsene i protokollen. Tiltakene som iverksettes, med de prisendringer som følger på energiforbruk i industrilandene, kan komme til å sende viktige signaler om at det kan bli mer å tjene på ny teknologi for solenergi og vindenergi. Dermed kan avtalen kanskje forsterke den allerede raske og lovende teknologiske utviklingen rundt utnyttelsen av nye fornybare energikilder. I såfall vil protokollen på sikt bidra til å begrense utslippene også i utviklingslandene ettersom den nye teknologien vil bli allemannseie.

3 KVOTEHANDEL

Fordi den geografiske fordelingen av klimagassutslipp er likegyldig, har mange lenge arbeidet for at man skulle etablere kvotehandel med klimagasser. Trass i sterk skepsis fra store utviklingsland som Kina og India fikk man i siste liten inn en setning i protokollen som sier at de land som har fått utslippsbegrensninger »... may participate in emissions trading for the purpose of fulfilling their commitments.....» (Artikkel 17).⁶ I tillegg sier protokollen at senere partsmøter skal utarbeide regler for handelen og at kvotekjøp må være et supplement til hjemlige tiltak. Videre forhandlingsrunder må klarlegge en rekke praktiske og juridiske spørsmål, blant annet om handelen skal skje gjennom en børs. Motstanderne av kvotehandel kan selvsagt blokkere disse forhandlingene, men mye tyder alt i alt på at man nå er inne i en relativt dynamisk forhandlingsprosess som vil ende opp med et regelverk for kvotehandel, selv om det kanskje tar noen år. Motstanden mot kvotehandel fra noen store utviklingsland kan være mer fundert i usikkerhet overfor konseptet enn en genuint negativ holdning.

Skal et kvotemarked oppstå må protokollen tre i kraft slik at utslippskvotene blir juridisk bindende. USA og Russ-

³ Når det gjelder HFK, PFK og SF₆ kan landene velge om de vil bruke 1990 eller 1995 som referanseår

⁴ I prinsippet gir artikkel 4 en juridisk åpning for kvotehandel i tillegg til åpningen for ordinær kvotehandel i artikkel 17, se 3. avsnitt. Avtaler om omfordelte kvoter etter artikkel 4 må imidlertid bekjentgjøres før de aktuelle landene ratifiserer protokollen, altså på et tidlig tidspunkt hvor man ikke engang nødvendigvis vet som protokollen noen gang trer i kraft. Artikkel 4 gir derfor ikke grunnlag for å skape et vel fungerende kvotemarked.

⁵ Gassene vektas mot hverandre med utgangspunkt i deres Global Warming Potentials (GWP-verdier) på 100 år. Referansen er CO₂ med en GWP-verdi på 1. De andre klimagassene regnes derfor i CO₂-ekvivalenter.

⁶ I tillegg åpner artikkel 6 for felles gjennomføring mellom industriland, altså land med kvoter. I praksis er det altså to åpninger for kvotehandel mellom industriland.

Tabell 1 Utslipp av CO₂ (millioner tonn) og andre drivhusgasser (millioner tonn CO₂ ekvivalenter) 1990 og 2010 (BAU-scenario) samt Kyoto kvotene. Kilde: FNs klimasekretariat.

	Utslipp 1990 CO ₂	Utslipp 1990 Andre gasser	Sum utslipp 1990	BAU utslipp 2010 CO ₂	BAU utslipp 2010 Andre	Sum 2010 BAU utslipp	Kyoto- kvoten
USA	4957	784	5741	6096	721	6817	5339
Canada	463	103	566	550	110	661	532
EU	3297	792	4088	3506	635	4140	3761
Norge	36	20	55	51	18	68	56
Andre i OECD	47	13	60	47	11	58	56
Russland	2389	595	2983	2221	595	2816	2983
Andre EIT	1691	429	2065	1711	318	2029	1969
Australia og New Zealand	314	202	517	402	179	581	552
Japan	1155	46	1201	1326	42	1367	1129
Sum	14348	2983	17277	15910	2627	18537	16377

land kan sammen hindre at protokollen trer i kraft ved ikke å ratifisere. Det er lite trolig at disse to landene vil ratifisere avtalen om det ikke blir enighet om akseptable regler for kvotehandelen. Det fjerde partsmøtet i Buenos Aires i november 1998 bragte ikke arbeidet med regler for kvotehandel mange skritt fremover. Men de ulike problemene er satt på dagsorden og etter planen skal et regelverk for kvotehandelen behandles på det 6. partsmøtet som finner sted høsten 2000. Det tar altså i hvert fall tid før man i detalj har etablert regler for kvotehandel. Dette vil vel neppe akkurat fremskynde en ratifisering fra USA sin side. Men om USA ratifiserer en gang i begynnelsen av neste århundre, vil det være med et kvotehandelssystem på plass. En slik ratifikasjon kan for alvor sette fart i et nytt marked for klimagasskvoter. I de påfølgende avsnitt skisseres konturene av dette markedet. Med alle forbehold om hvor stor usikkerheten er, presenteres beregninger av handelsstrømmene i dette markedet og hva slags kvotepriser man kan vente seg. Vi bruker den numeriske modellen ACT⁷, som er utviklet ved CICERO Senter for klimaforskning. Modellen er omtalt i neste avsnitt.

Fra et norsk synspunkt er det en viktig konsekvens at industrilandenes utslippsreduserende tiltak påvirker det totale forbruket av fossile brensler. Modellberegningene som presenteres skisserer hvordan disse ringvirkningene også påvirkes av handelen i et eventuelt internasjonalt kvotemarked. Vi skal også si noe om hvor store kostnader landene påføres når vi i tillegg til kostnader i forbindelse med de utslippsreduserende tiltakene også trekker inn prisendringer i markedene for fossile brensler samt gevinstene fra provenyresirkulering.⁸ I modellen legges det til grunn at myndighetene i industrilandene setter en avgift på klimagassutslipp innenlands som er lik den internasjonale kvoteprisen. Dersom dette ikke sikrer at protokollen etterleves, kjøper regjeringene kvoter fra land med overskudd av kvoter. Resultatene kan imidlertid like gjerne tolkes dithen at det er perfekt fungerende kvotemarkeder i

de enkelte industriland og at disse markedene alle er integrert til et stort internasjonalt marked med en kvotepris.⁹

Resultatene som presenteres må ikke overfortolkes. Som alle modellstudier er de preget av de forutsetningene som ligger bak. I de beregningene som presenteres her, er det spesielt stor usikkerhet knyttet til forutsetningene om BAU-scenariet og etterspørselastisitetene for fossile brensler. Andre forutsetninger her vil gi andre kvotepriser, handelsstrømmer i kvotemarkedet og andre endringer i energimarkedene. Poenget med likevel å presentere tall er å gi ett mulig og konsistent bilde av hvordan Kyoto-protokollen kan slå ut. Dette kan danne utgangspunkt for videre analyser hvor man går de enkelte resultatene nærmere etter i sømmene blant annet gjennom sensitivitetsanalyser.

4 MODELLEN ACT

Den numeriske modellen ACT, som bli anvendt i neste avsnitt, er statisk og gir et bilde av visse sider av verden slik den kan komme til å arte seg i perioden 2008-2012. Markedene for olje, gass og kull er sentrale i modellen. Et globalt oljemarked er modellert. Her utnytter OPEC sin markedsrett ved valg av produksjonsvolum. Det er dessuten bygd inn tre regionale gassmarkeder; ett i Nord-

⁷ ACT er en forkortelse for Achieving Commitments through Trading. CICERO Working Paper 1998:9, som gir en mer detaljert beskrivelse av modellen, er lagt ut på CICEROs hjemmeside, jf. fotnote 1.

⁸ Med provenyresirkulering menes at økt proveny fra miljøavgifter brukes til å redusere eksisterende fiskale skatter eller avgifter. Dette vil gi mindre skatteklær og dermed en mer effektiv allokering av ressurser enn om man hadde brukt for eksempel direkte regulering som ikke generer offentlig proveny. I stedet for gevinster av provenyresirkulering snakker man ofte om (svake) doble gevinster, se Bohm (1997, 1998).

⁹ Om det ikke er noen gratis utdeling av kvoter inne i bildet vil begge de to skisserte tolkningene ha den samme virkning på offentlig netto-proveny. I beregningene er det tatt hensyn til at regjeringenes eventuelle kvotekjøp eller salg også påvirker offentlige budsjetter og dermed størrelsen på det provenyet som kan brukes til resirkulering.

Amerika, ett i Europa og ett i den østasiatiske regionen. I tillegg er det et globalt marked for kull.

I modellen maksimerer hvert land en velferdsindikator gitt en offentlig budsjettrestriksjon og et utslippskrav fra Kyoto-protokollen. I velferdsindikatoren inngår fire elementer: 1. Merverdi som skapes på grunn av bruk av olje, gass og kull samt utslipp av andre klimagasser enn CO₂; 2. Kostnader ved egen produksjon og import av olje, gass og kull; 3. Kostnadene fra kvotekjøp; 4. Gevinster fra provenyresirkulering.

Prisen og handelsstrømmene i kvotemarkedet er endogen bestemt. Modellen fanger opp at de endringene som skjer i markedene for olje, gass og kull som følge av implementeringen av Kyoto-protokollen, skjer i et samspill med hva som skjer på kvotemarkedet.

I samsvar med standard økonomisk teori danner størrelsen på avgiftene på fossile brenslers, eventuelt kvoteprisen, utgangspunktet for å bestemme det enkelte lands kostnader forbundet med utslippsreduksjoner. Gevinster av provenyresirkulering (doble gevinster) er imidlertid bakt inn i kostnadsfunksjonene. Dermed reduseres de samfunnsøkonomiske nettokostnadene ved utslippsredukerende tiltak. Gevinstene av provenyresirkulering er også relevante når nasjonale regjeringer handler på kvotemarkedet internasjonalt. Det er tatt hensyn til at salg av klimagasskvoter til andre land gir offentlige inntekter som kan brukes til å redusere andre effektivitetshemmende skatter, og vice versa.

Modellen har vært brukt til å studere hvordan ulik fordeling av utslippskvoter mellom industrilandene virker ut i fra ulike rettferdighetsprinsipper, jf. Ringius, Torvanger og Holtsmark (1998). Hovi og Holtsmark (1998) anvender modellen for en analyse av hvordan ulike lands posisjoner i klimaforhandlingene gjensidig påvirkes. Holtsmark (1998a) anvender modellen i en analyse av virkningene av Kyoto-protokollen, herunder hvordan kostnader fordeles mellom land når man tar hensyn til at implementeringen av Kyoto-protokollen og kvotemarkedet påvirker markedene for olje, gass og kull.

Denne artikkelen gir ikke rom for en grundig sammenligning av modellen ACT med de mange andre modellene som brukes til å analysere Kyoto-protokollen. For en oversikt over de mest aktuelle modellene, se OECD (1998). Det som i korte trekk skiller ACT fra mange av disse modellene er først og fremst følgende:

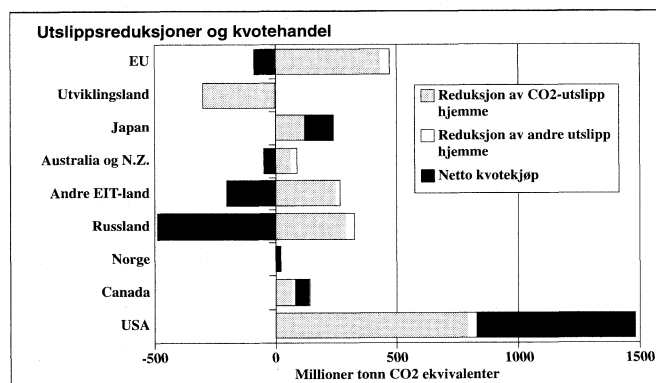
- Kostnadsfunksjonene for reduksjon av CO₂-utslipp er ikke estimert, men springer ut av landenes forbruksmønstre for olje, kull og gass og avgiftssystemet i referansesituasjonen.
- Gevinster av provenyresirkulering trekkes inn for å forklare regjeringenes adferd og de beregnede nasjonale kostnader.
- Det er modellert tre regionale gassmarkeder og globale markeder for olje og kull. Prisene i disse markedene påvirkes av hva som skjer i kvotemarkedet og gir informasjon om viktige endringer i bytteforhold.

5 STRØMMER I KVOTEMARKEDET

Modellsimuleringene indikerer at kvotemarkedet kan bli dominert av USA som en stor kjøper (652 mill. tonn CO₂-ekv). Årsaken til dette er at blant annet en relativt høy befolkningsvekst i USA gir høy vekst i dette landets BAU-utslipp. En annen stor kjøper blir trolig Japan (kjøper 115 Mt). Her ligger årsaken i relativt raskt stigende marginale kostnader knyttet til utslippsreduksjoner. Russland ligger an til å bli en stor selger (488 Mt) sammen med de øvrige EIT-landene (tidligere kommandøkonomier i Øst- og Sentral-Europa, selger 203 Mt).¹⁰ Spesielt Russland og Ukraina har fått svært romslige kvoter i Kyoto-protokollen. Det er lagt til grunn at disse landenes BAU-utslipp er lavere enn deres kvoter. Russland selger derfor 167 millioner tonn «varm luft», det vil si solgte kvoter som ikke blir motsvart av utslippsreduksjoner i selgerlandet. Dette fremgår av figur 1 ved at Russlands kvoteeksport (svart søyle) er større enn samlede utslippsreduksjoner innenlands (søyle til høyre for aksen).

EU kommer ut på selgersiden med et nettosalg på 86 millioner tonn. Modellen indikerer altså at EU kan komme til å redusere utslippene mer enn Kyoto-avtalen forplikter til, og selge de overskytende kvotene. Årsaken er først og fremst at i BAU-scenariet er det bare en svak vekst i EUs utslipp av klimagasser. Det bør her tilføyes at i de fleste andre modellstudier kommer EU ut som en kjøper, i enkelte også som en stor kjøper, av kvoter, jf. OECD (1998). Dette avviket mellom ACT og andre modeller skyldes flere forhold; blant annet at det er vanlig å anta at det er vesentlig høyere kostnader forbundet med å foreta utslippsreduksjoner i EU enn i USA. Med metoden som benyttes i ACT anslås imidlertid kostnadsbildet å være noenlunde likt i EU og USA. En annen faktor er at ikke-CO₂-gassene ikke er inkludert eller gis en grov behandling i de fleste modeller. I beregningene med ACT er det lagt til grunn at utslippene av ikke-CO₂-gassene i BAU-scenarie forventes å falle betydelig i EU, jf. tabell 1.

Fig 1: Simulerte utslippsreduksjoner og strømmer i kvotemarkedet. Svarte søyler på høyre side representerer kvoteimport, mens svarte søyler på venstreside representerer kvote eksport.

¹⁰ EIT er en forkortelse for «Economies In Transition to market economies».

For Norge kan kvotemarkedet bli viktig med et simulert kvotekjøp på 8,6 mill. tonn, til en kostnad på 1,2 milliarder NOK. I henhold til beregningene er det kostnads-effektivt for Norge å ta bare 3,7 millioner tonn, det vil si under en tredjedel, av forpliktelsene innenfor landets grenser.

6 KVOTEPRISEN

Kvotepreisen blir i beregningene på 140 NOK (21.6 USD) per tonn CO₂. Anslaget for kvotepreisen er selvsagt beheftet med usikkerhet. Når det kommer til stykket kan denne prisen komme til å ligge på et vesentlig høyere nivå enn estimert her, men også lavere. Usikre faktorer er blant annet BAU-utslippene og økonomiske og politiske kostnader forbundet med å gjennomføre de forutsatte utslippsreduksjonene.

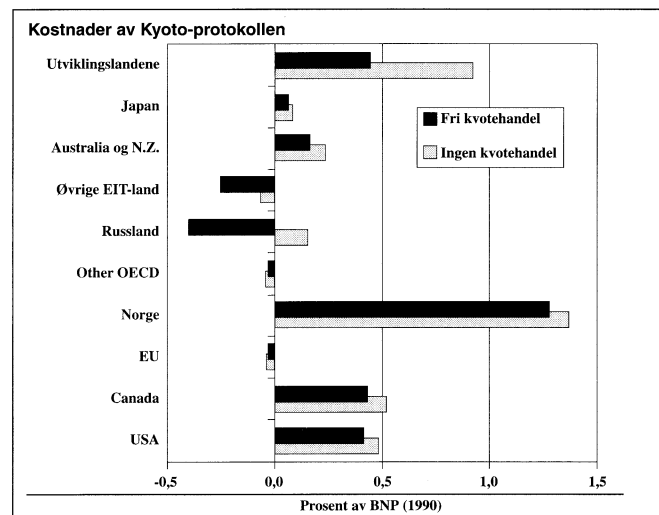
I andre modellstudier spriker de estimerte kvotepriene betydelig, fra 5,5 til 33,5 USD, jf. OECD (1998). Simuleringene med OECDs modell GREEN anslår kvotepreisen til 18,3 USD per tonn CO₂.

7 KOSTNADER

I beregningene reduseres de samlede kostnadene for industrilandene av å innfri Kyoto-protokollen med om lag 40 prosent ved et perfekt fungerende kvotemarked. Figur 2 viser hvordan disse kostnadsbesparelsene fordeler seg på de ulike landene og vi kan raskt fastslå at det er selgerne i øst som virkelig vinner på denne handelen. Norge kommer alt i alt ikke så veldig mye bedre ut ved å kjøpe kvoter ute i forhold til om hele utslippsreduksjonen tas innenlands. Årsaken ligger i to forhold: For det første faller ifølge modellen gassprisene i Europa betydelig om kvotehandel innføres, mens gassprisene bare faller svakt uten kvotehandel. Dette har sammenheng med at kvotehandel gir flere utslippsreducerende tiltak i EIT-landene, land, som i dag har et høyt forbruk av gass.¹¹ Her må vi huske på at Norge i perioden 2008-2012 vil få en større grad av sine petroleumsinntekter fra gass enn i dag. For det andre tar modellen hensyn til at samlet offentlig inntekt av klimapolitikken alt i alt blir større uten kvotehandel enn med, i hvert fall i land som i tilfellet med handel, kjøper kvoter. Her må vi huske på at flere tiltak hjemme vil kreve en høyere avgift, som med rimelige antagelser om etterspørselsetastisiteter, gir høyere offentlige inntekter. Samtidig unngås offentlige utgifter til kvotekjøp. De økte offentlige inntektene kan brukes til provenyresirkulering med de gevinster det gir. Poenget er forøvrig nærmere begrunnet i Holtsmark (1998b).

Vi kan også merke oss at u-landene som gruppe taper på Kyoto-protokollen. Det henger sammen med at OPEC inngår i u-landsgruppen. Beregningene dekker derfor over at mange u-land, som er nettoimportører av olje, vil ha en gevinst av et oljeprisfall. At u-landsgruppens tap blir redusert ved kvotehandel skyldes at det i større grad

Fig. 2: Kostnader av Kyoto-protokollen i prosent av 1990-BNP.

er gassetterspørselen som reduseres i dette tilfellet, jf. fotnote 11.

Det er viktig å understreke at størrelsen på både pris-effektene og kostnadene ved økte skatter er usikre. Resultatene må derfor tolkes med varsomhet og mer i retning av at man her står overfor usikre faktorer som *kan* gi mindre gevinster av kvotehandel enn det man kanskje i utgangspunktet ville forventet.

Når det gjelder endringene i prisen på olje, tar ikke denne analysen hensyn til at OPECs reaksjon på Kyoto-protokollen vil være fremoverskuende. Modellen fanger ikke opp at Kyoto-protokollen i stor grad kan endre de store oljerike statenes strategi for hvordan man skal høste mest mulig av de gjenværende oljereservene. Om Kyoto-protokollen blir internasjonal lov, gir det OPEC et forvarsel om at verdenssamfunnet virkelig setter iverk tiltak for å redusere den omfattende bruken av fossile brenslere. Implementering av Kyoto-forpliktelsene, og forhandlinger om nye forpliktelser for senere perioder, kan gi helt nye perspektiver på hva som er en lønnsom langsiktig strategi for OPEC. Det kan få store konsekvenser for OPECs oljeproduksjon blant annet fordi det kan sette dette kartellet på en hard prøve. Dermed kan man ende opp med et langt større oljeprisfall enn det som er lagt til grunn i denne artikkelen. For nærmere analyse av slike langsiktige perspektiver, se Lindholt (1998) og Berg, Kverndokk og Rosendahl (1996, 1998).

8 KONKLUSJON

Kyoto-protokollen kan komme til å gi oss et nytt internasjonalt marked for rettigheter til klimagassutslipp. Det er sannsynlig at det er store gevinster ved kvotehandel. For

¹¹ Dette resultatet er beheftet med betydelig usikkerhet. Dersom omfattende tiltak i øst fører til en sterk overgang fra kull til gass, kan resultatet raskt bli snudd på hodet. Robustheten ved dette resultatet blir derfor fortiden gjenstand for nærmere undersøkelser ved CICERO.

Norge kan imidlertid kostnadsbesparelsene ved kvotekjøp bli overskygget av at den internasjonale kvotehandelen gir ringvirkninger til energimarkedene med påfølgende prisendringer på norske eksportprodukter.

Modellberegningene, som har blitt presentert i denne artikkelen, viser i samsvar med mange andre studier at internasjonal kvotehandel vil gi betydelig reduksjon i industrilandenes samlede kostnader ved å gjennomføre Kyoto-protokollen. Gevinstene blir imidlertid mindre enn man kunne forvente når man trekker inn at klimapolitiske valg og kvotehandel påvirker offentlige budsjetter og mengden proveny som blir gjort tilgjengelig for resirkulering.

Markedene for fossile brenslers blir påvirket av en gjennomføring av Kyoto-protokollen. Hvordan disse markedene faktisk blir endret er vanskelig å si. Oljeprisen ligger an til å falle, men størrelsen på prisfallet er svært usikkert. Kvotemarkedets virkning på energimarkedene og OPECs reaksjon er to elementer som har vært berørt i denne artikkelen.

REFERANSER:

Berg, E., S. Kverndokk og K. E. Rosendahl (1996): «Markedsmakt, internasjonal CO₂-avgift og petroleumsformue» *Økonomiske Analyser* 1996 2, Statistisk sentralbyrå.

Berg, E., S. Kverndokk og K. E. Rosendahl (1998): «Market Power, International CO₂ Taxation and Oil Wealth.» *The Energy Journal* 18 4, 33-71.

Bohm, P. (1997): "Environmental taxation and the double dividend: Fact or fallacy?" in T. O'Riordan (ed.), *Ecotaxation*, Earthscan.

Bohm, P. (1998): «Comment on M. Hoel: Emission Taxes versus Other Environmental Policies». *Scandinavian Journal of Economics* 100, 109-112.

Ellerman, A. D. og A. Decaux (1998): Analysis of Post-Kyoto CO₂ Emissions Trading Using Marginal Abatement Curves, MIT Joint Program on the Science and Policy of Global Change, Report 40.

Goulder, L. (1995): «Environmental taxation and the «double dividend»: A reader's guide.» *International Tax and Public Finance* 2, 157-184.

Hoel, M. (1998): «Emission Taxes versus Other Environmental Policies». *Scandinavian Journal of Economics* 100, 79-104.

Holtmark, B. (1998a): From the Kyoto Protocol to the fossil fuel markets. CICERO Working Paper 1998:9.

Holtmark, B. (1998b): Nasjonal klimapolitikk i lys av Kyoto-protokollen. CICERO Working Paper 1998:12.

Hovi, J. og B. Holtmark (1998): «Betingete standpunkter i klimaforhandlingene». *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* 14 4, 353-374.

Lindholt, L. (1998): «Kyoto-protokollen, prisen på CO₂-kvoter og konsekvenser for norsk petroleumssektor», *Økonomiske analyser* 7/98, 14-21.

OECD (1998): Economic Modelling of Climate Change. OECD Workshop Report.

Ringius, L., A. Torvanger og B. Holtmark (1998), Sharing the costs equitably: results from three burden sharing rules applied to an OECD climate protocol. *Energy Policy* 26 10, 777-793.

Seniorøkonom

Seksjon Samfunnsøkonomi/Forretningsutvikling Divisjon Strategiske Konsernfunksjoner

Sparebanken NOR er Norges største sparebank og landets tredje største bank. Banken er ledende i personkundemarkedet og en aktiv medspiller for næringslivet og offentlig sektor. Banken er morselskap i et bankkonsern med blant andre NOR Forsikring, NOR Finans, NOR Eiendom og NOR Aktiv Forvaltning. Sparebanken NOR er en desentralisert organisasjon bygget på regionene Buskerud, Oppland/Hedmark, Oslo/Akershus, Telemark, Vestfold og Østfold. I tillegg har banken avdelinger i Stavanger, Bergen, Trondheim, Bodø, Tromsø og Vadso. Divisjon Konsernkunder og Konsernadministrasjonen holder til i Oslo. Konsernet har en forvaltningskapital på omlag 132 milliarder kroner, 3.700 ansatte og et godt utbygget kontornett.

Seksjon Samfunnsøkonomi/Forretningsutvikling trenger en ny medarbeider. Seksjonen har bl.a. ansvar for å vurdere virkningen for konsernet av utviklingen i norsk og internasjonal økonomi og skal ha tilsvarende oppgaver i det nye konsernet Gjensidige NOR.

Arbeidet vil i første rekke omfatte analyser av den økonomiske utviklingen i Norge og utlandet, med spesiell vekt på rente- og valutaspørsmål. Det er ønskelig at den som ansettes kan dekke hele spekteret av seksjonens arbeidsfelt.

Oppgavene krever en kombinasjon av analytisk legning og evne til å formidle resultatene på ulike nivå i banken, datterselskapene og overfor kunder. Søkere må ha utdanning som sosialøkonom, siviløkonom med tilleggskompetanse i samfunnsøkonomi eller tilsvarende. I tillegg kreves gode resultater fra praktisk arbeid.

Sparebanken NOR trenger flere kvinner i ledende stillinger, og vi oppfordrer derfor spesielt kvinner til å søke.

Nærmere opplysninger kan fås ved henvendelse til Nils Terje Furunes, telefon 22 31 87 91.

Søknad sendes innen utgangen av januar 1999 til:

Sparebanken NOR
Personalavdelingen
Konsern Fellesfunksjoner
Postboks 1172 Sentrum
0107 Oslo

sparebanken
NOR

KNUT ANTON MORK:

Stabil krone?

Siden 6. mai 1994 har Norges Bank hatt til oppgave å holde en stabil valutakurs med utgangspunkt i nivået mot «europiske valutaer» siden den gamle fastkursen ble oppgitt i desember 1992. Med svært få unntak lå Norges Banks ECU-indeks i dette tidsrommet mellom 103 og 105. I praksis er dette intervallet derfor blitt definert som utgangsleiet¹. Videre er stabilisering i all hovedsak blitt forstått som at Norges Bank har i oppgave å lede kronkursen tilbake til utgangsleiet hver gang det oppstår avvik i markedet. Idealet for en stabil valutakurs har altså vært rimelig klart, selv om det har vært noe uklart hvor store avvik fra idealet Norges Bank kan akseptere og hvor raskt slike avvik skal fjernes. Denne artikkelen tar sikte på å teste statistisk hvorvidt denne målsettinga kan sies å ha blitt oppnådd. For å kunne gjøre dette, må vi gi stabilitetsmålsettinga en statistisk form. Dette viser seg å ikke være alt for vanskelig i og med at vi kan utføre testene som såkalte enhetsrotstester.

STABILITETSBEGREPER

Den typen stabilitet vi snakker om i forbindelse med valutapolitikken, faller nokså nær sammen med det statistiske begrepet *reversjon mot gjennomsnittet*, som innebærer at en variabel over tid tenderer til å vende tilbake til et normalnivå, selv om den fra tid til annen kan bevege seg til dels langt bort fra dette nivået. *Stasjonaritet* uttrykker omtrent det samme i og med at en stasjonær variabel har et konstant normalnivå (statistisk forventning) over tid og også konstant varians, slik at bevegelsene bort fra normalnivået ikke tenderer til å øke eller avta over tid. I elementær statistikk og økonometri antas det vanligvis stilltiende at alle økonomiske variabler er stasjonære. Nyere forskning har imidlertid lært oss at dette langt fra behøver å være tilfelle. Tvert imot ser det ut til at mange økonomiske tidsserier opptrer som såkalte *enhetsrotsserier*. Dette litt kryptiske uttrykket innebærer at endringer i variabelen kan komme for å bli på permanent basis, slik at en enhetsrotsserie aldeles ikke behøver å vende tilbake til noe normalnivå etter at en forandring er skjedd. Et mulig eksempel er BNP, som aldri har vist noen tendens til å vende tilbake til nivået fra før annen verdenskrig. En enhetsrotsserie har derfor ikke noe konstant normalnivå; og variansen tenderer til å øke over tid etter som varige endringer kommer på toppen av hverandre. Derfor har en enhetsrotsserie heller ikke noen systematisk tendens til reversjon mot gjennomsnittet.

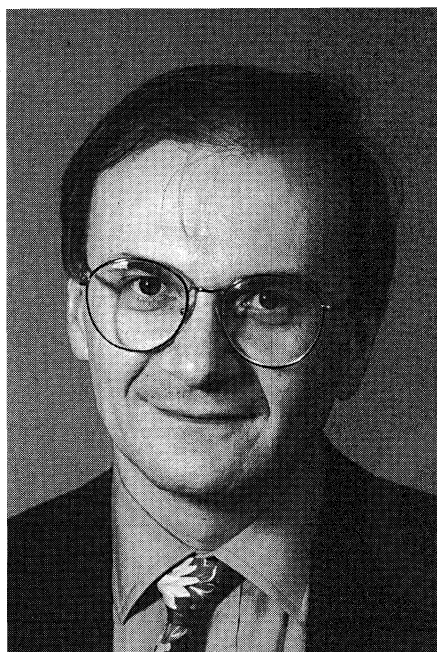
VISUELT INNTRYKK

Med utgangspunkt i disse begrepene kan vi teste nullhypotesen om at kronkursen mot ECU er en enhetsrotsserie mot den alternative hypotesen at kronkursen er stasjonær. Slike tester er nå blitt noe nær standardverktøy i moderne tidsserieøkonometri. Men før vi går inn på de formelle testene, kan det være en idé å ta en titt på dataene. Figur 1 viser daglige data for ECU-indeksen siden gjeldende direktiv ble vedtatt.

Det visuelle inntrykket er ikke oppmuntrende. Riktignok ser det klart ut til at Norges Bank har fylt sin oppgave på den måten at rentene er blitt satt ned hver gang krona er blitt i sterkeste laget (lav indeks) og satt opp når

¹ Fra 1. januar 1998 har euro erstattet ECU i EU-sammenheng, og i samsvar med dette har Norges Bank sluttet å beregne ECU-indeksen. Politikken videreføres ved at kursen EUR/NOK nå brukes som vurderingsgrunnlag for kronas stabilitet på samme måte som ECU-indeksen ut 1998. Bortsett fra at pundet slik mister sin rolle som rettesnor for krona, innebærer ikke dette noen substansiell endring.

krona er blitt for svak. Men vellykket er det vanskelig å si at politikken har vært. Riktig nok holdt krona seg innenfor utgangsløpet 103–105 ut 1996. Men siden den tid har den knapt nok vært innenfor. For 1998 legger vi ikke bare merke til at kursen i annet halvår har ligget ekstremt mye svakere enn normalt. Det er også det at bevegelsene ser ut til å ha blitt større og større, slik at variansen ser ut til å ha økt over tid. Som vi så ovenfor, er dette typisk atferd for en enhetsrots-serie og tyder derfor ikke i retning av stasjonaritet.

*Knut Anton Mork,
Ph.D fra M.I.T. i 1977,
er sjeføkonom i
Handelsbanken Norge*

TESTMETODE

Imidlertid er et slikt visuelt inntrykk ikke noe substitutt for en rigorøs statistisk test basert på en tidsserie av ECU-indeksen y_t (v for valutakurs).

Vi bruker daglige data fra og med den dagen det pengepolitiske direktivet ble vedtatt, 6. mai 1994, fram til 28. desember 1998, totalt 1183 observasjoner. Testen antar som nullhypotese at tidsserien er en enhetsrotsserie, mens alternativet er at den er stasjonær. Hvis den er stasjonær, varierer kursen omkring gjennomsnittsnivået μ . Testen baseres da på avviket fra gjennomsnittet $y_t = v_t - \mu$. Testen tar utgangspunkt i følgende likning:

$$(1) \quad y_t = \rho y_{t-1} + e_t$$

Denne formen kan brukes når restleddet e_t er hvit støy. Nullhypotesen om enhetsrotstest tilsier at $\rho = 1^2$, mens det stasjonære alternativet tilsvarer $\rho < 1$. Testen av denne hypotesen er basert på den estimerte t -observatoren for denne parameteren. Under nullhypotesen om at ikke y_t er stasjonær, men en enhetsrotsprosess, er imidlertid ikke denne observatoren t -fordelt. Spesielt er negative verdier langt mer sannsynlige enn positive fordi estimatet for ρ er forventningsskjevt nedover, slik at sjansen er stor for at vi estimerer ρ som mindre enn 1 selv om den korrekte verdien faktisk er 1. Dette problemet løses imidlertid enkelt ved å bruke den korrekte fordelinga, som er regnet ut av Dickey og Fuller (1979). Testen kalles derfor Dickey-Fuller-testen. På grunn av at observatoren ikke er t -fordelt, kalles den gjerne en τ -observator.

Det er imidlertid bare i heldige tilfeller at e_t er hvit støy, og vi har ikke noe så heldig tilfelle her. For tilfellet når e_t er seriekorrelert, har vi to alternative korleksjoner til Dickey-Fuller-testen. Den ene er den augmenterte Dickey-Fuller-testen (ADF). Her legges det til lagverdier av Δy_t , så mange som skal til for at restleddet er hvit støy:

$$(2) \quad y_t = \rho y_{t-1} + b_1 \Delta y_{t-1} + \kappa + b_k \Delta y_{t-k} + \varepsilon_t$$

Den andre metoden kalles Phillips-Perron-metoden etter Phillips og Perron (1988). Her estimeres likning (1) igjen uten forandring, men testobservatoren korrigeres etter en formel som tar hensyn til seriekorrelasjonen i restleddet. I begge tilfeller trenger vi en regel for å bestemme laglengden k . Etter anbefaling av Pantula et al. (1994) fastsetter vi denne som to mer enn det som minimerer Akaikes informasjonskriterium.

RESULTATER

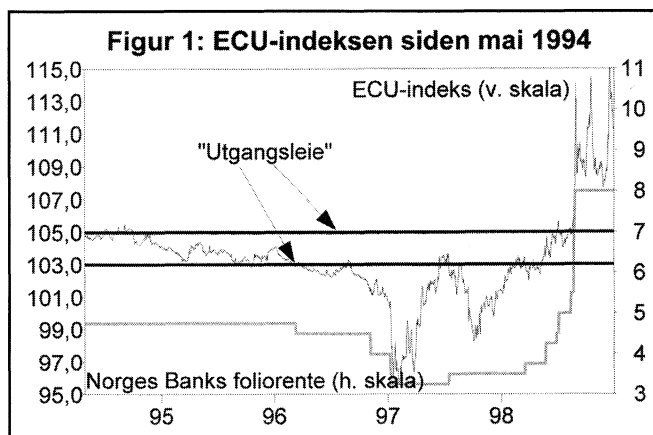
Et gjenstående spørsmål er hvordan vi skal håndtere normalleiet μ . Den enkleste måten er å estimere det som en ukjent parameter, det vil si ved hjelp av et konstantledd i (2). Resultatene for denne metoden er presentert i tabell 1.

Tabell 1. Resultater av enhetsrotstester med estimert normalleie

Metode	Normalleie	Estimert ρ	τ -observator	p -verdi
Augmentert				
Dickey-Fuller	105,3	0,99668	-0,822	0,813
Phillips-Perron	104,5	0,99478	-5,155	0,412

Ingen av metodene kan forkaste enhetsrot. Valutakursen er med andre ord ikke signifikant stasjonær. Ut fra disse resultatene kan det altså ikke med noen sikkerhet hevdes at Norge har lyktes i å opprettholde en stabil valutakurs.

Et insignifkant testresultat impliserer ikke nødvendigvis at nullhypotesen kan aksepteres. I vårt tilfelle innebæ-

² Med serielt ukorrelert restledd betyr dette at serien er en Martingale, og med serielt uavhengige restledd en Random Walk. Dette er imidlertid uvesentlig her.

rer dette at valutakursen kan være stabil selv om vi ikke kan forkaste hypotesen om enhetsrot. Det kan nemlig hende at testen har for liten styrke til å skjelne mellom hypotesene. For enhetsrotstester er dette et velkjent problem selv for nokså lange dataserier. Og selv om vi har hele 1183 observasjoner i vårt tilfelle, kan denne innvendinga brukes i og med at seriens lengde i kalendertid – omtrent fire og et halvt år – ofte er viktigere enn antall observasjoner, som bemerket av Campbell og Perron (1991). I dette tilfellet er imidlertid testobservatorene så små (i absoluttverdi) at dette argumentet ikke er særlig overbevisende. Faktisk indikerer p -verdien for Phillips-Perron-metoden at den observerte verdien ligger nesten midt i fordelinga under nullhypotesen. En observert τ -verdi på -5 er altså nokså nær det vi venter å finne når valutakursen *ikke* er stabil! Og i Dickey-Fuller-tilfellet er situasjonen enda verre: Det er bare 20% sannsynlighet for å finne en større τ -verdi, selv om valutakursen ikke er stabil! Dette kan virke overraskende i og med at den estimerte ρ -verdien er mindre enn 1, men dette er et velkjent resultat for enhetsrotsvariabler: Som nevnt ovenfor tenderer slike parametere til å være forventningsskjeve nedover, slik at verdier lik eller over 1 svært sjelden observeres selv om den sanne verdien er lik 1.

Det estimerte normaleieit μ ligger utenfor intervallet 103–105 i Dickey-Fuller-tilfellet. En alternativ måte å behandle dette normaleieit på, er å priori å gi det verdien 104,0, som er midtpunktet i intervallet 103–104. Tabell 2 gir resultatene under denne antakelsen.

Tabell 2. Resultater av enhetsrotstester med normaleie fastsatt til 104

Metode	Estimert ρ	τ -observator	p -verdi
Augumentert Dickey-Fuller	0,99623	-0,972	0,230
Phillips-Perron	0,99460	-5,453	0,108

De estimerte verdiene på ρ og τ -observatorene er svært like de tilsvarende estimatene i tabell 1. Imidlertid er p -verdiene lavere fordi testen har noe høyere styrke når vi antar normaleieit å priori. Spesielt nærmer Phillips-Perron-resultatene seg signifikans på 10% nivå.

Ennå kan det imidlertid innvendes at vi har vært for strenge i formuleringa av modellen. Hvis utgangsleiet for ECU-indeksen er 103–105, skulle det ikke være nødvendig for Norges Bank å foreta seg noe som helst i forhold til bevegelser *innenfor* dette intervallet. Kanskje det er først når indeksen går over 105 og under 103 at stabiliseringskreftene skal settes inn. Denne tankegangen kan vi nærme oss ved å definere tidsserievariabelen y_t på følgende måte:

- Hvis $v_t > 105$, defineres y_t som $y_t = v_t - 105$.
- Hvis $v_t > 103$, settes $y_t = v_t - 103$.
- Hvis $103 \leq v_t \leq 105$, settes $y_t = 0$.

Denne metoden burde kunne si oss noe om hvor vellykket Norges Banks forsøk på å motvirke *store* kurssvingninger har vært³. Resultatene er gitt i tabell 3.

Tabell 3. Resultater av enhetsrotstester med normaleie i hele intervallet 103–105

Metode	Estimert ρ	τ -observator	p -verdi
Augumentert Dickey-Fuller	1,00438	+0,655	0,858
Phillips-Perron	0,99039	-5,629	0,103

Resultatene kan neppe kalles bedre. For Phillips-Perron-testen kommer vi like nær signifikans som da vi antok 104 som utgangsleie. I Dickey-Fuller-tilfellet går det derimot enda dårligere enn da vi estimerte utgangsleiet. Nå estimeres faktisk ρ en tanke større enn 1, som innebærer en eksplosiv modell.

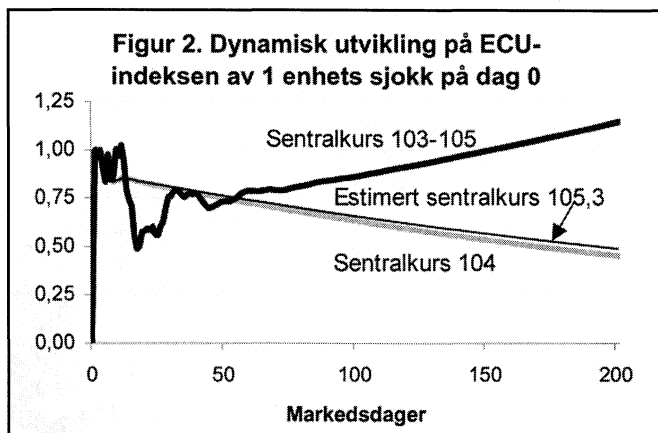
HVOR RASKT VENDER KURSEN TILBAKE?

I analysen ovenfor har vi bare spurt *om* valutakursen vender tilbake til utgangsleiet når den først har vendt bort derfra. Svaret er at vi ikke har funnet noen signifikant tendens til dette. Men fins det en tendens i det hele tatt? Svaret er ja så sant den estimerte ρ er mindre enn 1. Dette estimatet kan vi videre bruke til å studere *hvor raskt* et avvik tenderer til å elimineres. Før vi går inn på dette, skal vi imidlertid enda en gang merke oss at ρ -estimatene er forventningsskjeve nedover og altså tenderer til å bli mindre enn 1 selv om den sanne verdien er 1. Dette gjelder til og med asymptotisk, det vil si for aldri så mange observasjoner, dersom kronekursen egentlig er en enhetsrotsvariabel. Og det gjelder i utvalg med svært mange observasjoner selv om den sanne ρ ligger *nær* 1. Dette betyr at vi tenderer til å finne en noe raskere tilbakevending til normaleieit enn det som faktisk er tilfelle.

Med dette forbeholdet kan vi gå vi bruke punkttestimatene i de ulike modellene til slik beregning. Til dette brukte vi resultatene fra den augmenterte Dickey-Fuller-likninga (2) fordi restleddet der har hvit støy. Den beregnede dynamiske utviklinga av et avvik eller et sjokk på én enhet ($\varepsilon_t = 1$ på tidspunkt 0, ellers 0) er vist i Figur 2. Uansett antakelse om utgangsleiet er utviklinga svært langsom. Selv i de to ikke-eksplosive tilfellene er sjokkets «halvliv», det vil si antall virkedager før avviket halveres, mellom 150 og 200 markedsdager, altså godt over et halvt år. En mekanisme som er så treg, kan vanskelig kalles stabil for praktiske formål. Og husk altså igjen at estimatene er skjeve i retning av stasjonaritet.

Når utgangsleiet antas å dekke hele intervallet 103–105, ser resultatet interessant nok mer stabilt ut på et par måneders sikt. Men etter dette tar eksplosiviteten over. Det tar mindre enn et år før avviket er større enn i utgangspunktet.

³ Idéen til denne testen fikk jeg fra Mats Nyman, Handelsbankens sjef-økonom i London, og fra Tharald Stray Laastad, praktikant i makroanalyse ved Handelsbanken i Oslo.

KONKLUSJON: IKKE SÆRLIG STABIL

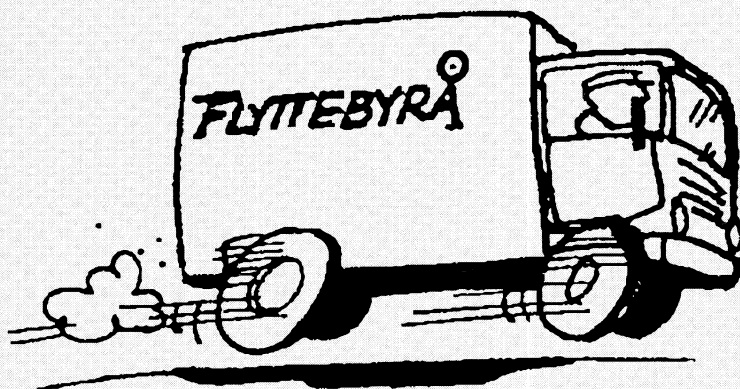
Statistisk sett er en dataserie på fire og et halvt år litt kort for å trekke sterke konklusjoner om hvorvidt det norske

forsøk på valutastabilisering har vært vellykket. Men de empiriske resultatene er ikke oppmuntrende. Det skal sterk tro til for å hevde at den norske krona har holdt seg stabil siden gjeldende pengepolitiske direktiv ble innført.

REFERANSER:

- Campbell, John Y. og Pierre Perron, 1991: «Pitfalls and Opportunities: What Macroeconomists Should Know about Unit Roots.» *NBER Macroeconomics Annual*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Dickey, David A. og Wayne A. Fuller, 1979: «Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root.» *Journal of the American Statistical Association* 74:427-431.
- Pantula, Sastry G., Graciela Gonzalez-Farias og Wayne A. Fuller, 1994: «A Comparison of Unit-Root Test Criteria.» *Journal of Business and Economic Statistics*, 12:449-459.
- Phillips, P.C.B. og Pierre Perron, 1988: «Testing for a unit Root in Time Series Regression.» *Biometrika* 75:335-46.

FLYTTET?

Vi vet ikke om våre abonnenter flytter mer enn andre, men det virker slik. Hver måned får vi tidsskrifter i retur fordi adressaten har flyttet. Spar oss for ekstra porto og deg selv for forsinkelsen. Meld flytting pr. telefon 22 41 32 90, telefax 22 41 32 93 eller skriv til oss.

Sosialøkonomenes Forening
Postboks 8872 Youngstorget
0028 OSLO

Navn: Ab.nr./medl.nr.

Ny adresse:

ANDERS TARALDSET:

Lønnsstatistikk for sosialøkonomer 1998

Sosialøkonomenes Forening gjennomfører hvert år en lønnsundersøkelse for sine medlemmer. I årets undersøkelse utgjør gjennomsnittlig månedslønn for alle heltidsansatte sosialøkonomer 31.828 kr. Dette tilsvarer i underkant av lønnstrinn 60. Den faste månedslønnen utgjør gjennomsnittlig 31.101 kr. som tilsvarer mellom lønnstrinn 58 og 59. Reallønnsveksten er på 6,1 prosent fra 1997 til 1998 som trolig er den største reallønnsveksten som noensinne er observert i undersøkelsene.

Månedslønnen er høyest for hhv. aldersgruppen 45-49 år og for gruppen med eksamen for 13-15 år siden. Med 41.221 kr. er månedslønnen for ansatte i privat sektor 56,2 prosent høyere enn for statsansatte med 26.396 kr. som tilsvarer mellom lønnstrinn 49 og 50. For kommuneansatte er månedslønnen 27.396 kr. som tilsvarer mellom lønnstrinn 51 og 52. Lønnsforskjellene mellom privatansatte og statsansatte øker fortsatt slik de har gjort hvert år siden 1987, med unntak av 1992. For de som har mer enn åtte år siden eksamen, er månedslønnen 63,5 prosent høyere for privatansatte enn for kommuneansatte.

Totalt sett er lønnsforskjellene mellom kvinner og menn noe redusert, i motsetning til i 1997, og er tilbake på samme relative nivå som i 1995. Forskjellene er fortsatt klart størst og har siden 1992 økt mest i privat sektor, hvor de også har økt fra 1997 til 1998. I staten og i kommunesektoren er lønnsforskjellen mellom kjønnene redusert, etter at de økte i staten i 1997.

MATERIALE OG METODE

I årets undersøkelse ble det sendt ut 1524 spørreskjemaer, hvorav 555 ble returnert. Dette gir en svarprosent på bare 36,4, mot 39,8 i 1997, 35,1 i 1996 og 49,1 i 1995. Totalt 15 skjemaer er holdt utenom den følgende analysen av ulike grunner, fire av disse fordi den oppgitte faste månedslønnen er for lav (noen av disse er trolig deltidsansatte uten at dette er oppgitt på skjemaet). Den laveste faste månedslønnen som er tatt med i analysen, er 18.214 kr. (som tilsvarer lønnstrinn 30 før årets lønnsoppgjør og ca. lønnstrinn 27 etter lønnsoppgjøret), og den høyeste er 120.000 kr. I tillegg til de fire som har oppgitt lavere fast månedslønn enn 18.214 kr. er det bare ytterligere 12 antatt heltidsansatte respondenter som har oppgitt en fast månedslønn under 19.137 kr., som tilsvarer lønnstrinn 30 i staten. To skjemaer er holdt utenfor fordi respondentene opplyser at de ikke er sosialøkonomer.

Med en så lav svarprosent må vi være oppmerksomme på mulige skjevheter i utvalget i forhold til hele medlemsmassen til Sosialøkonomenes Forening. Særlig ser det ut til at dette gir en betydelig usikkerhet m.h.t. lønnsutviklingen år for år, og det er mulig at lønnsveksten i årets undersøkelse er høyere enn den faktiske lønnsøkningen. Når det gjelder resultater for ulike grupper/intervaller i undersøkelsen, må vi i tillegg være klar over usikkerheten p.g.a. det lave antallet observasjoner i en del av gruppene. Svarprosenten er i år høyere enn tidligere for kvinner i kommunesektoren, og som i 1997 noe høyere for privatansatte enn for statsansatte (til tross for at andelen som har reservert seg mot medlemsskap i fagforeningen er langt høyere blant privatansatte enn blant statsansatte), i motsetning til i 1996 hvor svarprosenten var desidert lavest i privat sektor. Andelen privatansatte i undersøkelsene har økt sterkt siden 1996 og dette bidrar en del til den observerte lønnsveksten for alle sosialøkonomer sett under ett.

Vi har spurt om fast månedslønn *ekskl. pensjonsinnskudd* i september 1998, godtgjørelse for overtidarbeid i september (evt. anslag), samt verdi pr. måned av naturltelser som fri telefon, bil og lignende (heretter kalt naturallønn). Enkelte har oppgitt at de har «fri telefon» eller aviser uten å tallfeste dette. Verdien av «fri telefon» er da satt til 150 kr. og aviser til 100 kr. pr. måned pr. avis. Alle som ikke har svart på spørsmålene om overtidsbetaling og naturallønn, er blitt registrert med 0 på disse spørsmålene, slik at gjennomsnittstallene gjelder for alle respondenter under ett. De høyeste registrerte verdiene av natu-

rallønn er 12.000 kr., og to ganger 10.000 kr., og enkelte slike høye verdier influerer selvsagt kraftig på gjennomsnittlig naturallønn i en del grupper/intervaller i undersøkelsen. De høyeste registrerte verdiene av naturallønn er imidlertid vesentlig lavere enn i 1997.

Når svarene på spørsmålet om fast månedslønn for offentlig ansatte som har oppgitt nøyaktige kronebeløp, sammenlignes med lønnstabellen, ser det ut til at det fortsatt er mange som oppgir regulativlønn uten å trekke fra pensjonsinnskuddet. Pensjonsinnskuddet utgjør to prosent av brutto månedslønn t.o.m. lønnstrinn 56 og er deretter prosentvis svakt avtagende (men absolutt sett økende) med høyere lønns plassering. For de offentlig ansatte som har oppgitt nøyaktige kronebeløp som kan identifiseres med et bestemt lønnstrinn på lønnstabellen for 1998, er den faste månedslønnen korrigert slik at pensjonsinnskuddet er trukket fra, slik det har vært gjort i undersøkelsene siden 1995. Det er derfor svært viktig at fast månedslønn oppgis med nøyaktig kronebeløp og enda bedre dersom respondentene selv husker å trekke fra pensjonsinnskuddet, evt. at lønnstrinn oppgis slik mange har gjort.

P.g.a. AF-streiken i staten ser det ut til at mange av de statsansatte ikke hadde fått utbetalt lønnstillegget i årets lønnsoppgjør på registreringstidspunktet, og disse er registrert med den månedslønnen de har oppgitt på skjemaet, medmindre de har oppgitt sitt lønnstrinn. Dette motvirkes noe av at den oppgitte faste månedslønnen ikke er korrigert for pensjonsinnskuddet ved registrering for de som ikke selv har husket å trekke fra pensjonsinnskuddet. Siden årets lønnstillegg på 10.000 kr. i staten utgjør mer enn pensjonsinnskuddet, er nettoeffekten negativ også for de som ikke har trukket fra pensjonsinnskuddet ved utfyllingen av skjemaet, slik at lønnsnivået kan være for lavt registrert for de statsansatte.

Som bakgrunnsvariable har vi spurt om kjønn, fødselsår, eksamensår, og om man er ansatt i statlig, kommunal/fylkeskommunal eller privat virksomhet. Det fremgår av spørreskjemaet at privat virksomhet omfatter alle som ikke er tilsluttet hovedtariffavtalen i staten eller kommunene, dvs. også statsbedrifter, statsaksjeselskaper og Norges Bank. Disse har siden 1984 blitt regnet som privatansatte, mens de tidligere ble regnet som statsansatte. Ansatte i enkelte forskningsstiftelser regnes også som privatansatte.

På skjemaet finnes det ikke noe spørsmål om hvorvidt man er heltids- eller deltidsansatt. For de som har oppgitt at de er deltidsansatte med stillingsprosent, er den faste

*Anders Taraldset,
cand. oecon. fra Universitetet
i Oslo, januar 1991, er
seksjonssjef for register og
statistikk i Den norske
lægeforening*

månedslønnen omregnet til lønn i heltidsstilling. Egentlig skulle disse ikke telt med i undersøkelsen med mer enn det stillingsprosenten tilsvarer, men siden det dreier seg om svært få har dette helt marginal betydning. Når ikke annet er oppgitt, må vi gå ut fra at respondentene er heltidsansatte og blant annet derfor har vi valgt å holde respondenter som har oppgitt lavere fast månedslønn enn svarende til lønnstrinn 27 i full stilling, utenfor analysen p.g.a. en antagelse om at noen av disse kan være deltidsansatte, evt. at de arbeider i stillinger hvor de ikke får lønsmessig uttelling for sin utdanning som sosialøkonomer.

LØNNSUTVIKLING 1994-1998

Tabell 1 og 2 viser den nominelle lønnsutviklingen for hvert år 1994-1998. For sammenligningens skyld er

også tall fra Statens sentrale tjenstemannsregister (SST) samt tall fra Lønns- og personalstatistikk kommunale arbeidstakere (PAI-registeret) tatt med. PAI-registeret utgis av Kommunenes Sentralforbund (KS), og gjelder for ansatte i KS-området. Oslo kommune er derfor ikke med i tallene fra PAI-registeret. Fylkeskommunalt ansatte er inkludert i kommunesektoren både i våre tall og i tallene fra PAI-registeret. Tallene fra våre (Sosialøkonomenes Forenings) lønnsundersøkelser er markert med SF.

Månedslønnen i tabell 1 gjelder fast månedslønn pluss verdien av andre ytelser (naturallønn), mens faste og variable tillegg, men ikke variabel overtid, er medregnet i tallene fra SST og PAI-registeret. Når ikke annet er nevnt, er det disse lønnsbegrepene som benyttes, og alle lønnsdata er gjennomsnittstall i hele denne artikkelen. Det fremgår at lønnsnivået i privat sektor i 1998 er 29,5 prosent høyere enn for alle sosialøkonomer (mot 30,7 prosent i 1997 og 31,7 prosent i 1996), 56,2 prosent høyere enn i staten (mot 54,4 prosent i 1997 og 53,1 prosent i 1996) og 50,5 prosent høyere enn i kommunesektoren (mot 49,0 prosent i 1997 og 44,1 prosent i 1996). Lønnsnivået i kommunesektoren er nå 3,8 prosent høyere enn i staten, mens det var 3,6 prosent høyere i 1997 og 6,2 prosent høyere i 1996.

Fra 1990 til 1998 har den samlede nominelle lønnsveksten vært på 30,3 prosent, hvorav 16,4 prosent fra 1994 til 1998. Lønnsutviklingen har vært klart sterkest de siste to årene, med 15,3 prosent lønnsvekst fra 1996 til 1998. Bortsett fra i 1992 og 1995 har lønnsøkningen hvert år siden 1987 vært større i privat sektor enn i både staten og kommunesektoren (også i 1995 i forhold til staten ifølge våre undersøkelser, men ikke sammenlignet med SSTs tall). Dårligst har lønnsutviklingen fra 1994 til 1998 vært

i kommunesektoren med en nominell lønnsøkning på 13,5 prosent, mot 13,9 prosent i staten. Desiderert best har lønnsutviklingen vært i privat sektor med 19,9 prosent lønnsøkning fra 1994 til 1998.

Etter 1992 har det vært nominell lønnsøkning i alle sektorer hvert år med unntak av statsansatte fra 1994 til 1995 ifølge våre undersøkelser, men ikke ifølge SST som altså viser en nominell lønnsøkning for statsansatte fra 1994 til 1995. Fra 1993 til 1994 var det i følge våre undersøkelser en nominell lønnsøkning for alle sosialøkonomer på 4,5 prosent. Fra 1994 til 1995 var det en nominell lønnsnedgang på 0,8 prosent, som skyldtes en nominell lønnsnedgang på 1,6 prosent i staten. Denne registrerte lønnsnedgangen for statsansatte, som ikke ble bekreftet av SSTs tall, forklares delvis av at vi i 1995 for første gang korrigererte oppgitt fast månedslønn for offentlig ansatte mot lønnstabellen og registrerte regulativlønnen ekskl. pensjonsinnskudd for de som hadde rapportert regulativlønn inkl. pensjonsinnskudd.

Fra 1995 til 1996 var det en nominell lønnsøkning på 1,8 prosent, selv om lønnsøkningen var vesentlig større både i privat sektor med 4,8 prosent og i staten med 4,1 prosent, mens lønnsøkningen i kommunesektoren bare var på 1,1 prosent. Fra 1996 til 1997 var det en nominell lønnsøkning på hele 6,0 prosent. Fra 1997 til 1998 har det vært en nominell lønnsøkning på hele 8,7 prosent. Disse tallene er imidlertid ikke korrigerert for at svarprosenten blant privatansatte er vesentlig høyere i undersøkelsene for 1997 og for 1998 enn i undersøkelsen for 1996. For privatansatte var lønnsøkningen på 7,7 prosent, for statsansatte på 6,5 prosent og for kommuneansatte 6,6 prosent. Dette er den største nominelle lønnsveksten på 1990-tallet i alle disse tre sektorene.

Når lønnsøkningen totalt sett er så stor som 8,7 prosent fra 1997 til 1998, har dette også sammenheng med at privatansatte utgjør en større andel av respondentene i 1998 enn i 1997, da de privatansatte igjen utgjorde en høyere andel av respondentene enn i 1996. En høyere andel privatansatte blant respondentene er altså forklaringen på at lønnsøkningen for alle sosialøkonomer er høyere enn for hver av de enkelte sektorene både fra 1996 til 1997 og fra 1997 til 1998.

Sammenligner vi i tabell 1 med lønnsstatistikken for staten, ser vi at våre tall hvert år ligger noe høyere enn i SST, noe som delvis kan skyldes at SST ikke fanger opp naturalytelsene, og delvis en kombinasjon av at SST omfatter flere sosialøkonomer i staten enn våre tall og at de som har lavest lønn i staten kan være noe underrepresentert i våre undersøkelser. Både i staten og i kommunesektoren lå den faste månedslønnen i undersøkelsen for 1995 bare 0,8 prosent over hhv. SSTs og PAI-registerets tall for oktober 1995, mens denne forskjellen i staten har økt til 1,8 prosent i 1996 og til 1,7 prosent i 1997 i forhold til SSTs tall for oktober 1997. I kommunesektoren ligger våre tall svært nær tallene fra PAI-registeret for alle årene 1990-1995, og nokså nær, men lavere enn PAI-registerets tall i 1996 og 1997. Våre tall omfatter, i mot-

setning til PAI-registeret, også ansatte i Oslo kommune. I 1997 var våre tall for fast månedslønn 1,8 prosent lavere (mot 1,0 prosent i 1996) enn PAI-registerets tall for regulativlønn. Vi må imidlertid huske at våre undersøkelser gjelder fast månedslønn ekskl. pensjonsinnskudd, og at pensjonsinnskuddet er blitt trukket fra for de respondene som har rapportert regulativlønn før fradrag for pensjonsinnskudd. Korrigerert for dette ligger den faste månedslønnen i våre undersøkelser for 1996 og 1997 likevel litt høyere enn PAI-registerets tall for regulativlønn i oktober 1996 og 1997.

Tabell 1: Nominell lønn i kroner pr. måned 1994-1998

	1994	1995	1996	1997	1998
Sosialøkonomer i alt – SF	27.340	27.127	27.615	29.275	31.828
Privat sektor – SF	34.391	34.712	36.365	38.275	41.221
Statssektoren – SF	23.177	22.810	23.756	24.788	26.396
Statssektoren – SST	21.928	22.468	23.111	24.063	
Kommunesektoren – SF	24.140	24.953	25.239	25.690	27.396
Kommunesektoren – PAI	24.041	25.012	25.826	26.409	

Tabell 2: Nominell lønnsutvikling i prosent 1994-1998

	1994-95	1995-96	1996-97	1997-98	1994-98
Sosialøkonomer i alt – SF	-0,8	1,8	6,0	8,7	16,4
Privat sektor – SF	0,9	4,8	5,3	7,7	19,9
Statssektoren – SF	-1,6	4,1	4,3	6,5	13,9
Statssektoren – SST	2,5	2,9	4,1		
Kommunesektoren – SF	3,4	1,1	1,8	6,6	13,5
Kommunesektoren – PAI	4,0	3,3	2,3		

Tabell 3: Reallønnsutvikling i prosent 1994-1998

	1994-95	1995-96	1996-97	1997-98	1994-98
Sosialøkonomer i alt – SF	-3,1	0,5	3,7	6,1	7,1
Privat sektor – SF	-1,4	3,4	2,9	5,1	10,2
Statssektoren – SF	-3,8	2,8	2,0	3,9	4,7
Statssektoren – SST	0,1	1,5	1,8		
Kommunesektoren – SF	1,0	-0,2	-0,5	4,0	4,4
Kommunesektoren – PAI	1,7	1,9	0,0		

Tabell 3 viser reallønnsutviklingen fra år til år i hver sektor i faste 1998-kroner (deflator er konsumprisindeksen for september hvert år). Alle sosialøkonomer sett under ett har hatt en reallønnsvekst hvert år fra 1992 til 1998 unntatt fra 1994 til 1995 da det ble registrert en betydelig reallønnsnedgang, noe som har sammenheng med den nominelle lønnsnedgangen som ble kommentert foran. SST viser imidlertid en reallønnsnedgang i 1994, omtrent uendret reallønn i 1993 og 1995, en reallønnsvekst på 1,5 prosent i 1996 og den hittil største reallønnsøkningen for statsansatte sosialøkonomer på 1990-tallet med 1,8 prosent reallønnsøkning fra 1996 til 1997. I kommunesektoren viser både våre undersøkelser og PAI-registeret en reallønnsnedgang både fra 1992 til 1993 og fra 1993 til 1994, men en reallønnsøkning fra 1994 til 1995. Våre undersøkelser viser en svak reallønnsnedgang

for kommuneansatte fra 1995 til 1996 og fra 1996 til 1997, mens PAI-registeret viser en reallønnsøkning på 1,9 prosent fra 1995 til 1996 og uendret reallønn fra 1996 til 1997.

For privatansatte var reallønnsøkningen på hele 5,1 prosent fra 1997 til 1998. I staten var reallønnsøkningen fra 1997 til 1998 på 3,9 prosent. I kommunesektoren var reallønnsøkningen på 4,0 prosent fra 1997 til 1998. Tidligere på 1990-tallet har det ifølge våre undersøkelser bare vært reallønnsøkning for kommuneansatte sosialøkonomer i 1992 og i 1995. Med unntak av tallene for 1996, er dette i god overensstemmelse med tallene fra PAI-registeret.

Lønnsutviklingen har i perioden 1994 til 1998 vært desidert best i privat sektor med 10,2 prosent reallønnsvekst. I denne perioden har statsansatte hatt en reallønnsvekst på 4,7 prosent, mens kommuneansatte har hatt en reallønnsøkning på 4,4 prosent.

LØNNSFORDELING

1. kvartil for månedslønnen utgjør 23.399 kr. (mot 21.513 kr. i 1997), medianen 27.200 (mot 25.500 kr. i 1997) og 3. kvartil 35.227 kr. (mot 31.850 kr. i 1997). Gjennomsnittet på 31.828 kr. ligger altså som i de foregående årene nærmere 3. kvartil enn medianen. Det er altså langt flere, 68,5 prosent (mot 68,2 prosent i 1997, 67,7 prosent i 1996, 65,7 prosent i 1995 og 64,3 prosent i 1994), som har månedslønn under gjennomsnittet enn over gjennomsnittet, og andelen med månedslønn under gjennomsnittet har økt hvert år siden 1994. I forhold til i 1997 er lønnsøkningen på 1. kvartil 8,8 prosent (mot 4,4 prosent fra 1996 til 1997) og på 3. kvartil 10,6 prosent (mot 4,9 prosent fra 1996 til 1997). Den høye lønnsveksten på 3. kvartil trekker i retning av økte lønnsforskjeller. Medianlønnen var i 1996 1,2 prosent høyere enn i 1995, og i 1997 5,3 prosent høyere enn i 1996. I 1998 er medianlønnen 6,7 prosent høyere enn i 1997. Medianlønnen har dermed hvert år siden 1993 vist en dårligere utvikling enn gjennomsnittslønnen i forhold til foregående år. Medianlønnen er i 1998 faktisk bare 13,7 prosent høyere enn i 1993 som tilsvarer en reallønnsøkning på bare 2,9 prosent for medianlønnen, mens gjennomsnittslønnen er 21,7 prosent høyere enn i 1993 som tilsvarer en reallønnsøkning på 10,1 prosent. På 1. kvartil er lønnsveksten fra 1993 til 1998 bare 16,7 prosent, mens lønnsveksten på 3. kvartil er 25,8 prosent, som tilsvarer en reallønnsøkning på hhv. 5,5 prosent og 13,8 prosent.

Gini-indexen er økt til 0,21 i 1998, mens den var 0,18 i 1992, 0,19 i alle årene 1993-1996 og 0,20 i 1997. Det betyr at lønnsforskjellene mellom sosialøkonomene økte noe i 1993, i 1997 og i 1998. Dette har i stor grad sammenheng med de økte lønnsforskjellene mellom privat og offentlig sektor.

Tabell 4 viser fordelingen av de ulike lønnskomponentene. Den faste månedslønnen er 9,0 prosent høyere i

1998 enn i 1997, mens den var 5,7 prosent høyere i 1997 enn i 1996. Naturallønnen viste en synkende tendens fra 1991 til 1995, og har deretter økt fra 574 kr i 1995 til 618 kr i 1996, til 733 kr i 1997 og er så blitt svakt redusert til 727 kr. i 1998. Dette har sammenheng med at privatan-satte, som har desidert høyest naturallønn, har utgjort en høy andel av respondentene både i 1997 og 1998, men naturallønnen var gjennomsnittlig særlig høy for privatan-satte i 1997 i forhold til 1998, p.g.a. noen få respondenter med meget høy naturallønn i 1997 som nevnt innledningsvis.

Overtidslønnen har vært høyere enn naturallønnen hvert år i perioden 1992-1998 unntatt i 1994, da de var omtrent like store, og altså i 1997. Undersøkelsen for 1997 viste en fortsettelse av tendensen etter 1992 til synkende overtidsbetaling, med 682 kr. pr. måned i 1997, 709 kr. i 1996 og 725 kr. i 1995. I årets undersøkelse er denne tendensen altså snudd, og overtidslønnen har økt kraftig.

Tabell 4: Månedslønn etter alder

Alder	Antall	Månedslønn inkl. natural-lønn	Fast månedslønn	Natural-lønn	Overtid	Total månedslønn
-29	58	21.780	21.720	60	996	22.776
30-34	104	24.763	24.562	200	1285	26.048
35-39	94	30.612	30.041	572	837	31.450
40-44	62	33.800	33.031	769	949	34.749
45-49	55	41.564	40.099	1465	1038	42.602
50-54	100	36.825	35.661	1165	770	37.595
55 -	65	36.028	35.009	1019	174	36.202
I alt	540	31.828	31.101	727	878	32.707

LØNN ETTER ALDER

Tabell 4 viser at månedslønnen er nokså jevnt økende med alder frem til aldersgruppen 45-49 år og er deretter avtagende, i motsetning til i 1997 da det var en økning over alle aldersgruppene og høyest månedslønn for aldersgruppen 55 år og eldre. Med unntak av 1997 har dette vært tilfellet hvert år siden 1992. Fast månedslønn viser et tilsvarende forløp, i motsetning til i 1997 da det var et lokalt toppunkt for aldersgruppen 40-44 år, dvs. at den faste månedslønnen var litt lavere for aldersgruppen 45-49 år enn for aldersgruppen 40-44 år i 1997. Naturallønnen når i likhet med den faste månedslønnen toppunktet for aldersgruppen 45-49 år for deretter å avta (som i undersøkelsen for 1996), i motsetning til i 1997 da naturallønnen var økende over alle aldersgruppene.

Overtidslønnen viser et noe mer uklart forløp med alder, med toppunktet for aldersgruppen 30-34 år og et lokalt toppunkt for aldersgruppen 45-49 år. I de tidligere undersøkelsene har det vært en tendens til synkende overtidslønn med økende alder, noe som er mindre tydelig i årets undersøkelse hvor tendensen er økende f.o.m. aldersgruppen 35-39 år t.o.m. aldersgruppen 45-49 år.

Tabell 5 viser hvilke aldersgrupper som har hatt høyest gjennomsnittslønn siden 1981 (det ble ikke gjennomført noen undersøkelse i 1982). I 1981 var det aldersgruppen 40-44 år som hadde høyest månedslønn, mens det i perioden 1983-1986 var aldersgruppen 45-49 år som hadde høyest månedslønn. I perioden 1987-1991 var det aldersgruppen 50-54 år som hadde høyest månedslønn. I perioden 1992-1998 har det igjen vært aldersgruppen 45-49 år som har hatt høyest månedslønn, unntatt i 1997 da det for første gang, så vidt denne artikkelforfatteren kjenner til, var den høyeste aldersgruppen, 55 år og eldre, som hadde høyest månedslønn.

Tabell 5: Topplønnsutvikling etter aldersgrupper over tid

År	1981	1983-1986	1987-1991	1992-1998*
Aldersgruppe	40-44	45-49	50-54	45-49

* Med unntak av 1997, da aldersgruppen 55 år og eldre hadde høyest månedslønn.

LØNN ETTER ANTALL ÅR SIDEN EKSAMEN

Tabell 6 viser månedslønnen etter antall år siden eksamen. Multippel regresjonsanalyse viser at antall år siden eksamen bidrar vesentlig sterkere til å forklare lønnsnivået enn alder. Månedslønnen viser selvsagt i likhet med alder også en økende tendens med antall år siden eksamen, med lokale topppunkter for gruppene med 19-25 år siden eksamen. Toppunktet er imidlertid allerede for gruppen med 13-15 år siden eksamen (eksamen i 1983-1985), noe som har sammenheng med at andelen privatansatte er desidert høyest i denne gruppen. Andelen privatansatte er her hele 53,7 prosent, og dette er den eneste gruppen hvor over halvparten er privatansatte. Totalt sett er andelen privatansatte i undersøkelsen 35,6 prosent. Gjennomsnittslønnen var i 1997 desidert høyest for gruppen med 26 år og mer siden eksamen (eksamen i 1971 eller tidligere), i motsetning til i undersøkelsen for 1996 hvor det var gruppen med 23-25 år siden eksamen (eksamen i 1971-1973) som hadde høyest månedslønn. Gruppen med 23-25 år siden eksamen har hatt høyest månedslønn både i 1989 og i årene 1994-1996, mens det i 1990-1993 var grupper med kortere tid siden eksamen som hadde høyest månedslønn.

Gruppen med 13-15 år siden eksamen har en månedslønn som er 88,8 prosent høyere enn for de nyutdannede (med 0-2 år siden eksamen), 25,3 prosent høyere enn gjennomsnittet og 6,9 prosent høyere enn for de med 23-25 år siden eksamen. Av disse relative forskjellene er det bare forskjellen i forhold til de nyutdannede som er større enn de tilsvarende relative forskjellene for gruppen med 26 år eller mer siden eksamen i undersøkelsen for 1997, som da hadde høyest månedslønn.

Tabell 6: Gjennomsnittlig månedslønn etter antall år siden eksamen

År siden eksamen	Antall	Månedslønn inkl. natural-lønn	Fast månedslønn	Natural lønn	Overtid	Total månedslønn
0-2	59	21.129	21.075	54	1189	22.319
3-4	60	23.821	23.549	272	1096	24.917
5-6	43	27.279	27.133	146	799	28.078
7-8	37	26.134	25.846	288	972	27.106
9-10	35	27.723	27.287	436	1648	29.372
11-12	28	33.019	32.166	853	798	33.817
13-15	41	39.891	38.818	1073	750	40.641
16-18	26	32.184	31.607	576	1000	33.184
19-22	54	39.269	38.024	1246	1150	40.419
23-25	44	39.284	38.140	1144	439	39.723
26-	106	37.315	36.048	1267	443	37.758
I alt	540	31.828	31.101	727	884	32.707

LØNN ETTER ALDER OG KJØNN

Tabell 7 viser gjennomsnittlig månedslønn etter alder og kjønn. Det fremgår at kvinnene har en gjennomsnittlig månedslønn som utgjør 75,1 prosent av gjennomsnittet for menn (mot 74,6 prosent i 1997, 75,7 prosent i 1996, 75,0 prosent i 1995 og 74,0 prosent i 1994), eller at menn har en gjennomsnittlig månedslønn som er 33,2 prosent høyere enn for kvinner (mot 34,1 prosent i 1997, 32,0 prosent i 1996 og 33,3 prosent i 1995). Dette innebærer at lønnsforskjellene mellom kjønnene er redusert fra 1997 til 1998 og er tilbake på omtrent samme nivå som i 1995, etter at undersøkelsen for 1997 viste de største lønnsforskjellene mellom kjønnene siden 1994.

Tabell 7: Gjennomsnittlig månedslønn etter alder og kjønn

Alder	Antall	Månedslønn inkl. natural-lønn	Fast månedslønn	Natural lønn	Overtid	Total månedslønn
<i>Menn</i>						
-29	30	22.206	22.179	27	1413	23.618
30-34	57	25.746	25.449	297	1319	27.065
35-39	59	31.744	31.074	670	1191	32.935
40-44	53	35.135	34.251	884	1072	36.207
45-49	48	42.063	40.518	1545	1176	43.239
50-54	97	37.230	36.032	1198	794	38.024
55-	59	36.981	35.866	1115	192	37.173
Menn i alt	405	33.941	33.043	898	961	34.903
<i>Kvinner</i>						
-29	28	21.323	21.228	95	550	21.873
30-34	47	23.570	23.487	83	1244	24.815
35-39	35	28.704	28.298	406	241	28.945
40-44	9	25.935	25.846	89	229	26.164
45-49	7	38.140	37.230	910	90	38.231
50-54	3	23.748	23.664	83	0	23.748
55-	6	26.655	26.580	75	0	26.655
Kvinner i alt	135	25.489	25.277	212	630	26.119

Noe av lønnsforskjellene mellom kvinner og menn skyldes forskjeller i alder og ansiennitet. I undersøkelsen er gjennomsnittsalderen for menn 44,2 år og for kvinner 35,4 år (mot hhv. 43,3 år og 34,7 år i 1997, 42,7 år og 35,2 år i 1996 og 43,1 år og 34,9 år i 1995). Antall år siden eksamen er gjennomsnittlig 16,6 år for menn og 8,5 år for kvinner (mot hhv. 16,0 år og 7,2 år i 1997, 15,3 år og 7,5 år i 1996 og hhv. 15,9 år og 7,1 år i 1995). Det fremgår av dette at både gjennomsnittsalderen og antall år siden eksamen i undersøkelsen er høyere for begge kjønn enn noe for noen av årene f.o.m. 1995, og dette kan bidra noe til den sterke lønnsveksten som årets undersøkelse viser.

Det fremgår av tabell 7 at som i alle årene 1995-1998 er gjennomsnittlig månedslønn høyere for menn enn for kvinner i alle aldersgrupper, noe som ikke var tilfellet for den yngste aldersgruppen i 1994. De relative lønnsforskjellene størst i aldersgruppene 40-44 år, 50-54 år og 55 år eller mer. I aldersgruppen 30-34 år hvor det er flest kvinner, ble lønnsforskjellene redusert hvert år i perioden 1994-1997, men har igjen økt i årets undersøkelse. I denne aldersgruppen er lønnsnivået 9,2 prosent høyere for menn enn for kvinner (mot 23,9 prosent i 1994, 10,9 prosent i 1995, 8,2 prosent i 1996 og 6,4 prosent i 1997).

For menn er månedslønnen økende med alder frem til og med aldersgruppen 45-49 år og deretter avtagende, i likhet med undersøkelsen for 1996 og i motsetning til i undersøkelsen for 1997 hvor månedslønnen var lavere i aldersgruppen 45-49 år enn for aldersgruppen 40-44 år. For menn var imidlertid forskjellene mellom aldersgruppene 45-49 år og 50-54 år svært små i undersøkelsen for 1996, mens disse forskjellene er betydelig større i årets undersøkelse.

Naturallønnen er mange ganger høyere for menn enn for kvinner, og er høyest i aldersgruppen 45-49 år både for kvinner og menn. For menn er naturallønnen økende t.o.m. denne aldersgruppen, mens naturallønnen når et lokalt toppunkt i aldersgruppen 35-39 år for kvinner.

Overtidsbetalingen viser en tydelig fallende tendens med alder både for menn og kvinner. For kvinner er overtidbetalingen imidlertid høyest i aldersgruppen 30-34 år, hvor den er nesten like høy som for menn, mens den er langt lavere for kvinner enn for menn i alle de øvrige aldersgruppene. Mens overtidbetalingen var høyere for kvinner i 40-årene enn for kvinner i 30-årene både i 1994 og i 1995, bekrefter årets undersøkelse igjen at overtidbetalingen er kraftig redusert siden 1995 for kvinner i 40-årene slik vi fant i undersøkelsen for 1996 og 1997.

LØNN ETTER SEKTOR OG KJØNN

Kvinneandelen blant de som svarer i undersøkelsene, øker hvert år og har økt fra 15,4 prosent i 1992 til 24,5 prosent i 1997 og 25,0 prosent i 1998. Som vi har sett, er lønnsnivået, i likhet med tidligere år, klart høyest i privat sektor hvor kvinneandelen er lavest (tidligere år har kvin-

neandelen vært lavest i kommunesektoren, men kvinneandelen har alltid vært lavere i privat sektor enn for alle sosialøkonomer). Lønnsnivået er lavest i staten hvor kvinneandelen fortsatt er klart høyest. Ulik fordeling av kjønnene på sektorer kan derfor i seg selv forklare en del av lønnsforskjellene mellom kjønnene.

Det fremgår av tabell 8 at det er betydelige lønnsforskjeller mellom kjønnene i alle sektorer. I alle sektorer er omfanget av naturallønn 3-4 ganger høyere for menn enn for kvinner, men i staten og kommunesektoren er omfanget av naturallønn lite. I staten er omfanget av naturallønn redusert kraftig siden 1997 for begge kjønn, mens det i kommunesektoren har vært en relativ kraftig vekst i naturallønn for menn, og en svak vekst for kvinner. Omfanget av naturallønn var omtrent det samme for kvinner og menn i staten i 1995. Fra 1995 til 1997 ble naturallønnen økt kraftig for menn i staten, mens den er blitt redusert for kvinner fra 1995 til 1997, og altså kraftig for begge kjønn fra 1997 til 1998.

Det fremgår også av tabellen at for begge kjønn utgjør overtidsbetalingen klart mest i staten, mens naturallønnen utgjør klart mest i privat sektor. Overtidsbetalingen er nesten ca. 480 kr. per måned høyere for menn enn for kvinner både i staten og i privat sektor. Bare i kommunesektoren har kvinner like mye overtidsbetaling som menn.

Tabell 8: Gjennomsnittlig månedslønn etter sektor og kjønn

	Antall	Månedslønn inkl. naturallønn	Fast månedslønn	Naturalønn	Overtid	Total månedslønn
<i>Menn</i>						
staten	182	27.657	27.506	150	1308	28.965
kommune	67	28.280	28.032	248	450	28.730
privat	156	43.704	41.654	2050	777	44.481
Menn i alt	405	33.941	33.043	898	961	34.903
<i>Kvinner</i>						
staten	79	23.492	23.455	37	823	24.315
kommune	20	24.437	24.382	55	466	24.903
privat	36	30.457	29.773	684	297	30.754
Kvinner i alt	135	25.489	25.277	212	630	26.119

Ser vi på utviklingen fra 1997 til 1998, har menn i staten hatt en nominell lønnsvekst på 5,5 prosent i månedslønnen (mot 6,0 prosent fra 1996 til 1997 og 3,5 prosent fra 1995 til 1996). Kvinner i staten har med 8,3 prosent økning fra 1997 til 1998 hatt en vesentlig større lønnsøkning enn menn i staten (mot 3,1 prosent fra 1996 til 1997 og 5,1 prosent fra 1995 til 1996). Det samme er tilfellet i kommunesektoren hvor menn har hatt en dårligere lønns-

utvikling enn kvinner både fra 1997 til 1998 og fra 1996 til 1997, i motsetning til utviklingen både fra 1994 til 1995 og fra 1995 til 1996. Fra 1997 til 1998 er lønnsveksten i kommunesektoren på 7,5 prosent for menn (mot 2,0 prosent fra 1996 til 1997 og 2,1 prosent fra 1995 til 1996), og for kvinner viser våre undersøkelser en nominell lønnsøkning på hele 14,8 prosent (mot 3,8 prosent økning fra 1996 til 1997 og 8,4 prosent reduksjon fra 1995 til 1996). Her må vi imidlertid ta i betraktning at svarprosenten blant kvinner i kommunesektoren er vesentlig mye høyere i årets undersøkelse enn de foregående årene. Tallene for lønnsutvikling fra år til år er derfor svært usikre for kvinner i kommunesektoren.

I privat sektor er lønnsforskjellene mellom kjønnene desidert størst og har økt ytterligere fra 1997 til 1998. Kvinner har her en lønn som utgjør bare 69,7 prosent av menns lønn (mot 70,8 prosent i 1997 og 68,1 prosent i 1996), eller menn har en lønn som er 43,5 prosent høyere enn for kvinner (mot 41,3 prosent i 1997 og 46,9 prosent i 1996). Menn har hatt større lønnsøkning enn kvinner i privat sektor alle år i perioden 1994-1998 unntatt fra 1996 til 1997 da privatansatte kvinner hadde den største lønnsøkningen av alle sosialøkonomer. Menn i privat sektor hadde den største lønnsøkningen av alle sosialøkonomer fra 1995 til 1996 med 6,0 prosent, mens lønnsøkningen fra 1996 til 1997 var på 4,4 prosent og fra 1997 til 1998 8,8 prosent som er den nest største lønnsøkningen av alle sosialøkonomer fra 1997 til 1998, etter kvinner i kommunesektoren. For kvinner i privat sektor var lønnsøkningen fra 1995 til 1996 4,0 prosent som var mindre enn for kvinner i staten, fra 1996 til 1997 8,5 prosent og fra 1997 til 1998 7,1 prosent.

Vi kan konkludere med at både forskjellig fordeling av kjønnene på sektorer og lønnsforskjeller mellom kjønnene innenfor sektorene bidrar vesentlig til å forklare lønnsforskjellene mellom kvinnelige og mannlige sosialøkonomer. Særlig betydning har det at kvinneandelen i privat sektor, hvor lønnsnivået er klart høyest for begge kjønn, er vesentlig mindre enn i staten. I tillegg er lønnsforskjellene mellom kvinner og menn i privat sektor svært store, og har økt i privat sektor alle årene i perioden 1994-1998 unntatt fra 1996 til 1997. I staten og i kommunesektoren ser det imidlertid ut til at det har skjedd en betydelig utjevning av lønnsforskjellene mellom kjønnene fra 1997 til 1998, i motsetning til utviklingen tidligere år. Lønnsforskjellene mellom kjønnene er igjen blitt mindre i kommunesektoren enn i staten, slik de var t.o.m. 1995.

LØNN ETTER SEKTOR OG ANTALL ÅR SIDEN EKSAMEN

I tabell 9 er materialet delt inn etter sektor og antall år siden eksamen. Dette er en interessant tabell fordi sektor og antall år siden eksamen er de variable som i størst grad forklarer månedslønnen. Tabellen viser at månedslønnen

viser en økende tendens med antall år siden eksamen i alle sektorer og når først toppunktet for gruppen med 26 år eller mer siden eksamen i staten, i likhet med undersøkelsene for 1996 og 1997. I årets undersøkelse er det imidlertid i staten et lokalt toppunkt for gruppen med 19-22 år siden eksamen som vi ikke fant i undersøkelsen for 1997. I 1994 var det gruppen med 19-22 år og i 1995 gruppen med 23-25 siden eksamen som hadde høyest månedslønn i staten, mens det altså er gruppen med 26 år eller mer siden eksamen som har hatt høyest månedslønn i staten alle årene 1996-1998.

I privat sektor var det gruppen med 23-25 år siden eksamen som hadde høyest månedslønn i 1994 og i 1995, mens gruppen med 26 år eller mer siden eksamen hadde høyest månedslønn i 1996 og i 1997. I årets undersøkelse er det igjen gruppen med 23-25 år siden eksamen som har høyest månedslønn i privat sektor.

I kommunesektoren viser månedslønnen en langt svakere økende tendens med antall år siden eksamen enn i staten og i privat sektor, og forskjellene i månedslønn mellom gruppene er gjennomgående noe mindre enn i staten og vesentlig mindre enn i privat sektor. I undersøkelsene for årene 1994-1998 har toppunktet for kommunesektoren ligget i gruppen med 23-25 år siden eksamen.

Tabell 9: Gjennomsnittlig månedslønn etter sektor og antall år siden eksamen

År siden eksamen	Antall	Månedslønn inkl. natural-lønn	Fast månedslønn	Natural lønn	Overtid	Total månedslønn
<i>Statssektoren</i>						
0-4	71	20.900	20.893	8	1336	22.237
5-8	38	22.974	22.947	27	1453	24.427
9-12	35	26.357	26.277	80	2040	28.397
13-18	31	27.977	27.900	78	955	28.932
19-22	18	32.112	31.954	158	794	32.906
23-25	15	31.792	31.541	251	233	32.025
26-	48	32.634	32.292	341	649	33.283
I alt	261	26.396	26.280	116	1161	27.557
<i>Kommunesektoren</i>						
0-4	12	22.595	22.561	34	965	23.560
5-8	14	24.241	24.234	7	571	24.813
9-12	6	25.985	25.746	239	439	26.424
13-18	4	26.267	26.154	113	140	26.407
19-22	12	29.682	29.148	534	983	30.665
23-25	12	30.542	30.287	255	35	30.577
26-	27	29.233	29.016	217	166	29.399
I alt	87	27.396	27.193	204	454	27.850
<i>Privat sektor</i>						
0-4	36	25.578	25.063	515	819	26.397
5-8	28	33.127	32.563	564	254	33.381
9-12	22	37.112	35.525	1587	273	37.384
13-18	32	46.873	45.119	1754	831	47.704
19-22	24	49.431	47.014	2417	1500	50.931
23-25	17	52.066	49.507	2559	906	52.972
26-	31	51.603	47.987	3616	365	51.968
I alt	192	41.221	39.427	1794	687	41.907

men i motsetning til i 1997 hvor månedslønnen lavere i denne gruppen enn både for gruppen med 19-22 år siden eksamen og gruppen med 26 år eller mer siden eksamen for ansatte i kommunesektoren.

I privat sektor er økningen i månedslønn med antall år siden eksamen mye større enn i staten og kommunesektoren, og månedslønnen er blitt hele 29,5 prosent høyere for gruppen med 5-8 år siden eksamen enn for gruppen med 0-4 år siden eksamen (mot 26,6 prosent i 1997 og 21,8 prosent i 1996), mot bare 9,9 prosent i staten (mot 10,2 prosent i 1997 og 11,6 prosent i 1996). I kommunesektoren er denne forskjellen bare 7,3 prosent (mot 9,2 prosent i 1997).

Lønnsforskjellene mellom offentlig sektor og privat sektor er derfor sterkt økende med antall år siden eksamen, og i enda større grad enn i 1996 og i 1997. Månedslønnen i kommunesektoren er lavere enn i staten for alle gruppene med mer enn åtte år siden eksamen. I alle gruppene med mer enn 18 år siden eksamen, er lønnsnivået i likhet med undersøkelsen for 1997 vesentlig høyere i staten enn i kommunesektoren (i 1997 gjaldt dette dog ikke gruppen med 19-22 år siden eksamen, hvor lønnsnivået så vidt var høyere i kommunesektoren enn i staten). Likevel er månedslønnen for kommunesektoren fortsatt noe høyere enn i staten fordi respondentene i kommunesektoren i gjennomsnitt har 18,0 år siden eksamen (mot 17,0 i 1997), mens respondentene i staten har 13,3 år siden eksamen (mot 12,6 år i 1997). Privatansatte har gjennomsnittlig 14,7 år siden eksamen (mot 14,9 år i 1997).

Lønnsutviklingen med antall år siden eksamen er altså desidert sterkest i privat sektor og klart dårligst i kommunesektoren, hvor gruppen med høyest månedslønn har bare 35,2 prosent høyere månedslønn enn gruppen med 0-4 år siden eksamen (i 1997 var denne forskjellen 39,3 prosent, i 1996 bare 22,7 prosent og i 1995 bare 19,7 prosent). I staten har gruppen med høyest månedslønn, 26 år eller mer siden eksamen, 56,1 prosent høyere månedslønn enn gruppen med 0-4 år siden eksamen (mot 53,7 prosent i 1997, 61,7 prosent i 1996 og 58,2 prosent i 1995), mens det tilsvarende tallet for privat sektor er 103,6 prosent (mot 123,9 prosent i 1997, 103,7 prosent i 1996 og 107,6 prosent i 1995), altså over dobbelt så høy månedslønn for gruppen med 23-25 år siden eksamen som for gruppen med 0-4 år siden eksamen. Både fra 1994 til 1995 og fra 1995 til 1996 økte disse relative forskjellene i staten, mens de ble kraftig redusert fra 1996 til 1997 og så igjen har økt fra 1997 til 1998. I privat sektor økte disse forskjellene fra 1994 til 1995, mens de ble redusert fra 1995 til 1996 og økte kraftig fra 1996 til 1997 og er så igjen blitt redusert fra 1997 til 1998. I kommunesektoren ble disse forskjellene redusert fra 1994 til 1995, men har økt fra 1995 til 1996 og fra 1996 til 1997 og er så igjen blitt redusert fra 1997 til 1998. I kommunesektoren er disse relative forskjellene dermed større i 1998 enn i 1995, mens de er blitt litt mindre enn i 1995 i staten og i privat sektor.

DISKUSJON

Årets undersøkelse viser at medlemmene av Sosialøkonomenes Forening har hatt en gjennomsnittlig reallønnsøkning i månedslønn inkl. naturallønn på hele 6,1 prosent fra september 1997 til september 1998. Fra 1990 til 1996 hadde reallønnen vært omtrent uendret, med en reallønnsnedgang på 0,5 prosent fra 1990 til 1996, bl.a. som følge av den nominelle lønnsreduksjonen for privatansatte i 1992. Fra 1996 til 1997 var reallønnsveksten på 3,7 prosent som da var den hittil største reallønnsveksten på 1990-tallet. Reallønnsøkningen på 9,9 prosent fra 1996 til 1998 er dermed større enn for hele perioden 1990-1998 sett under ett. En stor andel av denne reallønnsveksten skyldes en sterkt økende andel privatansatte respondenter i undersøkelsene etter 1996. Reallønnsøkningen var imidlertid større fra 1995 til 1996 enn fra 1996 til 1997 i alle sektorer. Når reallønnsøkningen likevel fremstod som vesentlig større fra 1996 til 1997 enn fra 1995 til 1996, hadde dette sammenheng med at andelen privatansatte respondenter var svært lav i undersøkelsen for 1996. Fra 1997 til 1998 har reallønnsveksten vært større enn noen gang tidligere på 1990-tallet i alle sektorer, og for alle sosialøkonomer sett under ett trolig større enn noen gang tidligere så lenge undersøkelsene har vært gjennomført.

Mens lønnsutviklingen var dårligst fra 1995 til 1996 i kommunesektoren med en reallønnsnedgang på 0,2 prosent, viste undersøkelsen for 1997 at kommunesektoren igjen kom dårligst ut med en reallønnsnedgang på 0,5 prosent fra 1996. Det er derfor gledelig at lønnsutviklingen fra 1997 til 1998 har vært minst like god i kommunesektoren som i staten med 4,0 % reallønnsvekst.

Både våre undersøkelser, SST og PAI-registret viser at lønnsutviklingen var dårligst i kommunesektoren fra 1992 til 1993 og fra 1993 til 1994, mens utviklingen var bedre i kommunesektoren fra 1994 til 1995 og så igjen dårligere (ifølge våre undersøkelser) fra 1995 til 1996 og fra 1996 til 1997. For perioden 1990-1997 var kommunesektoren den eneste sektoren hvor våre undersøkelser viser en reallønnsnedgang, med 1,0 prosent reallønnsnedgang. Det er derfor fortsatt et visst etterslep for kommunesektoren i forhold til staten. Undersøkelsen for 1998 viser dessuten som for 1997 at lønnsnivået i kommunesektoren er lavere enn i staten for alle grupper med mer enn åtte år siden eksamen. For de som har mer enn åtte år siden eksamen, er månedslønnen hele 63,5 prosent høyere for privatansatte enn for kommuneansatte.

Statsansatte hadde en reallønnsøkning fra 1997 til 1998 på hele 3,9 prosent, mens reallønnsveksten fra 1996 til 1997 var på 2,0 prosent. Fra 1995 til 1996 var reallønnsøkningen for statsansatte 2,8 prosent og dette var inntil årets undersøkelse den høyeste reallønnsøkningen statsansatte har hatt fra ett år til et annet så lenge lønnsutviklingen har vært rapportert i undersøkelsene. SSTs tall som svarte til 1,8 prosent reallønnsøkning for statsansatte sosialøkonomer fra 1996 til 1997 var også ifølge SST den største lønnsøkningen på 1990-tallet for denne gruppen.

P.g.a. det dårlige lønnsoppgjøret i 1995 (da AF gikk til streik), er imidlertid reallønnsveksten for statsansatte sosialøkonomer bare på 4,7 prosent i perioden 1994-1998 eller 7,6 prosent for hele perioden 1990-1998.

Privatansatte har fra 1997 til 1998 igjen hatt den største reallønnsøkningen med hele 5,1 prosent, mot 2,9 prosent fra 1996 til 1997. Fra 1995 til 1996 hadde denne gruppen med 3,4 prosent reallønnsøkning den største reallønnsøkningen siden 1990, da reallønnsveksten var på 4,4 prosent fra foregående år. I privat sektor har lønnsnivået blitt hele 56,2 prosent høyere enn for statsansatte, mot 54,4 prosent i 1997, 53 prosent i 1996, 52 prosent i 1995 og 48 prosent i 1994. De privatansatte har i perioden 1994-1998 hatt den desidert beste lønnsutviklingen med en reallønnsvekst på 10,2 prosent eller 13,4 prosent for hele perioden 1990-1998.

Årets undersøkelsen viser at kvinners månedslønn utgjør 75,1 prosent av menns gjennomsnittlige månedslønn, som omtrent tilsvarende lønnsforskjellen i 1995. Mens lønnsforskjellene mellom kjønnene ble redusert fra 1995 til 1996, økte forskjellene igjen fra 1996 til 1997, men er fra 1997 til 1998 igjen blitt redusert p.g.a. en bedre lønnsutvikling for kvinner enn for menn i staten og i kommunesektoren. I privat sektor hvor lønnsforskjellene mellom kjønnene er desidert størst, er imidlertid disse lønnsforskjellene blitt enda større fra 1997 til 1998.

Multipel regresjonsanalyse i tidligere lønnsundersøkelser som har hatt en høyere svarprosent (i 1995 og tidligere), har vist at omtrent 2/3 av forskjellen skyldes at kvinner er yngre, har kortere ansiennitet og en mindre andel i privat sektor enn menn, mens omtrent 1/3 av lønnsforskjellene mellom kjønnene ikke kan forklares av de bakgrunnsvariable som er tatt med i undersøkelsene. Det er grunn til å anta at dette i liten grad har endret seg siden 1995.

Samlet er lønnsforskjellene altså økende mellom privat sektor på den ene side og staten og kommunesektoren på den annen side. Disse lønnsforskjellene er økende med alder og antall år siden eksamen. Lønnsforskjellene mellom staten og kommunesektoren er omtrent uendret fra 1997 til 1998. I kommunesektoren er det nå bare gruppene med 0-8 år siden eksamen som har høyere lønn enn i staten.

Den svært lave svarprosenten (som bare har vært lavere i 1996) i årets lønnsundersøkelse bør vekke sterk bekymring ut fra flere forskjellige synsvinkler. En av flere mulige årsaker til at svarprosenten er blitt så lav kan være at undersøkelsene nå gjennomføres uten at medlemsnummeret står på skjemaene, slik at det ikke er mulig å gjennomføre purring spesielt på de som ikke har svart. Tidligere ble det gjennomført purring i undersøkelsene, og dette førte til mange nye svar etter purring. Den lave svarprosenten fører til at det blir stor usikkerhet omkring undersøkelsen, særlig mht. lønnsutviklingen fra år til år. Hvor stor denne usikkerheten er, avhenger i stor grad av hvorvidt det er store forskjeller mht. hvem som svarer fra år til år.

I årets undersøkelse kan det se ut til at en del av den store lønnsveksten i staten og kommunesektoren skyldes at de som har svart, har arbeidet flere år siden eksamen enn i de tidligere lønnsundersøkelsene, mens dette ikke kan forklare den store lønnsveksten som årets undersøkelse viser for privatansatte. En annen årsak til den store lønnsveksten for alle sosialøkonomer sett under ett er den økende andelen privatansatte som har svart i undersøkelsene. Dette er som nevnt årsaken til at lønnsveksten for alle sosialøkonomer sett under ett fremstår som større enn i hver enkelt av sektorene.

**Nå er
den her!**

Håndbok

Etablering og Drift av egen praksis

Fra innholdet:

- Oppstart, valg av selskapsform
- Lokaler, eie eller leie
- Honorarberegning
- Regnskap
- Skatt, omsetning, fradrag
- Forsikringer
- Pensjonsordninger

Håndboken inneholder en rekke mønstereksempler på utfylling av de mest aktuelle skjemaer vi møter.

Pris kr. 150,-
+ porto/eksp.geb.

Bestilles hos

Norsk Psykologforening

Kurs- og serviceavdelingen

Pb 8733 Youngstorget,

0028 Oslo

Tlf: 23 10 31 30 – Fax: 22 42 42 92

Boken er utgitt i samarbeid mellom:

Arkitektenes Fagforbund, Den norske lægeforening,

Den norske tannlegeforening, Den Norske Veterinærforening,

Norges Ingeniørorganisasjon - NITO, Norges Juristforbund,

Norsk Psykologforening, Norske Fysioterapeuters Forbund,

Norske Sivilingeniørers Forening og Norske Siviløkonomers Forening

Gaute Torsvik (red.)
INFORMASJONSPROBLEM OG
ØKONOMISK ORGANISERING

Bergen: Fagbokforlaget, 1998.
 193 s. Kr. 248,-

Informasjonsskjevheter, forårsaket av at noen vet mer enn andre om størrelser og verdier av betydning for det økonomiske samkvemet mellom ulike parter, er utbredt, både i det virkelige liv og etter hvert også i økonomisk litteratur. Skal vi økonomer fortelle andre hva vi driver med for tiden, er mange av oss derfor nødt til å gå inn på hvilken betydning informasjonsskjevheter har, både for vår måte å analysere økonomien på, og dernest for hvordan økonomien fungerer. Det ville være fint å ha en norsk tekst å vise til, og det er naturlig å lese nettopp denne artikkelsamlingen, et produkt fra LOS-senteret i Bergen, med tanke på en slik bruk.

Bortsett fra at temaet i boken er viktig for beslutningstakere i både næringslivet og offentlig forvaltning, er det særlig to typer lesere det kan være relevant å anbefale boken til: akademikere i andre fag; og lavere grads studenter i samfunnsøkonomi. Etter å ha lest gjennom boken, synes jeg det finnes noen godbiter for begge grupper.

Boken har et innledningskapittel skrevet av Gaute Torsvik, som åpenbart er ute i et ærend rettet mot ikke-økonomer. Her forklarer han, så selv en sosiolog må kunne forstå det, hva som menes med de fenomenene økonomer interesserer seg for. Spesielt er Torsvik grundig i forklaringen av vårt fags bidrag i forhold til emner som tidligere var forbeholdt sosiologer og organisasjonsteoretikere. Han tar for seg flere av våre nøkkeltbegreper på en lettfattelig måte, f.eks. Pareto-effektivitet og generell likevekt. På denne måten gir Torsviks artikkel en glimrende innfallsport til økonomisk analyse. Han fortsetter også med en god oversikt over hovedemnene innen teorien om asymmetrisk informasjon.

Men etter at Torsvik har tatt en såpass grundig runde om Pareto-krite-

riet tidlig i artikkelen, og siden det er en anmelders jobb å luften den kritikk som måtte finnes, er det kanskje litt skuffende at han ikke i større grad diskuterer hvordan effektivitet skal kunne forstås i en økonomi med slike informasjonsskjevheter. Problemet er hva som skal oppfattes som en forbedring av ressursallokeringen i en økonomi hvor en eller flere har privat informasjon om egne verdsettelser eller kostnader. En mulighet er å legge til grunn den faktiske verdsettelser, den som andre ikke har informasjon om. Dette gir det tradisjonelle Pareto-kriteriet, slik Torsvik beskriver det. Men en forbedring av ressursallokeringen etter dette kriteriet vil ikke alltid la seg gjennomføre, fordi myndighetene heller ikke har den informasjonen som er privat. En løsning, som krever et noe annet forbedringsbegrep enn det Torsvik diskuterer, og dermed et annet effektivitetsbegrep, er å kalle en overføring for en forbedring dersom den er en Pareto-forbedring *uansett* hva innholdet i den private informasjonen er. Dette begrepet kalles *interim dominance* av Holmström og Myerson (1983); på norsk kan det kalles *mellomforbedring*, og en ressursallokering som ikke kan mellomforbedres, er *mellomeffektiv*. I mange sammenhenger benyttes navnene *først-best* og *nest-best* (eventuelt *informasjonsbegrenset* e.l.) *effektivitet* for å skille det tradisjonelle (først-best) effektivitetskriteriet fra andre kandidater.

Et eksempel på hvilke momenter Torsvik kunne ha fått frem ved å bruke mer tid på en diskusjon av effektivitet, er at en likevekt i et forsikringsmarked med privat informasjon er *mellom-effektiv* (eller *nest-best* effektiv, om en vil) *selv om* noen forsikringstakere ikke er fullforsikret. Først-best effektivitet, derimot, krever fullforsikring. Han kunne også ha fått frem at det ikke nødvendigvis er en forbedring, i den forstand jeg har beskrevet her, at informasjonsskjevheter forsvinner: Dersom dette forsikringsmarkedet er et monopol, vil høyrisiko-kunder kunne få en informasjonsrente ved privat informasjon, mens dette ikke er mulig ved symme-

trisk informasjon (jfr. Stiglitz, 1977). Og endelig kunne han ha fått frem at en monopolist i et vanlig produktmarked kan være effektiv, selv om han ikke kjenner hver konsumentes betalingsvilje: Dersom monopolisten gjennomfører en andre-grads prisdiskriminering blant sine kunder, noe som i praksis innebærer kvantumsrabatter, vil resultatet kunne bli mellom-effektivt, selv om produsert kvantum er mindre enn det først-best effektive.

Det andre kapittelet er skrevet av Robert Gibbons for et annet formål enn denne boken og er oversatt av Gaute Torsvik. Gibbons er forbilledlig ved å redegjøre i klartekst hvem han skriver for: Han vil gjerne fortelle ikke-økonomer som studerer organisasjonsatferd, at deres innfallsvinkel, basert på transaksjonskostnader, er for snever og ikke i stand til å diskutere ineffektivitet internt i bedrifter og andre organisasjoner. Senere kommer han imidlertid til at økonomene ligger etter de andre i erkjennelsen av at en organisasjon ikke bør sees på som en individuell, rasjonell aktør. Mellom disse utsagnene gir Gibbons eksempler på økonomenes bidrag til saken. Her, som på andre områder hvor vi har invadert emner tidligere forbeholdt ikke-økonomer, er det analysemåtene våre som skal fremmes. Dette gjør Gibbons riktignok med vekslende hell. På den ene siden får han klart frem, bl.a. gjennom å bruke et eksempel fra Prendergast (1993), hvordan økonomisk analyse kan brukes til å forstå betydningen av relasjonsspesifikke investeringer. Men i presentasjonen av agentteorien blir påstanden om at denne teorien har noe å bidra med, hengende uten at det lar seg gjøre ut fra teksten å forstå hvordan.

Kapittel 3, skrevet av Trond Olsen og Gaute Torsvik, skiller seg ut fra resten av denne boken ved at det retter seg mot økonomistudenter som har vært i faget en stund. Kapittelet oppsummerer på en glimrende måte deler av den forskningen de to har holdt på med innenfor temaet organisering av arbeidsoppgaver. Fremstillingen er på en gang både rimelig en-

kel og rimelig fullstendig (selv om det ideelle ville vært et par ekstra utledninger og/eller litteraturreferanser og et par færre trykkfeil i de matematiske formlene). Kapittelet egner seg derfor ypperlig som pensum på hovedfagskurs der slike spørsmål diskuteres, noe undertegnede allerede har innsett for eget vedkommende.

I kapittel 4 presenterer Steinar Vagstad en gjennomgang av teorien for auksjoner og dens anvendelser innen offentlig politikk. Vagstad er klart best på det siste punktet: anvendelsene. Teorien blir presentert noe heseblesende, med litt for lite intuitisjon for resultatene der slikt er nødvendig (f.eks. i forbindelse med budgivning i en lukket første-pris auksjon), og med til dels uklar begrepsbruk (f.eks. i skillet mellom uavhengig og felles verdsetting i fotnote 11). Men etter å ha gjort seg ferdig med standardteorien gjør Vagstad bl.a. innsiktsfullt rede for hvordan myndighetene kan gjøre bruk av det de vet om byderne, i utformingen av en anbudskonkurranse. Og ikke minst nyttig er hans oppfølging av et bidrag fra en tidligere LOS-bok, nemlig Sørsgards (1992) diskusjon av anbudsprivatisering. Sammen gir disse to fremstillingene, av Sørsgard og Vagstad, et godt grunnlag for en informert debatt om dette spørsmålet.

Jan Erik Askildsen presenterer i kapittel 5 en oversikt over deler av teorien for kredittmarkeder med informasjonsskjevheter. En slik oversikt over et etter hvert standard emne vil kunne bli møtt med innvendingen at dette er noe vi allerede kan lese andre steder, f.eks. hos Strand og Vale (1989). Men jeg tror det er verdifullt å ta en ny runde på temaet, ikke minst fordi det har skjedd mye på det norske kredittmarkedet det siste tiåret som tyder på at kunnskapen enten mangler eller bør oppfriskes blant aktørene i og rundt markedet. Jeg synes, for eksempel, at Askildsens diskusjon

av empiriske undersøkelser om kredittrasjonerte bedrifter er interessant, sett i lys av Skånland-utvalgets (NOU 1995:16) avvisning av finansielle skranker blant norske foretak. Et spesielt friskt innslag hos Askildsen er hans grundige behandling av «annerledes-banker», selv om dette stoffet allerede er kjent fra Askildsen (1995).

I bokens avsluttende kapittel 6 presenterer Ingunn Myrtevit sin empiriske studie av incentivkontrakter mellom oljeselskaper og bensinforhandlere i Norge, hentet fra hennes doktoravhandling ved NHH i 1994. Empiriske studier av hvordan aktørene i virkeligheten tilpasser seg ulike former for informasjonsskjevheter, er sjeldne i forhold til de mange teoretiske bidragene som florerer. Det er derfor fortjenstfullt at denne boken bringer frem en av de få norske studiene som finnes.

Språklig er denne boken interessant. Bokens første fire kapitler, ca. 60% av det hele, er skrevet på nynorsk. Dette er bra, for jeg tror samfunnsøkonomisk fagspråk har en større sjanse for å bli godt norsk hvis det også er godt nynorsk. Og bokens forfattere gjør flere gode forsøk på å fornorske vokabularet vårt. Det er ikke alltid de lykkes, og heller ikke alltid de prøver. Et eksempel på ikke å lykkes er Askildsens oversettelse av «pooling equilibrium» til «samlelike-

vekt» – engelske uttrykk som i seg selv er uklare, bør ikke oversettes direkte, så her mener jeg «ikke-separerende» er en bedre betegnelse. Et eksempel på ikke å prøve er tittelen på kapittel 2: «Spelteori og «Garbage Cans»». Hva som har holdt Torsvik fra å fullføre denne oversettelsen, er uforståelig. Og i løpet av boken oversettes «moral hazard» med både «moralisk hasard» og «atferdsrisiko» – det siste er her det beste og gir et innhold til begrepet som den engelske originalen ikke har.

Alt i alt er dette en bok som kan anbefales. Som tidligere nevnt serverer deler av boken, og spesielt de to første kapitlene, gullkorn for ikke-økonomer. For økonomer anbefales også det som ikke primært er ment for oss, for voksenopplæring er aldri å forakte. Men spesielt anbefaler jeg kapitlene av Olsen/Torsvik og Myrtevit – det første premieres for å vise at denne teorien ikke er så vanskelig likevel, det andre for å vise at empirien ikke er så lett likevel.

Tore Nilssen
Universitetet i Oslo

REFERANSER:

- Askildsen, J.E. (1995), «Alternative banker», *Sosialøkonomen* 48(5), s. 22-29.
- Holmström, B., og R.B. Myerson (1983), «Efficient and Durable Decision Rules with Incomplete Information», *Econometrica* 51, s. 1799-1819.
- NOU 1995:16, «Fra sparing til egenkapital», Oslo: Statens Forvaltningstjeneste.
- Prendergast, C. (1993), «The role of promotion in inducing specific human capital acquisition», *Quarterly Journal of Economics* 108, s. 523-534.
- Stiglitz, J.E. (1977) «Monopoly, Non-Linear Pricing and Imperfect Information: The Insurance Market», *Review of Economic Studies* 44, s. 407-430.
- Strand, J., og B. Vale (1989), «Imperfeksjoner i avregulerte kredittmarkeder», *NOU 1989:1*, s. 367-398.
- Sørsgard, L. (1992), «Anbudsprivatisering», *Offentlig politikk og private incitament* (A. Sandmo og K.P. Hagen, red.), Tano, s. 144-177.

Innholdsfortegnelse Sosialøkonomen 1999

53. årgang.

LEDERARTIKLER

	Nr.	Side
Euroen er her – hva med skatt og fordeling?	1	1
Kortsiktige bevegelser og langsiktig stabil krone	2	1
Det framtidige «pensjonsproblemet»	3	1
Fra åpen til skjult støtte	4	1
2000 utfordringer	5	1
«Slik Det Ønskes Erobrer» – SDØE?	6	1
Et snev av sannhet, kanskje?	7	1
Nytt samspill i den økonomiske politikken	8	1
Et tankekors – eller flere?	9	1

AKTUELLE KOMMENTARER

Bruvoll Annegrete og Vennemo Haakon: Er det mening i mål og midler? En omtale av Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand	9	8
Gjedrem Svein: Utfordringer i den økonomiske politikken	2	2
Heiberg Gerhard: Behov for muligheter for videre strukturelle endringer i finansnæringen	4	2
Hersoug Tor: Euro – problemløser eller problemskaper?	7	2
Holtmark Bjart: Gratisvoter til industrien – ikke så enkelt	9	2
Isachsen Arne Jon og Moen Espen R.: Er eurotilknytning så ille? Tiden baner veien for euro i Norge	9	14
Johannesen Edgar og Munthe Preben: Et tidlig forsøk på langtidsbudsjettering i staten	6	4
Johnsen Tor Arnt: Energimelding med lite futt	5	2
Odeck James: Vegprising i norske byer – Noen momenter om hva som kreves for å lykkes	5	6
Olsen Øystein og Røed Knut: Bør tidligpensjonering subsidieres?	2	8
Aamo Bjørn Skogstad: Utfordringer for finansinstitusjoner og tilsynsmyndighet ved store endringer i makroøkonomiske og strukturelle forhold	3	2

ARTIKLER

	Nr.	Side
Berg Elin, Kverndokk Snorre og Rosendahl Knut Einar: Påvirkes oljeleting av klima-avtaler?	5	14
Borge Lars-Erik, Carlsen Fredrik og Rattsø Jørn: Lokal beskatningsfrihet: Argumentoversikt	6	26
Brendemoen Anne og Wærness Eirik: Fra planlegging til marked i parkeringspolitikken	8	14
Bruvoll Annegrete: Meir miljø for pengane – frå avfallsavgift til utsleppsavgift	5	29
Carlsen Fredrik og Haugland Torgeir: En sammenligning av DNA og Høyres forslag til budsjettbalanse, 1966-95	4	10
Dammann Axel: Finanspolitikken, pengepolitikken og inntekspolitikken formål	2	32
Dyvi Yngvar, Erlandsen Espen og Kongsrud Per Mathis: Finanspolitikken indikatorer	6	10
Føllesdal Andreas: Hva slags likhet? Amartya Sen om funksjoner og mulighetsrom	3	26
Gabrielsen Trond og Strøm Steinar: Tilbringertjenesten til Oslo Lufthavn, Gardermoen	7	10
Golombek Rolf og Moen Espen R.: Er frivillige avtaler kostnadseffektive?	9	34
Hoel Michael: En beretning fra Bananas, en planet i gallaksen Bananveien	9	26
Holtmark Bjart J.: Fra kvotebørsen til petroleumsmarkedene	1	16
Holtmark Bjart J. og Kasa Sjur: Miljøavgifter og doble gevinster: Pigou og den usynlige hånd slår tilbake	8	8
Håkonsen Lars: Statlig styring av kommunesektoren – konsekvenser for effektivitet og fordeling	8	22
Jørgensen Finn og Solvoll Gisle: Fergetakster og fergekostnader	4	18
Løyland Knut og Ringstad Vidar: Stordriftsfordeler og skalautvidede tekniske endringer i norsk spesialisert kornproduksjon ...	2	22

	Nr.	Side
Løyland Knut og Ringstad Vidar:		
Stordriftsfordeler og skalautvidede tekniske endringer i norsk melkeproduksjon	6	18
Moene Kalle:		
Hungersnød versus fattigdom	3	38
Mork Knut Anton:		
Stabil krone?	1	22
Olsen Harald S.:		
Skattemessig nøytralitet ved leie av flyttbare produksjonsinnretninger på norsk kontinental-sokkel?	9	40
Røed Knut:		
Arbeidsledighet, jobbsøking og økonomiske insentiver	7	26
Sandmo Agnar:		
Amartya Sen og velferdsøkonomien: To bidrag til forståelse av eksterne virkninger	3	14
Stensholt Eivind:		
Voterings kvaler.		
Flyplassaken i Stortinget 8. oktober 1992	4	28
Sunnevåg Kjell:		
Et marked for landingsrettigheter	5	22
Torsvik Gaute:		
Rasjonalitet	3	34
Tungodden Bertil:		
En introduksjon til teorien om kollektive valg ...	3	18

DEBATT

Bakke Egil:		
Bokanmeldelse eller raseriutbrudd?	9	21
Bjerkholt Olav:		
Two Grumpy Old Men. Svar til Munthe	9	22
Cappelen Ådne:		
Sluttmerknad til Skånland	2	20
Erlandsen Espen:		
Effektivitet og kvalitet i pleie- og omsorgs-sektoren i norske kommuner.		
Svar til Kari Wærness	3	12
Forsbak Einar:		
Pengepolitisk dilemma	2	16
Hoveid Øyvind:		
Stordriftsfordeler i landbruket. Kommentar	8	6
Isachsen Arne Jon:		
Mens vi venter på euroen	7	7
Koren Charlotte:		
Skatten tok pensjonen	1	9
Løyland Knut og Ringstad Vidar:		
Desinformasjon om analyser av stordrifts-fordeler i landbruket	9	22
Munthe Preben:		
«Populister og originale økonomer»	9	20
Schreiner Per:		
Globalisering og rammebetingelser	5	13

	Nr.	Side
Seip Karl:		
Hvorfor trakk LO, YS og AF seg fra Førtidspensjonsutvalget?	4	8
Skånland Hermod:		
Solidaritetsalternativet og pengepolitikk	1	7
Skånland Hermod:		
Pengepolitikken – sluttreplikk	3	11
Skånland Hermod:		
En skjev historie	8	2
Steigum Erling:		
De profesjonelle og amatørerne	9	18
Søilen Espen og Hanisch Tore Jørgen:		
Hermod Skånland og den historiske sannheten ..	9	22
Wærness Kari:		
Hva er hensikten med sammenliknende studier av effektiviteten i pleie- og omsorgssektoren i norske kommuner?	1	12

BOKANMELDELSER

Challenging Neighbours, Rethinking German and Dutch Economic Institutions anmeldt av Jan Erik Støstad	6	35
Euroen og den norske kronens skjebne av Arne Jon Isachsen og Ole Bjørn Røste anmeldt av Erling Vårdal	9	47
Informasjonsproblem og økonomisk organisering av Gaute Torsvik (red) anmeldt av Tore Nilssen	1	35
Markeder, ressurser og fordeling.		
Artikler i anvendt økonomi av Asbjørn Rødseth og Christian Riis (red) anmeldt av Agnar Sandmo	2	40
Populister og originale økonomer av Preben Munthe anmeldt av Olav Bjerkholt	8	34

DIVERSE

Rattsø Jørn:		
Sosialøkonomprisen 1998	1	4
Romstad Eirik:		
Det 21. Nasjonale Forskermøtet for økonomer – makt og konjunkturer	1	2
Steigum Erling:		
Nobelprisen. Robert Mundells forskning i internasjonal makroøkonomi	9	30
Strøm Steinar og Vislie Jon:		
Trygve Haavelmo (1911 – 1999)	6	2
Taraldset Anders:		
Lønnsstatistikk for sosialøkonomer 1998	1	26
Willoch Kåre:		
Tale ved en middag for sosialøkonomiske forskere, med spesiell vekt på at Hermod Skånland har fått årets pris for beste artikkel om et sosialøkonomisk tema	1	5

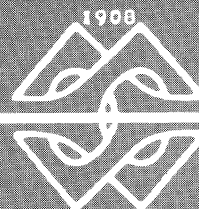
Medlemskap i **SF**

Tenker du på å melde deg inn i Sosialøkonomenes Forening?

Be om informasjon i sekretariatet,

telefon
22 41 32 90

telefax
22 41 32 93

Redaktører:
Torstein Bye og Jon Vislie

Produksjonskonsulent:
Inger Kurås

•
Utgitt av
Sosialøkonomenes
Forening
Leder: Bent Vale
Generalsekretær
Birgit Laudal

•
Besøksadresse:
Skippergt. 33
0154 OSLO
Postadresse:
Postboks 8872
Youngstorget
0028 OSLO
Telefon 22 41 32 90
Telefax 22 41 32 93
Postgiro: 0813 5167887
Bankgiro: 8380 08 72130

•
Utkommer med 9 nummer
pr. år, den 15. i hver måned
unntatt juni, juli og
desember.

Abonnement kr 550,-
Studentabonnement
kr 250,-
Enkeltnr. kr 75,- inkl. porto.

ANNONSEPRISER
(ekskl m v a):
1/1 side kr. 4 800,-
3/4 side kr. 4 300,-
1/2 side kr. 3 800,-
Byråprovisjon 10%

Frist for annonser:
Den 5. i hver måned.

Trykt i offset.
Grafisk Hus a/s, Bergen

Norges Bank er landets sentralbank. Banken har utøvende og rådgivende oppgaver innenfor penge-, kreditt- og valutapolitikken og har sentrale operative funksjoner i landets betalingsformidling.

Konsulent/rådgiver/seniorrådgiver

ØKONOMISK AVDELING

Økonomisk avdeling har ansvar for arbeidet med pengepolitiske spørsmål, makroøkonomiske analyser og overvåkingen av den innenlandske konjunkturutviklingen. Ansvarsområdet omfatter blant annet rådgivning om utforming og innretning av virkemidlene i pengepolitikken. Bruk av økonomiske modeller for prognoseformål og til økonomiske analyser står sentralt i arbeidet. Avdelingen bistår bankens ledelse og andre fagavdelinger på et bredt spekter av økonomiske problemstillinger.

■ Avdelingen har ledig en fast stilling og to vikariater av ett års varighet. Vi søker etter personer med høyere økonomisk utdanning (sosialøkonom eller siviløkonom med høyere avdeling),

analytiske evner og god språklig fremstillingsevne. Til den faste stillingen vil det bli lagt særlig vekt på relevant arbeidserfaring.

■ Kvinner oppfordres til å søke.

■ Nærmere opplysninger gis av fagdirektør Jon Nicolaisen, tlf. 22 31 63 94 eller assisterende direktør Kristin Gulbrandsen, tlf. 22 31 60 92.

■ Søknad sendes Norges Bank, Økonomisk avdeling, Postboks 1179 Sentrum, 0107 Oslo.

Søknadsfrist: 10. februar 1999.

N O R G E S B A N K